

พลิกกองขยะให้เป็นกองทุนชุมชน คืนค่ายขยะ

จากกองขยะอ่อนนุช... ปฏิวัติมุมมองการจัดการขยะ

ดร.ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ : คำนิยม

สุวัฒน์ คงแป้น : บรรณาธิการ/เรียบเรียง

มูลนิธิชุมชนเมือง (มชม.)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

บทที่ 1

ชุมชนกองขยะอ่อนนุช

บทนี้เป็นกรกล่าวถึงชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชในแง่ต่าง ๆ แบ่งเป็น 5 ส่วน

- เป็นการแสดงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและลักษณะของชุมชนต่างๆ ซึ่งมีทั้งความเกี่ยวโยงและลักษณะเฉพาะ
- แสดงลักษณะการถือครองที่ดิน สภาพบ้านเรือน และระบบสาธารณูปโภคภายในชุมชนดังกล่าว
- ว่าด้วยสภาพการศึกษาและสุขอนามัยของชาวชุมชน
- กล่าวถึงการรวมกลุ่มและกิจกรรมทางสังคมของชุมชนต่าง ๆ
- แสดงลักษณะการประกอบอาชีพของชาวชุมชนที่สัมพันธ์กับรูปแบบ/วิธีการขนถ่ายขยะของกรุงเทพมหานครที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วง ดังจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. การตั้งถิ่นฐานและลักษณะของชุมชน

พื้นที่บริเวณ “ชุมชนกองขยะอ่อนนุช” เดิมมีสภาพเป็นทุ่งนาของชาวไทยมุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนกันอยู่ห่างๆ จนกระทั่งในปี 2499 ได้มีการตัดถนนสายพระโขนง-ลาดกระบัง ทำให้ประชาชนเข้าไปตั้งรกราก เกิดบ้านเรือนขึ้นอย่างกระจัดกระจาย ต่อมาได้มีการปรับปรุงถนนสายนี้ให้ดีขึ้นในปี 2506 เนื่องจากสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร ได้ซื้อที่ดินบริเวณนี้จำนวน 581 ไร่เพื่อใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชแทนศูนย์กำจัดมูลฝอยดินแดง การตั้งบ้านเรือนแถบนี้ก็เริ่มหนาแน่นขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ และภายในศูนย์ฯ อ่อนนุช

หลังจากปี 2510 เป็นต้นมาที่กรุงเทพมหานครได้ยกเลิกการทิ้งขยะที่บริเวณศูนย์ฯ ดินแดงอย่างเด็ดขาด และได้ไล่อพยพชุมชนที่อาศัยอยู่ในกองขยะดินแดงออก จึงเป็นเหตุให้มีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณอ่อนนุชกันเป็นจำนวนมาก เมื่อรวมกับชาวชุมชนดินแดงที่ถูกไล่อพยพโยกย้ายกันมาก่อนหน้าบ้างแล้ว และชาวชุมชนที่ถูกไล่อพยพมาจากย่านอื่นๆ รวมทั้งที่อพยพมาจากต่างจังหวัดเพราะทำการเกษตรล้มเหลว โดยคนกลุ่มนี้จะเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ยังประกอบด้วยลูกจ้างกรุงเทพมหานครที่ทำงานเกี่ยวกับการกวาดและเก็บขนขยะ รวมทั้งลูกจ้างประจำกองต่างๆ เช่นกองสวนสาธารณะ โดยประชากรที่ย้ายมาใหม่นี้หากเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่จะเช่าที่ชาวชุมชนดั้งเดิมปลูกสร้างบ้านเรือน ส่วนที่ถูกไล่อพยพมาจากย่านดินแดงและย่านอื่นๆ รวมทั้งที่อพยพมาจากต่างจังหวัด หากไม่เช่าบ้านอาศัยอยู่ก็จะปลูกสร้าง

บ้านเรือนในที่ดินว่างเปล่าของราชการ ทั้งที่เป็นบริเวณลำรางสาธารณะของกรมชลประทานและที่ดินว่างเปล่าของกรุงเทพมหานครภายในศูนย์ฯ อ่อนนุช จนเมื่อประมาณปี 2530 มีจำนวนผู้อยู่อาศัยบริเวณนี้ถึงประมาณ 2,472 คน (มานพ ประทุมทอง 2530)

ปัจจุบันชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณรอบศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีจำนวน 5 ชุมชน¹ ได้แก่ ชุมชนเกาะมุสลิม ชุมชนสามัคคีธรรม ชุมชนเทพรักษา ชุมชนเกาะยาว และชุมชนร่วมใจพัฒนา โดยแต่ละชุมชนมีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ชุมชนเกาะมุสลิม

แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่นาของชาวไทยมุสลิมครอบครัวทรงศิริ ซึ่งเจ้าของได้ปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ ขณะที่เจ้าของที่นารายอื่นๆ ที่อยู่ติดกันสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองประเวศบุรีรมย์ซึ่งอยู่ห่างออกไป บริเวณนี้จึงมีแต่เพียงบ้านเรือนของครอบครัวทรงศิริ แต่หลังจากที่กรุงเทพมหานครได้สร้างศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชขึ้น ผู้คนก็พากันอพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยกันมากขึ้น บางส่วนย้ายมาจากกองขยะดินแดง บางส่วนถูกไล่ออกจากที่อื่น และบางส่วนอพยพมาจากต่างจังหวัด โดยส่วนใหญ่จะมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ มีทั้งที่เป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครและที่มาค้าขายกับขยะ

เมื่อมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันมากขึ้น บรรดาลูกๆ ซึ่งได้รับส่วนแบ่งมรดกที่ดินจากผู้เป็นบิดา บางรายได้ขายให้กับคนไทยเชื้อสายจีน ขณะที่บางรายให้คนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่เช่าสำหรับปลูกบ้าน สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจึงเป็นคนที่เพิ่งอพยพเข้ามา คนดั้งเดิมหรือครอบครัวทรงศิริ มีเพียง 4 หลังคาเรือนจากทั้งหมด 74 หลังคาเรือน หรือกว่า 250 ครอบครัว ภายในเนื้อที่ประมาณ 20-22 ไร่ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม เป็นชุมชนที่ได้รับการรับรองจัดตั้งเป็นชุมชนจากสำนักงานเขตประเวศ

1.2 ชุมชนสามัคคีธรรม

เดิมพื้นที่บริเวณชุมชนสามัคคีธรรมมีสภาพเป็นที่นา อยู่ติดคลองกระทุ่มเสือปลา กระทั่งประมาณปี 2506 จึงเริ่มมีผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจาย โดยเฉพาะหลังจากปี 2511 ผู้คนทยอยมาปลูกบ้านเรือนกันหนาแน่นขึ้น ส่วนใหญ่จะย้ายมาจากกองขยะดินแดง คลองเตย และกล้วยน้ำไท เพราะกรุงเทพมหานครได้ยกเลิกศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยดินแดงอย่างเด็ดขาด

---

¹ นอกจากนั้นยังประกอบด้วยชุมชนรอบนอกอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีก เป็นต้นว่า ชุมชนริมคลองสองห้อง ชุมชนศาลาลอย ชุมชนวาศเจริญ ชุมชนอ่อนนุช 88 ชุมชนหลังโรงงานกำจัดสิ่งปฏิกูล ชุมชนริมคลองกระทุ่มเสือปลาที่อยู่อีกฟากถนน รวมทั้งหมู่บ้านพัฒนาชั้นแตกที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ เป็นต้น

การตั้งบ้านเรือนบริเวณชุมชนสามัคคีธรรมเป็นการขยายตัวมาจากชุมชนเกาะมุสลิมที่ทวีความแออัดขึ้น เดิมชุมชนทั้งสองเป็นชุมชนเดียวกันและมีประธานชุมชนคนเดียวกัน แต่เมื่อมีผู้เข้ามาตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงได้จัดตั้งชุมชนสามัคคีธรรมขึ้นเป็นอีกชุมชนหนึ่งต่างหาก แม้ว่าจะแยกตัวออกมาตั้งเป็นชุมชนหลังชุมชนเกาะมุสลิม แต่ชุมชนสามัคคีธรรมสามารถรวมตัวและขอจดทะเบียนชุมชนได้ก่อน เนื่องจากชาวชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกัน โดยเฉพาะชื่อของชุมชนก็ได้มาจากการที่สมาชิกมีความสามัคคีกัน ปัจจุบันชุมชนสามัคคีธรรมประกอบด้วยครัวเรือนประมาณ 200 หลังคาเรือน 230 ครอบครัว มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ สมาชิกส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีประมาณร้อยละ 5 ที่นับถือศาสนาอิสลาม

1.3 ชุมชนเทพรักษา

พัฒนาการของชุมชนเทพรักษาคล้ายคลึงกับชุมชนสามัคคีธรรม กล่าวคือ หลังจากมีผู้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนสามัคคีธรรมจนมีความหนาแน่นมากขึ้น ก็ได้ปลูกสร้างบ้านเรือนขยายออกไปยังที่นาใกล้ๆ จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนแห่งใหม่ขึ้นมา

ต่างกันเพียงว่าเดิมเจ้าของที่ไม่ได้ประสงค์จะให้เช่าที่ดิน แต่เป็นเพราะหลังจากมีการสร้างศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช น้ำที่ไหลออกมาจากกองขยะสู่ลำคลองใกล้ๆ เป็นน้ำเสีย ไม่สามารถใช้เพาะปลูกได้ เจ้าของจึงขุดที่นาเป็นบ่อเลี้ยงปลาแทน แต่ทำได้ไม่นานเพราะไม่มีน้ำสะอาดพอจะเลี้ยงปลาได้ จึงต้องปล่อยที่รกร้างว่างเปล่าจนกระทั่งมีผู้มาขอเช่าปลูกบ้านเรือน เนื่องจากชุมชนสามัคคีธรรมที่อยู่ติดกันมีผู้คนอยู่อาศัยกันหนาแน่นมากขึ้น

เมื่อเริ่มแรกมีผู้มาปลูกบ้านเรือนเพียง 4-5 หลัง ส่วนใหญ่อพยพมาจากต่างจังหวัดเช่น นครสวรรค์ มาค้าขายกับขยะขาย ต่อมาเมื่อมีผู้อพยพเข้ามาเรื่อยๆ ส่วนใหญ่จะมาประกอบอาชีพค้าขายกับขยะ แต่ก็มียายที่เข้ามาประกอบอาชีพอื่น เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างก่อสร้าง โดยคนกลุ่มนี้จะถูกไล่ออกจากบริเวณอื่น เช่น ชุมชนมิตรภาพและคลองเตย นอกจากนี้ ผู้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยยังประกอบด้วยชาวพม่าและกัมพูชา โดยจะมาเช่าบ้านอยู่ ประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ปัจจุบันชุมชนเทพรักษา มีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ 90 หลังคาเรือน 120 ครอบครัว เป็นอีกชุมชนที่ได้รับการรับรองจัดตั้งเป็นชุมชนจากสำนักงานเขตประเวศ

1.4 ชุมชนเกาะยาว

เป็นที่น่าสังเกตว่า 3 ชุมชนก่อนหน้ามีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกันและต่างเป็นชุมชนที่ได้รับการรับรองหรือจัดตั้งเป็นชุมชนโดยสำนักงานเขตประเวศ แต่ชุมชนเกาะยาวมีพัฒนาการและลักษณะที่ต่างออกไป กล่าวคือ ในบรรดาผู้อพยพโยกย้ายเข้ามาประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะรวมทั้งอาชีพอื่นๆ ภายในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช หากเป็น “คนที่พอมียายได้จะเช่าที่ แต่คนที่ขายได้น้อยจะปลูกบ้านอยู่ที่ชุมชนเกาะยาว เพราะไม่ต้องเสียค่าเช่า” เนื่องจาก

บริเวณดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นที่ดินว่างเปล่าของกรุงเทพมหานคร อีกส่วนเป็นลำรางสาธารณะ ติดกับที่ดินของกรมชลประทาน

เมื่อก่อนคนที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณลำรางเสียเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงห้าหลังเท่านั้นที่อยู่ในที่ของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากเมื่อก่อนบริเวณเกาะยาวยังไม่เจริญ แต่ตอนนี้ชาวบ้านมาอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น ทั้งบริเวณริมถนนและบริเวณลำราง

ชาวชุมชนเกาะยาวอพยพมาจากหลายแห่ง มีทั้งที่ถูกไล่ออกจากย่านดินแดง คลองเตย ขณะที่บางส่วนก็มาจากต่างจังหวัด ซึ่งมีทุกภาค ส่วนใหญ่จะเป็นภาคกลาง เช่น “มหาชัย สมุทรปราการ” โดย “มาประกอบอาชีพค้าขายเยอะส่วนใหญ่ นอกนั้นก็เป็นการรับจ้างทั่วไป ก่อสร้าง เป็นลูกจ้าง กทม. เป็นช่างซ่อม” และด้วยการที่มีการปลูกสร้างบ้านเรือนเรียงรายไปตามแนวถนนรอบกองขยะ ชุมชนจึงได้ชื่อว่าชุมชนเกาะยาว มีสถานะเป็นชุมชน บุกบุก เพราะปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของราชการ ปัจจุบันมีบ้านเรือนบริเวณชุมชนเกาะยาว ประมาณ 140 หลังคาเรือน 170 ครอบครัว ในเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่

1.5 ชุมชนร่วมใจพัฒนา

ปี 2529 มีข่าวว่า กรุงเทพมหานครจะไล่อ้อที่อยู่อาศัยบริเวณชุมชนเกาะยาว เพื่อปรับปรุงเป็นลานจอดรถเก็บขนขยะ ชาวชุมชนส่วนหนึ่งจึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น โดยการสนับสนุนการดำเนินงานโดยมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เป็นชาวชุมชนเกาะยาว 50 ครอบครัว จากนั้น ก็มีชาวชุมชนอื่นสนใจเข้าร่วม เช่น เป็นชาวชุมชนสามัคคีธรรม 15 ครอบครัว และเป็นชาวชุมชนเกาะมุสลิม 5 ครอบครัว รวม 70 ครอบครัว สมาชิก 200 ราย โดยกลุ่มมีกฎเกณฑ์ว่าจะเก็บเงินออมทรัพย์จากสมาชิกเดือนละ 300 บาท ชำระวันละ 10 บาทหรือเดือนละ 300 บาทก็ได้ พร้อมกันนี้ยังได้กำหนดให้สมาชิกช่วยกันค้ำยขยะเข้ากลุ่มออมทรัพย์เดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งครั้งหนึ่งจะได้เงินประมาณ 3,000-5,000 บาท

จากการสอบถามชาวบ้าน มีความคิดว่าการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ “จริง ๆ แล้วตอนแรกไม่ค่อยมีความหวังเพราะที่มีราคาแพง กลุ่มมีเงินเพียงสองหมื่น แต่ออมไว้เพื่อว่าเวลาเขาได้ที จะได้มีเงินค่าขนย้าย” แต่ต่อมาชาวชุมชนก็สามารถติดต่อขอซื้อที่ดินได้จากเจ้าของที่ดินรายหนึ่ง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนเดิมนัก มีสภาพเป็นทุ่งนารกร้างเนื้อที่ 5 ไร่ 3 งาน 12 ตารางวา แรกสุดเจ้าของที่ขายให้ในราคา 1,000,000 บาท แต่หลังจากการเจรจาต่อรอง ลดเหลือเก้าแสน” โดยมีการวางเงินดาวน์งวดแรก 50,000 บาท และมีผู้บริจาคสมทบผ่านทางมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยจำนวนหนึ่งเพื่อรวบรวมไปชำระในวันเซ็นสัญญาในส่วนที่เหลืออีก 850,000 บาท

ส่วนการสร้างบ้านนั้น ได้รับการช่วยเหลือจากกองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทยแคนาดา (LDAP) ให้ยืมเงินเพื่อนำไปสร้างบ้านก่อน แล้วไปทำการกู้เงินจากบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ธนชาติ

จำนวน 36 ล้านบาท มาชำระคืนให้กับกองทุนฯ แล้วผ่อนชำระคืนบริษัทในเวลา 7 ปี ดอกเบี้ยร้อยละ 8.25 บาทต่อปี สามารถชำระได้หมดเมื่อปี 2538

หลังจากซื้อที่ดินมาแล้วชาวชุมชนก็ได้ร่วมกันพัฒนาที่ดิน โดยได้รับความช่วยเหลือจากศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชในการนำขยะคอมโพสหรือขยะที่บดแล้วมาถมให้โดยไม่คิดค่าบริการ แต่ชาวชุมชนก็ตอบแทนความมีน้ำใจโดยมอบเงินให้คนขับรถที่นำขยะมาทิ้งเพียงละ 5 บาท เมื่อถมขยะคอมโพสชั้นแรกแล้วก็ถมด้วยดินอีกประมาณ 30 เซนติเมตร เมื่อถมที่เสร็จการเคหะแห่งชาติก็มาจัดแบ่งที่ดินให้ แบ่งเป็นแปลงๆ ละ 30 ตารางวาจำนวน 70 แปลง โดยชาวบ้านยอมเสียสละคนละ 8 ตารางวา เพื่อเป็นทางเดินและที่ว่างเพื่อใช้สอยร่วมกัน

หลังจากนั้น การเคหะแห่งชาติ ได้มาดำเนินการติดตั้งสาธารณูปโภคต่าง ๆ สมาชิกเริ่มย้ายเข้ามาอยู่ตั้งแต่ประมาณปลายปี 2530 เป็นต้นมา ปัจจุบันมีสมาชิกเข้ามาอยู่ 42 หลังคาเรือน ส่วนที่เหลือยังไม่ได้ย้ายเข้ามาอยู่ ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป เช่น เมื่อกระแสการรื้อย้ายเงียบไป จึงไม่ยอมย้ายออกหรือไม่ก็ยังคงติดขัดเรื่องเงินปลูกสร้างบ้าน ถึงแม้จะเป็นชุมชนที่มีที่ดินเป็นของตัวเอง แต่ชุมชนร่วมใจพัฒนา ก็ยังไม่ได้รับการจดทะเบียนจัดตั้งเป็นชุมชนจากสำนักงานเขตประเวศ แม้ผู้นำชุมชนจะดำเนินการติดต่อไปหลายหน โดยเจ้าหน้าที่อ้างถึงความไม่พร้อมของชุมชนในด้านต่างๆ แต่เมื่อปรับปรุงแก้ไขแล้วเจ้าหน้าที่ก็ไม่ลงมาสำรวจ ผู้นำชุมชนจึงเลิกสนใจที่จะติดต่อสำนักงานเขตเพื่อจดทะเบียนชุมชนของตน

2. ลักษณะการถือครองที่ดิน สภาพบ้านเรือน และระบบสาธารณูปโภค

2.1 ลักษณะการถือครองที่ดินและการปลูกสร้างบ้านเรือน

ลักษณะการถือครองที่ดินหรือการปลูกสร้างบ้านเรือนของชุมชนบริเวณรอบศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชแบ่งเป็น 4 ลักษณะ คือ การปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของตนเอง การเช่าที่ดินปลูกบ้าน การเช่าบ้าน และการปลูกสร้างบ้านเรือนบุกรุกที่ดินของทางราชการ โดยแบบสำรวจรายครัวเรือนชี้ว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 44.2 ของผู้ตอบข้อมูลปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่เช่า ร้อยละ 14 เช่าบ้านอยู่ ขณะที่เป็นที่บุกรุกถึงร้อยละ 12.8

ชุมชนแต่ละลักษณะจะมีสัดส่วนการถือครองที่ดิน/การปลูกสร้างบ้านเรือนแต่ละลักษณะต่างกันออกไป กล่าวคือ หากเป็นชุมชนที่ขยายตัวขึ้นบนที่นาของชาวมุสลิมดั้งเดิม เช่น 3 ชุมชนแรก ส่วนใหญ่จะเป็นการเช่าที่ปลูกบ้าน รองลงมาคือเช่าบ้าน ส่วนที่เป็นเจ้าของที่มีจำนวนน้อย ขณะที่การบุกรุกนั้นแทบจะไม่มีเพราะเป็นที่ดินเอกชน เป็นต้นว่าชุมชนเกาะมุสลิมซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมสุด สมาชิกส่วนใหญ่จะเช่าที่ปลูกบ้าน ทั้งจากเจ้าของที่ชาวมุสลิมดั้งเดิมและจากชาวจีนซึ่งเจ้าของที่เดิมขายให้ นอกนั้นบางส่วนก็เช่าบ้านที่เจ้าของที่ปลูกให้

เช่า เช่นเดียวกับชุมชนสามัคคีธรรมซึ่งขยายตัวไปจากชุมชนเกาะมุสลิม สมาชิกส่วนใหญ่หรือประมาณ 164 หลังคาเรือนเช่าที่ปลูกบ้าน โดยเสียค่าเช่าเป็นรายเดือนๆ ละ 200-300 บาทต่อหลัง รองลงมาเป็นบ้านเช่าประมาณ 30 หลังคาเรือน เสียค่าเช่าเป็นรายเดือนๆ ละ 200-500 บาทต่อหลัง ส่วนที่ปลูกบ้านบนที่ดินของตนเองมีเพียง 6 หลังคาเรือน ขณะที่ชุมชนเทพรักษา สมาชิกส่วนใหญ่หรือกว่า 40 หลังคาเรือนเช่าที่ปลูกบ้าน โดยแต่เดิมเจ้าของที่เก็บค่าเช่าหลังละ 20 บาท และได้ปรับราคาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันคิดค่าเช่าเป็นตารางวาๆ ละ 10 บาท มีที่ปลูกบ้านบนที่ดินของตนเองเพียง 15 หลังคาเรือน ส่วนที่เหลืออีกประมาณ 20 หลังคาเรือนเช่าบ้านอยู่

อย่างไรก็ดี สัดส่วนของลักษณะการถือครองที่ดิน/ปลูกสร้างบ้านเรือนข้างต้นจะต่างออกไปหากเป็นกรณีชุมชนเกาะยาวและชุมชนร่วมใจพัฒนา กล่าวคือ ชาวชุมชนเกาะยาวส่วนใหญ่ไม่ได้เช่าที่ปลูกบ้านหรือเช่าบ้านอยู่ แต่จะปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่เอง แต่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินเนื่องจากปลูกสร้างบนที่ดินของกรุงเทพมหานคร บางส่วนปลูกสร้างบ้านเรือนบนลำรางสาธารณะติดกับที่ดินของกรมชลประทาน ส่วนชาวชุมชนร่วมใจพัฒนาปลูกสร้างบ้านเรือนบนที่ดินของตนเองทุกหลังคาเรือน เพราะได้รวมกลุ่มกันซื้อผ่านทางกลุ่มออมทรัพย์ ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้า จึงเป็นชุมชนเดียวที่สมาชิกมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยสูงสุด เพราะในกรณี 3 ชุมชนแรกเป็นการเช่าที่ซึ่งไม่มีหลักประกันใดๆ ว่าเจ้าของจะยุติการให้เช่าเมื่อใด เช่นชุมชนสามัคคีธรรมเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมามีข่าวว่าจะมีการเวนคืนที่ดินบริเวณนี้ แต่เรื่องก็เงียบหายไป

ส่วนชุมชนเกาะยาวนั้นตั้งอยู่ท่ามกลางข่าวลือว่าจะถูกกรุงเทพมหานครไล่ออกอยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่ปี 2529 ที่กรุงเทพมหานครต้องการที่ดินบริเวณนี้สำหรับก่อสร้างสถานที่จอดรถเก็บขนขยะจนกระทั่งชาวชุมชนส่วนหนึ่งได้รวมกลุ่มกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์และซื้อที่ดินใหม่จนตั้งเป็นชุมชนร่วมใจพัฒนาในที่สุด โดยเฉพาะปัจจุบันที่กรุงเทพมหานครมีแผนจะดำเนินโครงการก่อสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยแห่งใหม่ ก็ต้องการปรับปรุงพื้นที่บริเวณนี้เป็น “แนวกันชนสีเขียว” (buffer zone) สำหรับปลูกต้นไม้และทำเป็นบาทวิถี โดยรายละเอียดเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงต่อไป

2.2 ลักษณะการถือครองที่ดินและการปลูกสร้างบ้านเรือน

บ้านเรือนในชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีหลายลักษณะ นับตั้งแต่ที่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว บ้านไม้ 2 ชั้น บ้าน 2 ชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ บ้านตึก ไปจนกระทั่งบ้านที่สร้างขึ้นอย่างง่ายด้วยแผ่นป้ายและไม้กระดาน รวมทั้งที่เป็นเพิงพัก โดยสัดส่วนของลักษณะบ้านเรือนเหล่านี้จะแตกต่างกันในแต่ละชุมชน เป็นต้นว่าชุมชนเกาะมุสลิมมีทั้งบ้านไม้และบ้านปูนปลูกสลับกันไป โดยเฉพาะหากเป็นบ้านเจ้าของที่เอง จะมีขนาดใหญ่และปลูกสร้างด้วยไม้ผสมปูน

ขณะที่ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนซึ่งมีอยู่ประมาณ 4-5 ร้านมักจะปลูกสร้างด้วยปูนและมีขนาดใหญ่ การปลูกสร้างบ้านเรือนไม่หนาแน่นมาก แต่จะปลูกติดกันเป็นแนว มีบ้างที่กระจายกันอยู่ ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพปานกลาง

ขณะที่ชุมชนสามัคคีธรรมบ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกด้วยไม้เกือบทั้งหลัง มีบ้างที่ปลูกด้วยไม้ผสมปูน ส่วนที่เป็นสังกะสี ก็มีให้เห็นอยู่ประปราย นอกนั้นบางส่วนปลูกในน้ำครำหรือในพื้นที่น้ำท่วมขังตลอดปี บ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพปานกลาง ไม่ทรุดโทรมมากนัก ที่ทรุดโทรมจริงๆ มีอยู่ประมาณ 5-6 หลัง นอกจากนี้การตั้งบ้านเรือนยังไม่หนาแน่นมาก เพราะการปลูกสร้างบ้านแต่ละหลังจะแบ่งเป็นล๊อคๆ และภายในชุมชนมีทางเดินทำสร้างด้วยปูนเชื่อมต่อกัน แบ่งเป็นซอยเล็ก ๆ ทั้งนี้ ชุมชนที่ปลูกสร้างบ้านเรือนได้เป็นระบบระเบียบที่สุดคือชุมชนร่วมใจพัฒนา เนื่องจากการเคหะแห่งชาติได้ช่วยจัดสรรที่ดินให้ บ้านเรือนจึงปลูกสร้างเรียงรายกันไปตามแนวทางเดินปูนซึ่งยาวตลอดทั้งชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นบ้าน 2 ชั้นครึ่งไม้ครึ่งปูน

การปลูกสร้างบ้านเรือนทั้งสามชุมชนข้างต้น จะไม่หนาแน่นมากนัก บางชุมชนมีความเป็นระเบียบสูง ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้และไม้ผสมปูน และมีสภาพไม่ทรุดโทรมมากนัก แต่ในอีก 2 ชุมชนสภาพบ้านเรือนมีลักษณะต่างออกไป โดยชุมชนเทพรักษาแม้จะเป็นชุมชนเช่าที่ เช่นเดียวกับชุมชนเกาะมุสลิมและชุมชนสามัคคีธรรมแต่สภาพเรือนบ้านค่อนข้างทรุดโทรมมาก โดยนอกจากจะปลูกด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ บางหลังก็ใช้แผ่นป้ายโฆษณา สังกะสี หรือลึงกระดาดทำฝาบ้าน และใช้สังกะสีผูกเก่ามุงหลังคา อีกทั้งยังปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่กันอย่างแออัด ไม่เป็นระเบียบ เพราะเจ้าของที่จัดสรรที่ให้ปลูกบ้านตามความต้องการของผู้เช่า ขณะที่ชุมชนบุกรุกเช่นชุมชนเกาะยาวบ้านเรือนส่วนใหญ่จะอาศัยแผ่นสังกะสี กระดาดลึง และแผ่นป้ายโฆษณาเป็นฝาบ้าน ที่ดีขึ้นบ้างคือสร้างด้วยไม้หรือไม้ลึง นอกจากนี้ บ้านเรือนบางหลังไม่มีห้องน้ำ และบางหลังห้องครัวไม่มี ส่วนใหญ่จะมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก

ในชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีทางเดินเท้า ทั้งที่เป็นถนนลาดยาง ทางเดินปูน และทางเดินถมลูกรัง รวมทั้งมีสะพานปูนและสะพานไม้สำหรับเดินข้ามในบริเวณที่เป็นน้ำ ส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพดี เว้นแต่ทางเดินถมดินลูกรังที่มักจะมีลักษณะเป็นหลุมเป็นบ่อ โดยเฉพาะที่ ชุมชนเทพรักษาจะประสบปัญหาทางเดินเท้าเป็นอย่างมาก ขณะที่ชุมชนเกาะยาวนั้นไม่มีการก่อสร้างทางเดินเท้าถาวร ส่วนใหญ่จะเดินไปตามพื้นดินระหว่างบ้านแต่ละหลัง หากบริเวณใดมีน้ำเปียกแฉะก็จะอาศัยไม้กระดานวางพาดข้ามเป็นแห่งๆ ไป บางชุมชนเช่นชุมชนสามัคคีธรรมมีการติดตั้งไฟฟ้าตามทางเดินเท้าเป็นบางจุด ขณะที่บางชุมชนไม่มีการติดไฟฟ้าตามทางเดิน

บ้านเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชจะไม่มีที่ระบายน้ำทิ้ง นับตั้งแต่ชุมชนเกาะมุสลิมแม้จะเป็นชุมชนดั้งเดิมแต่ก็ไม่มีทางระบายน้ำ บ้านเรือนส่วนใหญ่

จะทิ้งน้ำเสียลงบริเวณที่ว่าง ที่สาธารณะ และตามคูคลอง ประกอบกับชุมชนตั้งอยู่ต่ำกว่าระดับถนนและทางระบายน้ำของถนน จึงประสบปัญหาน้ำท่วมขังและส่งกลิ่นเน่าเหม็นมาโดยตลอด เช่นเดียวกับชุมชนเกาะยาวที่ไม่มีระบบระบายน้ำ ชาวชุมชนจะเทน้ำลงบนพื้นแล้วให้ไหลซึมลงใต้ดินเอง จึงทำให้น้ำท่วมขังอยู่เป็นประจำ

ชุมชนเทพรักษาแม้จะไม่มีทางระบายน้ำหลัก แต่ชาวชุมชนก็อาศัยการเทน้ำให้ไหลไปเองตามธรรมชาติลงสู่ลำรางที่เชื่อมกับคลองสองห้องที่อยู่ใกล้ๆ เช่นเดียวกับชุมชนสามัคคีธรรมที่ ชาวชุมชนจะเทน้ำทิ้งลงบนดิน หรือไม่ก็ปล่อยให้ไหลออกนอกบริเวณบ้านลงสู่รางดินก่อนจะไหลไปรวมกับน้ำครำซึ่งส่งกลิ่นเหม็น ส่วนด้านหน้าของชุมชนเข้ามาประมาณ 100 เมตร ชาวชุมชนบริเวณนี้จะเทน้ำทิ้งลงสู่ทางระบายน้ำที่เป็นรางปูนเล็กๆ ให้ไหลลงสู่ทางระบายน้ำที่ทางชุมชนได้ช่วยกันขุดลอกขึ้น ซึ่งเป็นที่ลำรางของกรุงเทพมหานคร เพื่อไม่ให้ น้ำท่วมขังชุมชนในฤดูฝน ก่อนจะปล่อยให้ น้ำไหลลงสู่คลองกระทุ่มเสือปลา

ชุมชนร่วมใจพัฒนาเนื่องจากการเคหะแห่งชาติได้วางแผนและดำเนินการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคให้ จึงมีท่อระบายน้ำของชุมชน เป็นท่อปูนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 30 เซนติเมตร ฝังกลางทางเท้า บ้านใดไม่มีท่อระบายน้ำเป็นรางปูน ก็จะทำเป็นรางดินให้น้ำไหลลงสู่ท่อระบายน้ำหลักของชุมชน

นอกจากนี้ ครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้บริการไฟฟ้าและน้ำประปาจากหน่วยราชการโดยตรง แต่จะต่อพ่วงจากบ้านเรือนที่อยู่ใกล้ซึ่งเป็นเจ้าของบ้านเช่าหรือเจ้าของที่ เนื่องจากไม่มีทะเบียนบ้าน เช่น ชุมชนเทพรักษา เป็นบ้านเช่าที่ส่วนใหญ่จะต่อไฟฟ้าและน้ำประปาจากบ้านเจ้าของที่ ส่วนบ้านเช่าก็จะต่อจากบ้านเจ้าของบ้านที่เช่า ส่วนชุมชนเกาะมุสลิมหากเป็น เจ้าของที่จะใช้บริการจากการไฟฟ้านครหลวงและการประปานครหลวงโดยตรง มีบ้างที่เป็นที่เช่าที่ต่อโดยตรงจากการไฟฟ้า แต่ส่วนใหญ่จะต่อพ่วงจากบ้านเจ้าของที่ ขณะที่บ้านเช่าจะไม่มีมิเตอร์น้ำประปาและไฟฟ้าของตนเอง ต้องต่อพ่วงจากบ้านเจ้าของ

ชุมชนเกาะยาวบ้านเรือนส่วนใหญ่จะต่อไฟฟ้าและน้ำประปาจากบ้านเรือนที่อยู่ด้านหลังกำแพง ส่วนชุมชนสามัคคีธรรมบ้านเรือนส่วนใหญ่ใช้บริการไฟฟ้าและน้ำประปาจากหน่วยราชการโดยตรง มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ต้องต่อพ่วงจากบ้านหลังอื่น โดยเฉพาะชุมชนร่วมใจพัฒนาทุกครัวเรือนใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาจากการไฟฟ้านครหลวงและการประปานครหลวง ยกเว้นเพียงหนึ่งหลังเท่านั้นที่ยังดำเนินการจดทะเบียนบ้านไม่เสร็จสิ้นเท่านั้นที่ต้องต่อพ่วงจากบ้านหลังอื่น

การต่อพ่วงไฟฟ้าและน้ำประปาจากบ้านหลังอื่นจะเสียค่าบริการในอัตราที่สูงกว่าปกติมาก เป็นต้นว่าชุมชนเทพรักษาต้องชื้อน้ำประปาถึงหน่วยละ 20 บาท ชุมชนเกาะมุสลิมหน่วยละ 15 บาท ส่วนชุมชนเกาะยาวคิดราคาเป็นชั่วโมงๆ ละ 25 บาท ขณะที่หากเป็นการใช้น้ำ

ระดับครัวเรือนหรือระดับ 0-30 คิวการประปานครหลวงคิดในอัตราเพียงหน่วยละ 8.50 บาท เท่านั้น เช่นเดียวกับไฟฟ้าที่ชุมชนเกาะยาวต้องเสียค่าบริการหน่วยละ 6 บาท ชุมชนเกาะมุสลิมหน่วยละ 5 บาท ขณะที่การไฟฟ้านครหลวงคิดในอัตราเพียงหน่วยละ 1 บาท 80 สตางค์ เพราะเหตุนี้ ชาวชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชส่วนใหญ่จึงต้องเสียค่าบริการสาธารณูปโภคเช่นไฟฟ้าและน้ำประปาค่อนข้างสูงในแต่ละเดือน ดังที่แบบสำรวจรายครัวเรือนระบุว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 41.9 ของผู้ตอบข้อมูลเสียค่าไฟฟ้าเดือนละประมาณ 200-500 บาท รองลงมาคือร้อยละ 19.2 เสียประมาณ 501-800 บาทต่อเดือน มีเพียงร้อยละ 17.9 เท่านั้นที่เสียค่าไฟฟ้าเดือนละไม่เกิน 200 บาท เช่นเดียวกับน้ำประปาที่ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 45.8 เสียค่าน้ำประปาเดือนละ 201-500 บาท

3. การศึกษาและสุขอนามัย

ชาวชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ โดยมากจะจบชั้นประถมศึกษา มีบ้างที่จบชั้นมัธยมศึกษา น้อยรายที่จะจบถึงระดับชั้นปริญญาตรี ขณะที่จำนวนมากไม่เคยได้รับการศึกษาในโรงเรียนแต่อย่างใด โดยแบบสำรวจรายครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 73 ของผู้ตอบข้อมูลจบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา ที่สูงกว่ามัศึกษามีเพียงร้อยละ 4.3 เท่านั้น ขณะที่ไม่เคยรับการศึกษเลยมีถึงร้อยละ 8.7

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจำนวนสมาชิกที่อยู่ในวัยการศึกษา จะได้รับการศึกษาบังคับ อายุระหว่าง 7-14 ปี จำนวนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ได้รับการรับรองจากเขตเช่นชุมชนสามัคคีธรรม ชุมชนเทพรักษา และชุมชนเกาะมุสลิม จะได้รับการศึกษาแทบทุกคน เช่นเดียวกับชุมชนร่วมใจพัฒนา เด็กในวัยเรียนส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษา เว้นแต่ชุมชนเกาะยาวที่เด็กบางส่วนไม่ได้รับการศึกษาเพราะความไม่พร้อมในหลายๆ ด้าน ทั้งนี้ สาเหตุที่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรหลาน เพราะว่าการให้บุตรหลานมีอาชีพการงานที่สะดวกสบาย ไม่ต้องลำบากเหมือนพวกตน

นอกจากจะสนับสนุนให้บุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนใกล้ๆ ภายในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะสังกัดกรุงเทพมหานคร ก็ยังมีกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาอื่น ๆ อีก เช่น เด็กก่อนวัยเรียน โดยชุมชนส่วนใหญ่จะมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิตร์ เช่น ชุมชนสามัคคีธรรมและชุมชนมุสลิม เป็นต้น นอกจากนี้ มูลนิธิศุภนิมิตร์ยังให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา แก่เด็กในวัยเรียนด้วย เช่น ค่าเสื้อผ้า ค่าสมุดหนังสือ และค่าวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ อย่างไรก็ตาม มูลนิธิศุภนิมิตร์ได้งดความช่วยเหลือด้านการศึกษาเด็กไปตั้งแต่ปี 2540 จนถึงปัจจุบัน

ส่วนชุมชนเกาะยาวนั้นไม่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของตนเอง โดยเมื่อก่อนจะไปใช้ร่วมกับของชุมชนเกาะมุสลิม นอกจากนี้มักจะไม่ได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือเหมือนชุมชนอื่นๆ จะมีก็แต่กลุ่มสอนศาสนาคริสต์ที่ลงมาสอนศาสนาและแจกขนมให้กับเด็กๆ ในวันเสาร์อาทิตย์ ขณะที่ชุมชนร่วมใจพัฒนาได้ร่วมกัน

สร้างศาลาเอนกประสงค์เพื่อใช้เป็นศูนย์เด็กเล็กและกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ว่าจ้างครูมาสอนเอง

สำหรับด้านสุขภาพอนามัยนั้น ชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชได้รับการดูแลเอาใจใส่จากหน่วยงานต่างๆ ตามสมควร โดยเฉพาะหากเป็นชุมชนที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานเขต ศูนย์สาธารณสุข 22 (วัดปากบ่อ) กรุงเทพมหานคร จะมาให้บริการตรวจรักษาสุขภาพเป็นประจำ เช่น ทำบัตรสุขภาพให้ รวมทั้งจัดตั้งกองทุนยาและมอทยาสามัญประจำชุมชน

นอกจากนี้ ชุมชนเหล่านี้ยังได้รับการดูแลด้านสุขภาพอนามัยเป็นพิเศษจากโครงการของพระพี่นางเธอฯ โดยมี “หมอแอน” ซึ่งเป็นแพทย์ในโครงการดังกล่าวมาดูแลช่วยเหลือด้านสุขภาพในลักษณะต่างๆ โดยนอกจากจะให้การตรวจรักษาและคำปรึกษาแนะนำแล้ว “หมอแอน” ยังได้จัดโครงการอบรมด้านสุขภาพอนามัยให้กับชาวชุมชนด้วย ชาวชุมชนหลายรายได้ร่วมโครงการอบรมเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขกับ “หมอแอน” ทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ป่วยในชุมชน บรรเทาอาการเจ็บป่วยพื้นฐานทั่วไป เช่น เป็นไข้ ปวดศีรษะ เป็นต้น

4. การรวมกลุ่มและกิจกรรมทางสังคม

การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะมีลักษณะและระดับความเข้มข้นต่างกันออกไปในแต่ละชุมชน หากเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บนที่เช่าจะมีการรวมกลุ่มกันน้อย เพราะไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและคิดว่ามาอยู่อาศัยเพียงชั่วคราว เป็นต้นว่าชุมชนเกาะมุสลิมมีการรวมกลุ่มกันน้อย สมาชิกส่วนมากไม่ให้ความร่วมมือเพราะคิดว่าตนเองไม่ใช่เจ้าของที่ มาอยู่ไม่นานก็ย้าย เว้นแต่เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อตนเองโดยตรงจึงจะให้ความสนใจและรวมตัวกันเองตามธรรมชาติ นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังแบ่งเป็นฝักฝ่ายและมีความขัดแย้งกันอยู่ ส่วนที่พอจะรวมกันได้จะเป็นกลุ่มเครือญาติตระกูลทรงศิริ โดยประเด็นที่ขัดแย้งเป็นสาเหตุเนื่องมาจากการบริหารชุมชนของคณะกรรมการชุมชนชุดก่อนหน้า คณะกรรมการชุดปัจจุบันจึงต้องไกล่เกลี่ยความขัดแย้งให้เบาบางลง เช่นเดียวกับชุมชนเทพรักษาที่ไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ต่างคนต่างอยู่ เพราะต่างรู้สึกที่ไม่ใช่เจ้าของที่ มาอยู่ไม่นาน จึงไม่ต้องการพัฒนาอะไรมากนัก ทั้งยังไม่มีบุคคลในชุมชนที่สามารถประสานความร่วมมือจากทุกคนได้ เช่นที่ผ่านมามีชาวชุมชนต้องการจะแก้ไขปัญหาน้ำท่วมทางเดิน แต่ก็ไม่สำเร็จ เป็นต้น

ส่วนชุมชนสามัคคีธรรมนั้นแต่เดิมชาวชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกันพอสมควรจนสามารถจัดตั้งเป็นชุมชนได้ก่อนชุมชนเกาะมุสลิมซึ่งตั้งมาก่อน แต่ปัจจุบันมีสภาพซบเซา เนื่องจาก “ไม่มีเวลาร่วมมือกัน ต่างคนต่างต้องทำงานหาเงิน” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนสามัคคีธรรม, 28 ตุลาคม 2543) ประกอบกับที่ผ่านมามีชาวชุมชนเคยดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์ แต่ล้มเหลว อีกทั้งคณะกรรมการชุมชนทั้ง 5 ชุดที่ผ่านมามีนโยบายต่างกัน ชาวชุมชนจึงเกิดความเบื่อหน่ายและไม่เชื่อมั่นในการทำงานของ

คณะกรรมการ ขณะนี้ผู้นำรุ่นเก่าก็เกิดความเหนื่อยล้ากับปัญหาของชุมชน สมาชิกที่สนใจกิจกรรมของชุมชนในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นคนหนุ่มสาวหรือกลุ่มที่มีอายุ 35 ปีลงมาจนถึงเยาวชน

ส่วนชุมชนบุกรุกเช่นชุมชนเกาะยาว สมาชิกส่วนใหญ่จะต่างคนต่างอยู่ สนใจแต่เรื่องการประกอบอาชีพ ไม่เคยประกอบกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เพราะถือว่าไม่ได้เป็นที่ของตัวเอง เป็นที่บุกรุก ไม่ทราบว่าจะถูกไล่อีกวันใด อย่างไรก็ดี ชาวชุมชนบางรายก็เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอื่น โดยเฉพาะกิจกรรมเกี่ยวกับสวัสดิการและความช่วยเหลือต่างๆ

ปัจจุบันชาวชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณใต้ต้นไทรประมาณ 23 ครัวเรือน เริ่มทำการออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย พร้อมกับตั้งชื่อชุมชนใหม่ว่า “ชุมชนร่มไทรพัฒนา” ทั้งยังมีการกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันในประเด็นที่สมาชิกส่วนมากต้องการและมีความจำเป็นเร่งด่วนเช่นเรื่องน้ำประปาไฟฟ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบที่อยู่อาศัยใหม่ สมาชิกชุมชนได้เลือกกรรมการชุมชนขึ้นมา 1 ชุด ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐในประเด็นที่อยู่อาศัยใหม่เป็นการเฉพาะ

ขณะที่ชุมชนร่วมใจพัฒนาจะมีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกันเข้มข้นและหลากหลายกว่าชุมชนอื่นๆ นอกจากจะดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และระดมเงินในรูปแบบต่างๆ จนสามารถซื้อที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือนประสบความสำเร็จแล้ว ชุมชนยังระดมสมาชิกชุมชนในการช่วยกันลอกท่อระบายน้ำเป็นระยะๆ หากครอบครัวใดไม่ช่วยเหลือจะต้องจ่ายเงินสมทบเป็นจำนวนครอบครัวละ 100 บาทเป็นค่าอาหารเครื่องดื่มสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรม และเมื่อต้นปี 2544 ชาวชุมชนได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากทีกลุ่มเดิมชะงักลงเมื่อปี 2538 เนื่องจาก “ชาวบ้านกู้้นอกระบบดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน จึงร่วมกันทำออมทรัพย์ช่วยปลดหนี้้นอกระบบ แต่เป็นหนี้กลุ่ม เสียดอกเบี้ยละ 2 บาท

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ อีก เช่น คณะกรรมการชุมชน กลุ่มฅาปนกิจกลุ่มเยาวชน กองปราบอาสาศา โดยคณะกรรมการชุมชนและกลุ่มฅาปนกิจนั้นชาวชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้นเอง ส่วนกลุ่มเยาวชนกับกองปราบอาสาศา การเคหะแห่งชาติกับสำนักงานตำรวจแห่งชาติเป็นผู้ตั้งขึ้น และยังมีลานเอนกประสงค์สำหรับกิจกรรม เช่น งานบุญงานประเพณีต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นที่ดินที่ได้จากการขอแบ่งจากสมาชิกคนละ 8 ตารางวาตั้งที่กล่าวแล้วก่อนหน้า

แม้จะไม่มีกรรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมมากนัก แต่ชุมชนซึ่งขยายตัวบนที่เช่าและได้รับการรับรองจากสำนักงานเขต ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการต่างๆ ในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา เป็นต้นว่าชุมชนเกาะมุสลิม ชุมชนสามัคคีธรรม และชุมชนเทพรักษา สำนักงานเขตประเวศได้ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น พร้อมกับสนับสนุนงบประมาณการดำเนินกิจกรรมของชุมชนเดือนละ 2,000 บาท โดยกำหนดเงื่อนไขว่าชุมชนจะต้องดำเนินกิจกรรมเป็นประจำทุกเดือน ทั้งนี้ คณะกรรมการชุมชนมีหน้าที่ประสานงานกับสำนักงานเขตประเวศในการผ่านแนวคิด นโยบาย ตลอดจนกิจกรรมลงมายังชุมชน ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ประสานภายในชุมชนในการประชุมและจัดกิจกรรมตามประเพณีเช่นวันสงกรานต์และ

วันขึ้นปีใหม่ ขณะที่ศูนย์สาธารณสุข 22 (วัดปากบ่อ) กรุงเทพมหานคร ก็ได้เข้ามาจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข รวมทั้งติดตั้งตู้ยาและอุปกรณ์ด้านการดูแลรักษาสุขภาพตั้งไว้ให้บริการแก่สมาชิกภายในชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชโดยรวมยังได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นๆ เช่น มูลนิธิศุภนิมิตที่เข้ามาให้การสนับสนุนด้านการศึกษาของเด็กแล้ว มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมพัฒนาและแก้ไขปัญหามุมชุมชน ขณะที่ปัจจุบันมูลนิธิชุมชนเมืองก็ส่งเจ้าหน้าที่ลงมาดำเนินกิจกรรมร่วมกับชาวชุมชนในพื้นที่ พร้อมกับสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน โครงการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม และโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน อีกทั้งยังได้รับการช่วยเหลือเป็นการส่วนตัวจากนักการเมืองท้องถิ่น อีกจำนวนไม่น้อย เช่น สมาชิกสภาเขตประเวศเคยสนับสนุนงบประมาณสำหรับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและอุปกรณ์การกีฬาบางส่วนให้กับชุมชนสามัคคีธรรม เป็นต้น

5. อาชีพและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ/วิธีการขนถ่ายขยะ

ดังที่กล่าวในส่วนของพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแล้วว่า ชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชเติบโตขยายตัวขึ้นมาพร้อมๆ กับศูนย์ฯ อ่อนนุช ชาวชุมชนที่อพยพโยกย้ายเข้ามาส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับขยะ ไม่ว่าจะเป็นการคู้เก็บขยะบริเวณ “หวัคอง” หรือว่าการเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับขยะและส่วนอื่นๆ และแม้กรุงเทพมหานครจะเปลี่ยนรูปแบบการขนถ่ายขยะถึง 3 หน ตั้งแต่ละหน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะอย่างมาก แต่ปัจจุบันชาวชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ

แบบสำรวจรายครัวเรือนพบว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 26.1 ของผู้ตอบข้อมูลประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ รองลงมาคือร้อยละ 25.3 มีอาชีพเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่จะทำงานเกี่ยวกับขยะ นับตั้งแต่ขับรถเก็บขนขยะ เก็บขนขยะ คัดแยกขยะทำยรถ รวมถึงกวาดขยะ อันดับสามหรือร้อยละ 20.7 ประกอบอาชีพร้านค้า ส่วนใหญ่จะเป็นร้านรับซื้อวัสดุหุมนเวียน ที่เหลือประกอบอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ แม่บ้าน และว่างงาน

หากพิจารณาเฉพาะในส่วนของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ โดยแบบสำรวจผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะระบุว่าเกือบครึ่งหรือร้อยละ 46.9 ของผู้ตอบข้อมูลมีอาชีพรับจ้าง เช่น รับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อ ฯลฯ รองลงมาหรือร้อยละ 29.6 เป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานคร ทั้งลูกจ้างประจำ และลูกจ้างชั่วคราวอันดับสามหรือร้อยละ 6.1 เป็นร้านรับซื้อวัสดุหุมนเวียนรวมทั้งร้านขายของชำ ขณะที่ร้อยละ 2.4 ที่ระบุว่ารับราชการเป็นข้าราชการกรุงเทพมหานครที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขยะ ซึ่งมีความแตกต่างกันในเรื่องของเวลาที่ทำมาน้อยไม่เท่ากัน อีกทั้งมีระดับการศึกษาสูง-ต่ำ ไม่เท่ากัน หรือพอที่จะได้รับการบรรจุเป็น

ข้าราชการประจำของกรุงเทพมหานคร นอกนั้นเป็นแม่บ้านและประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ (ดู ตารางที่ 2 แสดงประเภทอาชีพของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับขยะ ในภาคผนวก)²

อย่างไรก็ดี หากจำแนกเป็นรายชุมชนจะมีความแตกต่างในสัดส่วนของอาชีพพอสมควร เพราะหากเป็นชุมชนเช่าที่ สมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขยะ ส่วนที่เป็นแรงงานรับจ้างเกี่ยวข้องกับขยะจะมีไม่มากเท่า เป็นต้นว่า ชุมชนเกาะมุสลิมส่วนใหญ่เป็นพนักงานหรือลูกจ้างกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย พนักงานขับรถเก็บขนขยะ พนักงานเก็บขนขยะ ลูกจ้างกองกวาด และลูกจ้างกองสวน นอกจากนี้มีร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน 4-5 ร้าน เช่นเดียวกับชาวชุมชนสามัคคีธรรมที่ส่วนใหญ่จะเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานคร ทั้งพนักงานแบกขน พนักงานขับรถเก็บขนขยะ พนักงานกองกวาด พนักงานกองสวน โดยบางราย “หลังจากขับรถหรือว่าเลิกงานกองกวาดกองสวนก็รับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อขยะ เพื่อเป็นรายได้เสริม นอกนั้นก็ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างตัดถุงพลาสติก ซี่รถจักรยานยนต์รับจ้าง รวมทั้งเป็นลูกจ้างบริษัทเอกชนและทำงานโรงงาน

อาชีพรับจ้างคัดแยกขยะ ณ ร้านรับซื้อขยะนั้น “ส่วนมากคนมีอายุจะป็นักคัดแยกขยะมาก โดยจะคัดขยะแถวๆ บ้าน บางคนได้ร้อยละบาท บางคนได้ 70 บาท แต่ไม่มีใครเข้าไปคู้ยในโรงขนถ่ายกัน” ส่วนชาวชุมชนเทพรักษาส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานคร มีบ้างที่ประกอบอาชีพรับจ้างคัดแยกขยะ รับจ้างล้างถุงพลาสติก เก็บขยะชาย และค้าขาย หรือแม้แต่ชุมชนร่วมใจพัฒนาสมาชิกส่วนใหญ่ก็เป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขยะ นอกนั้นเป็นอาชีพรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างคัดแยกขยะ รับจ้างตัดถุง เป็นลูกจ้างบริษัทเอกชนและโรงงาน รวมทั้งซี่รถจักรยานยนต์รับจ้าง

มีเพียงชุมชนเกาะยาวที่สมาชิกส่วนมากประกอบอาชีพรับจ้างคัดแยกขยะ รับจ้างล้างและตัดถุงพลาสติก มีบ้างที่เป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานครอยู่ประจำรถเก็บขนขยะ รวมถึงซี่รถจักรยานยนต์รับจ้าง ขณะที่ผู้รับจ้างคัดแยกขยะบางรายจะนำขยะที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้ เช่น เครื่องไม้ เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ มาวางขายในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชตั้งแต่ช่วงเช้าจนถึงสาย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แต่เดิมนั้นสมาชิกส่วนใหญ่ในทุกชุมชนล้วนแล้วแต่ประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน คือ คู้ยเก็บขยะบริเวณ “หัวกอง” เนื่องจากรายได้ค่อนข้างดี วันละเจ็ดแปดสิบบาท” หรือแม้แต่ลูกจ้างกรุงเทพมหานครบางรายก็ลาออกมาคู้ยเก็บขยะบริเวณนี้แทน เพราะรายได้ดีกว่า เช่น รายหนึ่งมาอยู่กองขยะ เกือบ 10 ปี แต่ว่าตอนหลังลาออกจากการเป็นลูกจ้าง กทม. มาคู้ยขยะเพราะว่ารายได้ดีกว่า คู้ยที่หัว

² และด้วยความที่ชาวชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับขยะ รายได้หลักของครัวเรือนเหล่านี้จึงมาจากขยะเป็นสำคัญ โดยแบบสำรวจรายครัวเรือนระบุว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 61.3 ของผู้ตอบข้อมูลมีรายได้จากขยะสูงถึงร้อยละ 91-100 ของรายได้โดยรวมต่อวันของครอบครัว มีเพียงร้อยละ 3.8 เท่านั้นที่มีสัดส่วนรายได้จากขยะไม่ถึงร้อยละ 41 ของรายได้ต่อวัน ยิ่งไปกว่านี้ หากพิจารณาเฉพาะรายที่ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับขยะจะพบว่ารายได้จากขยะของครัวเรือนจะเป็นสัดส่วนที่สูงมาก โดยแบบสำรวจผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับขยะพบว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 67.6 ของผู้ตอบข้อมูลมีรายได้จากขยะสูงถึงร้อยละ 91-100 ของรายได้ทั้งหมดภายในครัวเรือน ที่มีสัดส่วนรายได้จากขยะไม่เกินร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมดมีเพียงร้อยละ 16.9 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ใดๆก็ดี รายได้จากขยะของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับขยะแต่ละประเภทมีจำนวนไม่เท่ากัน ซึ่งจะได้อธิบายโดยละเอียดในบทต่อไป

กองรายได้วันละร้อยสองร้อย” การคุ้มชยะบริเวณ “ห้วยกอง” ส่วนใหญ่จะช่วยกันคุ้มทั้งครอบครัว ดังรายหนึ่ง ที่ “ตอนนั้นมีลูก 5 คนก็คุ้มกันหมด เมียก็คุ้ม” หรืออีกราย “ลูก 2 คนเมื่อตอนเล็กๆ กลับจากโรงเรียนก็ขึ้นหัว กองช่วยพ่อกับแม่เก็บชยะ ถ้าเก็บชยะทั้งครอบครัวจะได้วันละสี่ห้าร้อยบาท”

เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ชาวมุสลิมดั้งเดิมจะไม่สนใจอาชีพคุ้มชยะเพราะ “ไม่ชอบ เหม็น ทำนาอย่างเดียว” (ดอน ทรงศิริ, สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2543) แต่หากเป็นเด็ก “เมื่อก่อนเด็กแถวๆ นี้คุ้มกันทุกคน เราก็คุ้ม” (บุตรสาวนายดอน ทรงศิริ, สัมภาษณ์ 1 มีนาคม 2543)

เช่นเดียวกับพนักงานกรุงเทพมหานครที่นอกจากจะมีรายได้จากเงินเดือนประจำแล้ว ก็ยังมีรายได้พิเศษจากการคุ้มเก็บชยะชายด้วย ทั้งยังเป็นจำนวนสูงกว่ารายได้ประจำเสียอีก ดังรายหนึ่งที่ “ลุงมีอาชีพทำทางให้รถชยะถอยขึ้นไปเท มีรายได้พิเศษจากเก็บชยะที่เขาทิ้ง อย่างกระป๋อง อลูมิเนียม เราอาศัยจังหวะที่รถเทเก็บของ ตอนนั้นได้ค่าแรงวันละ 19 บาท 69 สตางค์ แต่เก็บชยะชายได้วันละ 20 บาท”

เศรษฐกิจชยะเติบโตขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับจำนวนผู้คนที่ยอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันมากขึ้น กระทั่งเมื่อกรุงเทพมหานครเปลี่ยนวิธีการขนถ่ายชยะ ผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับชยะข้างต้นก็ได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก เพราะการเทศชยะบริเวณ “ห้วยกอง” นั้นเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนทุกรายสามารถขึ้นไปคุ้มเก็บชยะชายได้อย่างเสรี แต่เมื่อ “ห้วยกอง” เริ่มเต็ม กรุงเทพมหานครก็ได้สร้างโรงเตาเผาชยะขึ้นพร้อมกับโรงปุ๋ยหมัก และเปลี่ยนสถานที่เทศชยะจาก “ห้วยกอง” มาเป็นภายในโรงเตาเผาชยะแทน ชาวชุมชนที่เคยคุ้มชยะบริเวณ “ห้วยกอง” บางรายจึงต้องเปลี่ยนสถานที่คุ้มเก็บชยะมาเป็นภายในโรงเตาเผาชยะ โดย “ตอนนั้นมีสายพานวิ่งเอาชยะไปบด ชาวบ้านจะเข้าไปอยู่ตรงสายพาน แล้วรถเทจะมีมือหนึ่งบีบชยะ ชาวบ้านจะคัดแยก 2 จุด คือตรงปากบ่อกับสายพาน”

อย่างไรก็ดี ในช่วงนี้ก็ยังมีการเทศชยะบางส่วนที่ “ห้วยกอง” บ้าง เพราะ “พอบ่ายสองบ่ายสามโรงงานจะปิด เพราะชยะเต็ม แล้วเขาก็จะปล่อยให้รถชยะมาเทที่ห้วยกอง ชาวบ้านก็เข้าไปคุ้มได้” ทั้งนี้ ในช่วงนี้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังคุ้มชยะที่บริเวณ “ห้วยกอง” อยู่ เนื่องจากภายในโรงเตาเผาที่มีพนักงานของโรงเตาเผาคอยคัดแยกชยะอยู่ด้วย ระบบการขนถ่ายชยะเช่นนี้ดำเนินอยู่ได้ประมาณ 10 ปีจึงเลิก เพราะรถเก็บชยะบางส่วนได้แยกไปขนถ่ายชยะที่ศูนย์กำจัดมูลฝอยแถบหนองแขมและทำแรงแ้ง ปริมาณชยะลดลง กรุงเทพมหานครจึงทำการก่อสร้างโรงขนถ่ายชยะขึ้นและเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อประมาณปี 2539 เริ่มแรกเป็นโรงขนถ่ายชยะขนาด 1,000 ตัน ชยะบางส่วนยังเทบริเวณ “ห้วยกอง” อยู่บ้าง แต่หลังจากโรงขนถ่ายชยะขนาด 2,000 ตันโรงที่ 2 สร้างเสร็จกรุงเทพมหานครก็ยกเลิกการเทศชยะบริเวณ “ห้วยกอง” อย่างเด็ดขาด พร้อมกับปลูกต้นไม้และปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะแทน ชาวชุมชนที่ยังประกอบอาชีพคุ้มเก็บชยะจึงต้องเข้าไปคุ้มเก็บชยะในโรงขนถ่ายชยะเท่านั้น ปัจจุบันมีแต่โรงขนถ่ายชยะขนาด 2,000 ตันที่เปิดดำเนินการ ส่วนอีกโรงปิดซ่อมมากกว่า 2 ปีแล้ว เพราะต้องสั่งซื้ออุปกรณ์จากต่างประเทศ

การที่กรุงเทพมหานครเปลี่ยนแปลงรูปแบบ/วิธีการขนถ่ายชยะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชาวชุมชนที่ประกอบอาชีพคุ้มเก็บชยะอย่างมาก เพราะไม่เพียงแต่จะต้องเปลี่ยนสถานที่คุ้มเก็บชยะจากเดิม ที่สำคัญ

การกู้ยืมเงินในสถานที่ใหม่ยังต้องเสียเงินเป็นค่าต่างๆ อีกอีกประการ นับตั้งแต่การกู้ยืมเงินในโรงเตาเผา
ขยะที่ต้องเสียเงินค่ากู้ยืม โดยเฉพาะในปัจจุบันที่การเข้าไปกู้ยืมเงินในโรงขนถ่ายขยะ 2,000 ตันต้องเสีย
ค่าใช้จ่ายถึง 4 รายการดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทต่อไป เป็นเหตุให้ชาวชุมชนที่เคยกู้ยืมขยะบริเวณ
“ห้วยกอง” ส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพเป็นพนักงานหรือลูกจ้างกรุงเทพมหานครในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขยะกัน
เป็นจำนวนมาก ดังครอบครัวหนึ่งที่แต่เดิมลูกๆ ช่วยกันกู้ยืมขยะบริเวณ “ห้วยกอง” แต่หลังจากที่
กรุงเทพมหานครเปลี่ยนสถานที่ทิ้งขยะ “เลยเลิกกันหมด เพราะว่าเขาเปลี่ยนที่เท ต้องเสียค่ากู้ยืม ลูกตอนนี้
อยู่หลังรถเหลืองกันหมด” เช่นเดียวกับชาวชุมชนสามัคคีธรรมที่สมาชิกร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกี่ยวกับ
ขยะ โดยประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนดังกล่าว กู้ยืมเงินในโรงขนถ่ายขยะ ร้อยละ 10 รับจ้างคัดแยก
ขยะในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน ส่วนอีกร้อยละ 80 ผันตัวเองจากคนกู้ยืมขยะมาเป็นพนักงาน/ลูกจ้าง
กรุงเทพมหานคร เพราะไม่สามารถเสียค่าต่างๆ ในการเข้าไปกู้ยืมเงินในโรงขนถ่ายขยะได้

อีกสาเหตุที่ทำให้ชาวชุมชนผันตัวเองไปเป็นพนักงาน/ลูกจ้างกรุงเทพมหานครกันมากยังสืบ
เนื่องมาจากสมัยที่พลตรี จำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครได้เปิดรับสมัครชาวชุมชนเป็น
ลูกจ้างกรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก จากที่ “เมื่อก่อนต้องเสียเงิน แต่สมัยผู้ว่าจำลองเขารับหมด
เมื่อก่อนคนขับรถต้องเสียสามหมื่น คนงานก็เสียสี่ห้าพัน” ชาวชุมชนจึงไปสมัครเป็นลูกจ้างกรุงเทพมหานคร
กันเป็นจำนวนมาก

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ/อาชีพที่เกี่ยวข้องกับ “ขยะ”

บทนี้เป็นกรกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ/อาชีพที่เกี่ยวข้องกับขยะภายในชุมชนบริเวณ ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช แบ่งเป็น 5 ส่วน

- เป็นการแสดงลักษณะอาชีพเกี่ยวกับขยะ และของร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะ
- แสดงลักษณะการประกอบอาชีพของผู้เก็บขยะรายย่อย/อิสระ
- ว่าด้วยพนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานคร
- กล่าวถึงกิจการ/ธุรกิจเกี่ยวกับขยะ ทั้งที่เป็นร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณชุมชน ผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะ ผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่ รวมทั้งกิจการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในชุมชนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชและชุมชนรอบนอก
- เป็นการแสดงมูลค่าทางเศรษฐกิจของขยะ ทั้งในส่วนของรายได้ของผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะแต่ละกลุ่ม และมูลค่าทางเศรษฐกิจของขยะที่นำมาขนถ่ายที่ศูนย์ฯ อ่อนนุชในแต่ละวัน

1. อาชีพเกี่ยวกับขยะ

1.1 แรงงานรับจ้างในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน

ภายในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีการจ้างแรงงาน 3 ลักษณะ คือ แรงงานรับจ้างเหมา แรงงานรับจ้างรายวัน และแรงงานรับจ้างรายเดือน โดยแรงงานรับจ้างเหมาจะมีสัดส่วนสูงสุดในบรรดาแรงงานทั้งหมด ส่วนใหญ่จะเป็นการรับจ้างเหมาคัดแยกขยะและตัดหรือล้างถุงพลาสติก

การคัดแยกขยะจะทำในขยะ 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กระดาษ พลาสติก และขวด เพราะแม้จะมีการรวบรวมขยะมาขายเป็นประเภท แต่ก็ยังมีการคละและปนเปื้อน การขายส่งต่ออีกทอด จึงต้องคัดแยกขยะแต่ละชนิดให้แยกย่อยลงอีกและให้มีการปนเปื้อนน้อยที่สุด ขณะที่แรงงานรับจ้างตัดถุงพลาสติกจะมีหน้าที่ตัดหรือย่อยถุงพลาสติกให้มีลักษณะเป็นแผ่นหรือชิ้นเพื่อจะได้สะดวกในการนำกลับไปหลอมใหม่ ส่วนแรงงานรับจ้างล้างถุงพลาสติกก็มีหน้าที่ล้างถุงพลาสติกที่ผ่านกระบวนการตัดหรือย่อยแล้วนี้ให้สะอาด ปราศจากการปนเปื้อน

ส่วนแรงงานรับจ้างรายวันและรายเดือนจะมีลักษณะงานที่คล้ายกัน ส่วนใหญ่จะเป็นการแบกขนขยะ ขั้รถนำขยะไปส่งโรงงาน รวมทั้งงานอื่นๆ ภายในร้านที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้น

ประมาณการณว่ามีแรงงานรับจ้างในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อน
นุชทั้งหมดไม่น้อยกว่า 400 คน

แรงงานในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นคนนอกชุมชน เนื่องจากต้องใช้
แรงงานจำนวนมาก ขณะที่ชาวชุมชนรุ่นแรกๆ ที่เคยเก็บขยะผันตัวเองไปเป็นพนักงาน/ลูกจ้าง
กรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่ มีบ้างที่ยังไปรับจ้างเหมาคัดแยกขยะ แต่จะเป็นคนมีอายุ
รวมทั้งที่เป็นพนักงาน/ลูกจ้างกรุงเทพมหานครที่หารายได้พิเศษหลังเลิกงาน

แรงงานในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานต่างชาติ โดยเฉพาะชาว
พม่า เนื่องจากค่าจ้างราคาถูก นอกนั้นเป็นชาวอีสาน หากเป็นในส่วนของงานแบกขนหรือใช้
แรงงานเข้มข้นจะเป็นแรงงานกลุ่มนี้แทบทั้งหมด เพราะมีความอดทนสูง ทั้งนี้ ระยะเวลาการ
ทำงานภายในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนจะต่างออกไป ขึ้นอยู่กับขนาดของกิจการและชนิดของ
งาน หากเป็นร้านขนาดเล็กจะเริ่มงานประมาณช่วงสายๆ “เริ่มตั้งแต่ขยะลง (ประมาณ 09.00
น.) ทำงานวันละไม่กี่ชั่วโมง ไม่ถึงบ่ายก็เสร็จ” เพราะระยะเวลาการทำงานขึ้นอยู่กับปริมาณ
ขยะที่รับซื้อได้ในแต่ละวัน โดยเมื่อรถเก็บขนขยะนำขยะมาขาย แรงงานแบกขนจะทำการชั่ง
แล้วแบก/ขนมาให้แรงงานคัดแยกทำการคัดแยกกรวมทั้งให้แรงงานตัดถุงพลาสติกทำการตัด
แรงงานคัดแยกขยะและแรงงานตัดถุงพลาสติกจะทำหน้าที่ของตนไปจนขยะหมด ส่วน
แรงงานแบกขนก็จะไปทำหน้าที่อื่นๆ ภายในร้าน เช่น การขนขยะที่คัดแยกแล้วขึ้นรถเพื่อนำไป
ขาย ขับรถนำขยะไปขาย หรือการใช้แรงงานในลักษณะอื่นๆ ซึ่งดูจะยืดเยื้อยาวนานกว่า
แรงงานรับจ้างคัดแยกขยะและตัดถุงพลาสติก และหากเป็นร้านขนาดใหญ่ระยะเวลาและ
ความเข้มข้นของการใช้แรงงานก็จะเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่นร้านขนาดใหญ่บางร้านจะเปิดทำ
การตลอด 24 ชั่วโมง เนื่องจากมีรถเก็บขนขยะทยอยนำขยะมาขายเป็นระยะ แรงงานในร้าน
เหล่านี้จะแบ่งเป็น 2 กะ ทำงานในลักษณะเดียวกัน เพียงแต่กะกลางคืนจะใช้แรงงานเข้มข้น
น้อยกว่าเพราะมีรถเก็บขนขยะนำขยะมาขายน้อยกว่า

1.2 การคัดแยกขยะ ณ โรงขนถ่าย

ภายในโรงขนถ่ายขยะ 2,000 ตันจะมีผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนอยู่ 1 ราย ซึ่งสัมปทานคัด
แยกขยะมาจากบริษัทเอกชนที่รับขนถ่ายขยะอีกทอดหนึ่ง แรงงานภายในนี้มีเพียงลักษณะ
เดียว คือ คู้เก็บขยะขายให้กับผู้ที่ได้สัมปทานคัดแยก มีอยู่ประมาณ 150 คน อายุตั้งแต่ 18
ปีไปจนกระทั่งถึง 50 ปี ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มด้วยกัน นับตั้งแต่รายที่เป็นภรรยาหรือญาติ
ของพนักงานขับรถขนถ่ายขยะของบริษัทรับขนถ่ายขยะ ชาวต่างชาติ “เขมร”³ กลุ่มชาวมุสลิม

³ “เขมร” หมายถึงคนไทยที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะจาก จ.บุรีรัมย์ รวมทั้งยังหมายถึงชาวเขมรที่มาจากประเทศ
กัมพูชา โดยคนไทยที่มาจาก จ.บุรีรัมย์ มักจะมาคู้เก็บขยะในโรงขนถ่ายขยะช่วงนอกฤดูทำนา และจะไปๆ มาๆ เพื่อหาเงินซื้อปุ๋ย

จากชุมชนตะเข้ซบ ส่วนที่เป็นสมาชิกชุมชนในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชส่วนใหญ่จะเป็นชาวชุมชนเกาะยาวกับชุมชนร่วมใจพัฒนา แต่ก็มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนคนที่คุ้มเก็บขยะอยู่ในโรงขนถ่ายทั้งหมด

การคุ้มเก็บขยะในโรงขนถ่ายขยะแบ่งเป็น 2 ช่วง/กะ ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงระหว่าง 18.00 นาฬิกาจนถึงเช้า ไม่มีระยะเวลาที่แน่นอน แต่เวลาแต่ละกะจะขึ้นอยู่กับมารับซื้อขยะของผู้รับซื้อ ภายในบริเวณโรงขนถ่าย ซึ่งมี 2 ช่วง คือ 9.00-11.00 น. กับ 17.00-18.00 น. การคุ้มเก็บขยะไม่มีวันหยุด ใครอยากหยุดวันไหนก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะหยุดกันไม่เกินเดือนละ 1 สัปดาห์ สถานที่คุ้มเก็บขยะมี 2 บริเวณ คือบริเวณลานขนถ่ายขยะกับภายในอาคารขยะ ผู้เข้าไปคุ้มเก็บขยะส่วนใหญ่จะคุ้มเก็บขยะกันบริเวณลานขนถ่ายขยะ มีเป็นส่วนน้อยที่เข้าไปคุ้มเก็บในอาคาร เพราะแม้อากาศจะไม่ร้อน แต่ก็ค่อนข้างอับทึบ หายใจไม่สะดวก

ทั้งนี้ ผู้ต้องการเข้าไปคุ้มเก็บขยะในโรงขนถ่ายขยะต้องเสียเงิน 4 รายการ รายการแรกเป็นค่าแรกเข้าหรือค่า “เสื่อวิน” 100 บาท จากนั้นจะขึ้นเป็น 150 บาท และ 180 บาท เสื่อมีสี่ขมพู่ สีเขียว สีส้ม มีเบอร์ติด มีไว้ป้องกันไม่ให้รถชน เพราะคุ้มกันเวลากลางคืน” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้คุ้มเก็บขยะในโรงขนถ่ายขยะ) และมีเงื่อนไขว่าใครซื้อไปแล้วไม่สามารถให้คนอื่นใส่แทนในการเข้าไปคุ้มเก็บขยะได้เพราะจะมีเลขปักที่เสื่อ

รายการที่สองเป็นค่าผ่านเข้าไปคุ้มเก็บรายกะๆ ละ 10 บาท รายการที่สามเป็นค่าซักรีด “เสื่อวิน” วันละ 5 บาท ซึ่งต้องซักทุกวันเพราะจะเลอะเทอะเปรอะเปื้อนจากการคุ้มเก็บขยะมาก ขณะที่อีกรายการเป็นเงินประกันชีวิตจำนวน 1,600 บาทต่อปี โดยจะให้ทยอยชำระวันละประมาณ 50 บาท “เป็นประกันชีวิตกับบริษัทอเมริกันอินเตอร์แนชชั่นแนลเอชชีวันส์ จำกัด (AIA) ในลักษณะประกันหมู่กรณีอุบัติเหตุกับเสียชีวิต หากเสียชีวิตจะได้รับเงินชดเชย 300,000 บาท

ด้วยความที่ต้องเสียเงินถึง 4 รายการเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ชาวชุมชนที่เคยคุ้มเก็บขยะบริเวณ “หัวกอง” แต่เดิมเปลี่ยนไปประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะรูปแบบอื่นกันเป็นจำนวนมาก นอกจากจะเป็นแรงงานรับจ้างร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนแล้ว ส่วนใหญ่จะผันตัวเองไปเป็นพนักงานกรุงเทพมหานครตั้งที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ มีชาวชุมชนเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่คุ้มเก็บขยะในโรงขนถ่าย เป็นต้นว่า “คนเกาะยาวเข้าไปคุ้มที่โรงขนถ่าย 10 กว่าคน เพราะไม่คุ้มค่าเหนื่อย ไหนจะค่าเสื่อ ค่ากิน ชำร่น้ำก็ซื้อในนั้น เลยหยุดมา 2 ปีแล้ว” (ลูกจ้างรายวันร้านร่วมไทรับซื้อวัสดุรีไซเคิล ,สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2544)

ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่าแมลง ขณะที่ชาวเขมรจริงๆ จะอาศัยอยู่ในที่พักที่บริษัทชัยไพโรจน์จัดไว้ให้ แต่ต้องสร้างบ้านเอง ส่วนใหญ่จะอาศัยเศษไม้จากกองขยะมาปลูกสร้าง และมักจะเป็นคู่สามีภรรยา

และนอกจากจะต้องเสียเงิน 4 รายการแล้ว การคุ้มภัยภายในโรงขนถ่ายขยะยังจำเป็นต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์อย่างมาก เนื่องจากรถเก็บขนขยะที่เข้ามาเทขยะในโรงขนถ่ายมีถึงวันละ 880 เที่ยว และบางครั้งก็เข้ามาพร้อมกันคราวละหลายคัน เวลาในการคุ้มภัยค่อนข้างสั้นเพราะต้องแข่งกับรถตักขยะที่เร่งตักขยะใส่ทำรถบรรทุกเพื่อนำไปฝังกลบที่ ต.ราชาเทวะ จ.สมุทรปราการ ผู้คุ้มภัยจึงต้องเลือกว่าจะเข้าไปคุ้มภัยของรถเก็บขนขยะคันใด โดยการจะตัดสินใจได้นั้นก็ต้องรู้ว่ารถเก็บขนขยะคันใดเป็นของเขตใด รถคันนั้นเก็บขยะมาจากแหล่ง/ย่านไหน ประกอบด้วยขยะชนิดใดมากเป็นพิเศษ ขยะใดบ้างมีราคา ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ผู้คุ้มภัยในโรงขนถ่ายขยะจึงรู้เป็นอย่างดีว่า “ขยะมาจากไหน ดีไม่ดีขยะมีราคามาจากเขตบางรัก ปทุมวัน ขยะจากบางรักจะมีพวกเศษทอง เงิน พลอย สร้อยแหวน ขยะจากลาดกระบังมีพลาสติกมาก ขยะไม่ดีก็มีจากเขตประเวศ” เป็นต้น

2. ผู้คุ้มภัยขยะรายย่อย/อิสระ

นอกจากแรงงานรับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนและผู้คุ้มภัยในโรงขนถ่ายขยะ ซึ่งเป็นผู้คุ้มภัยขยะกลุ่มใหญ่ที่สุดแล้ว ผู้ประกอบอาชีพคุ้มภัยในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชยังประกอบด้วยผู้คุ้มภัยขยะรายย่อยหรือคุ้มภัยขยะขายอย่างอิสระ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้เข็นรถเข็น 2 ล้อเก็บขยะ ผู้เก็บขยะเป็นรายได้เสริม และ “กองทัพมด”

ผู้เข็นรถเข็น 2 ล้อเก็บขยะส่วนใหญ่จะเป็นชาวชุมชนเกาะยาว มีประมาณ 7-8 ราย โดยบางรายเคยคุ้มภัยขยะในโรงขนถ่ายขยะ แต่ไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายต่างๆ ได้ จึงออกมาเข็นรถเก็บขยะขาย ส่วนใหญ่จะตระเวนเก็บตามถังขยะริมถนน แหล่งชุมชน และหมู่บ้านจัดสรรที่อยู่ใกล้ๆ วันหนึ่งจะเก็บประมาณ 3 รอบ คือ ช่วงเช้า ช่วงสาย และช่วงบ่าย เมื่อเก็บขยะได้แต่ละช่วงก็จะนำมาขายให้กับร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุช

ส่วนผู้เก็บขยะเป็นรายได้เสริมจะประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก เช่น ขายไอศกรีม น้ำแข็งไส ฯลฯ มีจำนวนไม่มากนัก โดยเมื่อผ่านบริเวณใดที่มีขยะที่สามารถนำมาขายได้ก็จะเก็บมาด้วย และเมื่อมีปริมาณมากพอสมควรก็จะนำมาขายให้กับร้านรับซื้อ ส่วน “กองทัพมด” นั้นหมายถึงบรรดาเด็ก (เด็กผู้ชายอายุประมาณ 10-15 ปี) ที่ทำการคุ้มภัยหลังรถเก็บขนขยะที่เข้ามาเทบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุช โดย จะกระโดดขึ้นไปบนรถเหลืองขนขยะของ กทม. เมื่อรถวิ่งผ่านมา แต่บางครั้งเขาก็จอดให้ ซึ่งถ้าบนรถเหลืองไม่มีเด็กทำขยะ ก็เอาได้ แต่ถ้ามีเด็กทำขยะก็เอาไม่ได้ ต้องเข้าไปเอาในโรง 2,000 ตัน เจ้ไม่ว่า เราไม่ได้ไปคัดร่วมกับเขา เราเอาแต่ที่เหลืองบนรถที่เขาเทไม่หมด ของที่ได้ก็มาขายให้ครุ (หมายถึงเจ้าของร้านร่วมไทรับซื้อวัสดุรีไซเคิล)” (เด็กชาย, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2544) เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในชุมชนเกาะยาว ประมาณคร่าวๆ ว่าทั้งหมดมีกว่า 10 คน

3. พนักงานประจำรถเก็บขยะกรุงเทพมหานคร

นอกจากแรงงานรับจ้างและผู้คุ้มเก็บขยะรายย่อยแล้ว พนักงานประจำรถเก็บขยะของกรุงเทพมหานครเป็นอีกกลุ่มที่คัดแยกขยะด้วยอย่างสำคัญ โดยรถเก็บขยะ 1 คันจะมีพนักงานประจำรถ 5 คน⁴ คือ พนักงานขับรถ 1 คน พนักงานเก็บขยะ 2 คน และพนักงานคัดแยกขยะที่อยู่ท้ายรถอีก 2 คน พนักงาน 2 คนหลังนั้นนอกจากจะทำหน้าที่จัดระเบียบขยะอยู่ท้ายรถเพื่อให้สามารถเก็บขยะได้ในปริมาณมาก ที่สำคัญยังทำหน้าที่คัดแยกขยะออกเป็นชนิดต่างๆ ไว้สำหรับขายให้กับร้านค้ารับซื้อวัสดุหมุนเวียน โดย “เราจะแยกพื้นที่ที่ขยะลงที่ท้ายกระบะรถ รถก็จะเคลื่อนไปเรื่อยๆ คนเทก็จะเท คนบนรถก็จะแยกไป” (สัมภาษณ์กลุ่มพนักงานกรุงเทพมหานคร, 2543)

ขยะที่แยกประกอบด้วยกระดาษ พลาสติก และขวดแก้ว โดยจะจอดแวะขายที่ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุช หรืออาจจะเป็นร้านที่ตั้งอยู่ตามรายทางขณะเดินทางนำขยะมาเท ขึ้นอยู่กับว่าเป็น “ขาประจำ” ร้านไหน ระยะเวลาในการแวะขายขยะตามร้านค้าเหล่านี้จะตกประมาณ 10 นาทีต่อคัน คือจะนำขยะลงข้างและคิดราคากัน

รายได้จากการขายขยะแต่ละครั้งจะแบ่งปันในสัดส่วนที่เท่ากัน แต่หากเป็นขยะชนิดที่นำกลับไปใช้ใหม่ได้หรือที่เรียกว่า “reuse” นั้น “พนักงานขนจะเก็บไปขายเองต่างหาก ขึ้นกับคนที่เก็บได้ว่าจะแบ่งให้ทีมหรือไม่ บางครั้งก็พากันไปเลี้ยงบ้าง” พนักงานกรุงเทพมหานครที่คัดแยกขยะมาขายร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเคยประกอบอาชีพคุ้มเก็บขยะบริเวณ “หัวกอง” มาก่อนดังที่กล่าวแล้ว

รถเก็บขยะกรุงเทพมหานครที่เข้ามาขนถ่ายขยะบริเวณศูนย์ฯกำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมี 8 ประเภท คือ

- (1) รถอัดไฮโดรลิก หรือ “รถเหลือง” ซึ่งเป็นรถเก็บขยะทั่วไป มีปริมาณมากที่สุด
- (2) “รถโตงเตง” เป็นรถขนถ่ายขยะจากถังขยะขนาดใหญ่ที่วางไว้ตามที่พักเช่นแฟลต คอนโดมิเนียมนิว ตัวรถจะไม่มีถังขยะบริเวณท้าย แต่จะตระเวนเก็บถังขยะที่วางไว้ตามจุดต่างๆ มาเท
- (3) “รถรีไซเคิล” คือรถที่มีกระบะขยะแยกเป็น 3 ช่องสำหรับใส่ขยะ 3 ชนิดคือ ขยะที่เป็นเศษอาหาร ขยะที่เป็นเศษแก้ว พลาสติก และขยะพิษ
- (4) “รถกระบะป่อง” เป็นรถเก็บขยะ 4 ล้อ กระบะขยะเปิดข้าง มักจะสำรวจไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน
- (5) “รถดั้มพ์” เป็นรถเก็บขนยามฉุกเฉิน ส่วนใหญ่จะใช้เก็บขนเศษกิ่งไม้ที่ตัดทิ้ง

⁴ นอกจากนั้น บางครั้งพนักงานประจำรถเก็บขยะยังประกอบด้วย “อะไหล่” ที่หมายถึง “คนที่ทางเขตเตรียมไว้สำหรับมาทำงานกรณีนี้คนประจำรถป่วย ก็เรียกมาทำงานแทน เป็นลูกจ้างทอม. เหมือนกัน แต่ไม่ได้ประจำรถ” (สัมภาษณ์)

- (6) “รถคอนเทนเนอร์” เป็นรถเก็บขนขยะขนาดใหญ่ เพิ่งจะมีใช้สมัยที่นายพิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร
- (7) ถขนขยะติดเชื้อ เป็นรถยนต์ 4 ล้อ ทำการเก็บขนขยะติดเชื้อจากสถานพยาบาลต่างๆ ทั่วกรุงเทพมหานครมาเผาที่โรงเตาเผาขยะติดเชื้อภายในศูนย์ฯ อ่อนนุชเป็นการเฉพาะ โดย กทม. จะจ้างบริษัทเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ และ
- (8) รถขนถ่ายสิ่งปฏิกูล ขนถ่ายสิ่งปฏิกูลจากที่พักและสถานที่ต่างๆ มาทิ้งที่จุดทิ้งปฏิกูลภายในศูนย์ฯ อ่อนนุช

โดยในบรรดารถเก็บขนขยะรวมทั้งสิ่งปฏิกูลที่เข้ามาขนถ่ายในศูนย์ฯ อ่อนนุชข้างต้น มีเพียง 4 ประเภทเท่านั้นที่คัดแยกขยะขาย ประกอบด้วย “รถเหลือง” “รถรีไซเคิล” “รถกระป๋อง” และ “รถดีมีพ์” โดยส่วนใหญ่หรือกว่าร้อยละ 90 จะเป็น “รถเหลือง” ที่นำขยะที่คัดแยกได้มาขายทุกวัน ส่วนรถประเภทอื่นนานๆ ครั้งจึงจะคัดแยกขยะมาขาย กรุงเทพมหานครมีรถเก็บขนขยะหรือ “รถเหลือง” ประมาณ 2,263 คัน เข้ามาขนถ่ายขยะบริเวณโรงขนถ่ายขยะของศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชประมาณวันละ 350 คันหรือเฉลี่ยวันละประมาณ 850 เที่ยว ปริมาณขยะโดยเฉลี่ยวันละประมาณ 4,000 ตัน

4. กิจการ/ธุรกิจเกี่ยวกับขยะ

4.1 ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน

เมื่อสมัยที่รถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเขตละบริเวณ “หัวกอง” “มีร้านลุงปลั่งร้านเดียวที่รับซื้ออยู่ข้างล่าง มีกิโล(ตาซัง) 1 อัน และกระสอบ 2 ลูก ตั้งร้านอยู่ตรงทางรถขึ้น อยู่มาแกก็ปลูกบ้านรับซื้อของเก่าทุกชนิดนี้” ขณะที่ผู้รับซื้อขยะส่วนใหญ่นิยมขับรถยนต์ขึ้นไปซื้อบน “หัวกอง” มีอยู่ประมาณ 3 ราย

อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา “มีร้านเกิดขึ้นอีกหลายร้าน เพราะขยะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อก่อนราคาของยังไม่ดี ซื้อไม่กี่ย่าง แต่ตอนนี้ขายได้หลายชนิด ราคาดี สามารถทำกำไรได้ดี คนก็เลยมาเปิดร้านรับซื้อกันมาก” กระทั่งปัจจุบันมีร้านรับซื้อขยะหรือวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชประมาณ 18 ร้าน ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมถนนแถบชุมชนเกาะมุสลิมและชุมชนเกาะยาว ร้านเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นธุรกิจในครัวเรือนและประกอบกิจการค้าขายๆ กัน คือรับซื้อขยะจากรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเป็นหลัก ก่อนจะคัดแยกนำไปส่งโรงงานอีกทอด⁵

⁵ ดังกรณีร้าน “ป๋ายงค์” ที่ “ของป้าจะขายต่อให้กับพิศาลอีกที ของที่รับซื้อกระดาษจะส่งโรงงาน ขวดแก้วส่งโรงงานที่ข้างโรงเรียนเทพศิรินทร์ ร่มเกล้า และกระดาษส่งคู่แข่งฮวด ร้านธรรมดา แต่เขาเอาไปส่งปทุมธานีกับวัดไร่ขิง ตอนนี้โรงงานไม่ต้องการกระดาษขยะ ความจริงเขาจะเอาไปอัดร่วมกับกระดาษดีๆ ให้โรงงานดีทำ เราเลยไม่ตกลง ซึ่งจะมีคนรับเอาไปส่งโรงงานอีกที พิศาลเขามา

แต่ก็มีบางส่วนที่ประกอบกิจการในลักษณะที่ต่างออกไป เช่น บางร้านรับซื้อขยะจากร้านอื่นอย่างเดียว ไม่รับซื้อจากรถเก็บขนขยะ คือ เป็นการรับซื้อเฉพาะอย่างเพื่อนำไปปรับปรุงต่อ เช่น รับซื้อพลาสติก เพื่อนำมาล้างทำความสะอาดก่อนจะส่งเข้าโรงงาน มีอยู่ประมาณ 4-5 ร้าน แต่บางร้านก็ทำทั้ง 2 ลักษณะควบคู่กันไป คือรับซื้อขยะจากรถเก็บขนขยะด้วยและรับซื้อขยะจากร้านอื่นๆ ด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นร้านขนาดใหญ่ ขณะที่ร้านขนาดเล็กมักจะได้รับซื้อขยะจากรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเพียงแหล่งเดียว ทำการคัดแยกและส่งโรงงานหรือร้านรับซื้ออื่นดังกล่าว นอกจากนี้ บางร้านยังรับซื้อวัสดุที่สามารถนำไปใช้ใหม่ได้หรือ “reuse” ทั้งจากพนักงานประจำรถเก็บขนขยะและผู้ขายรายย่อยก่อนจะขายต่อให้กับกลุ่มผู้รับซื้อสินค้าชนิดนี้ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

สินค้าหรือขยะที่ร้านเหล่านี้รับซื้อมีอยู่หลายชนิด ประกอบด้วย พลาสติก ขวดแก้ว กระดาษ ทองแดง อลูมิเนียม เหล็ก ถังยางมะตอย ฯลฯ แต่ขยะที่นำมาขายส่วนใหญ่จะเป็นพลาสติก ขวดแก้ว และกระดาษ โดยแต่ละชนิดจะมีราคาสูงต่ำไม่เท่ากัน ดังแสดงในตารางแสดงราคาซื้อสินค้าวัสดุหมุนเวียนแต่ละชนิด

ตารางที่ 1 แสดงราคาซื้อวัสดุหมุนเวียนของร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช

ลำดับที่	ประเภทสินค้า	ราคา บาท/กิโลกรัม
1	พลาสติก	6
2	ขวดน้ำ	8
3	รองเท้ายาง บูท PVC	8
4	แก้ว	1
5	อลูมิเนียม	35
6	กระดาษ	4
7	ถุงขยะสีดำ	4
8	ทองเหลือง ทองแดง ตะกั่ว	70
9	ขวดน้ำหอม	ขายเป็นชิ้น
10	โทรศัพท์	ชิ้นละ 30-40 บาท

เอาไป เราไม่ไปส่งเองเพราะเราเป็นส่วนน้อย เช่นมีร้อยสองร้อยกิโลฯ เราจะไปส่งทำไม โรงงานเขาเอาที่เป็นต้น” (ยงค์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์กลุ่มร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน, 28 ตุลาคม 2543)

ทั้งนี้ ชยะที่รับซื้อแทบทั้งหมดมาจากรถเก็บขนชยะกรุงเทพมหานครที่มาจอดแหวะขายก่อนเข้าไปเทในโรงขนถ่ายชยะด้านใน ปริมาณรับซื้อขึ้นอยู่กับขนาดของกิจการ หากเป็นร้านขนาดใหญ่เช่นร้าน “ป่าฝัน” จะมีรถเก็บขนชยะเข้ามาขายเป็นประจำทั้งสิ้นถึง 80 คัน เช่นเดียวกับร้าน “น้ำหอมอน” ที่มีรถเก็บขนชยะขาประจำกว่า 40 คัน ส่วนร้านขนาดเล็กเช่นร้าน “ร่วมไทรับซื้อวัสดุรีไซเคิล” จะมีรถเก็บขนชยะเข้ามาขายชยะวันละประมาณ 5-6 คัน

ปริมาณเงินหมุนเวียนในกิจการก็ต่างกัน ร้าน “ป่าฝัน” จะใช้เงินหมุนเวียนวันละประมาณ 30,000-40,000 บาท โดย “รถชยะเข้ามาคันหนึ่งจะจ่ายประมาณ 500-3,000 บาทต่อคัน แล้วแต่ว่าจะเก็บมาได้มากหรือน้อย เพราะประเภทของชยะแต่ละเขตไม่เหมือนกัน เช่นคลองเตยวัฒนาพระโขนงจะได้มาก ป้อมปราบจะมีน้อย” (สัมภาษณ์กลุ่มร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน, 28 ตุลาคม 2543) เช่นเดียวกับร้าน “น้ำหอมอน” ที่ใช้เงินวันละประมาณ 20,000-30,000 บาท แต่หากเป็นร้านขนาดเล็กจะใช้เงินประมาณวันละ 10,000 บาท โดยรถเก็บขนชยะ 1 คันส่วนใหญ่จะขายชยะได้ครั้งละประมาณ 800-1,500 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณและชนิดของชยะ

ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนเหล่านี้จะเปิดดำเนินการทุกวันเพราะมีรถนำชยะมาขายทุกวัน แต่ช่วงเวลาในการเปิดดำเนินการจะต่างออกไป หากเป็นร้านขนาดเล็กจะเปิดดำเนินการเฉพาะกลางวัน รับซื้อชยะตั้งแต่ช่วงสายถึงเที่ยงก็หมด และกิจกรรมภายในร้านก็เสร็จสิ้นในช่วงบ่ายถึงเย็น แต่หากเป็นร้านขนาดใหญ่เช่นร้าน “น้ำหอมอน” จะเปิดตลอด 24 ชั่วโมง โดยจะ “ซื้อทั้งกลางวันกลางคืน เปลี่ยนเวรกัน เพราะบางเขตเขาให้เก็บชยะกลางคืน เข้ามืดก็เอามาขาย เขตที่ให้เก็บกลางวันได้ ก็เอามาขายกลางวัน แต่รถจะมาหนาแน่นช่วงตีห้าถึงแปดโมง ทั้งนี้ นอกจากรถเก็บขนชยะกรุงเทพมหานครแล้ว ร้านรับซื้อเหล่านี้ยังรับซื้อชยะจากผู้ขายรายย่อยต่างๆ รวมทั้งจากร้านอื่นดังที่กล่าวแล้วด้วย แต่ปริมาณน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณที่รับซื้อจากรถเก็บขนชยะ

ระบบการจ้างงานของร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ จ้างเหมา จ้างรายวัน และจ้างรายเดือน ดังรายละเอียดที่กล่าวไปข้างแล้วก่อนหน้านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นระบบจ้างเหมา (เช่น เหมาคัดแยกเป็นรายกอง รายคันรถ เป็นต้น) โดยแบบสำรวจร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนระบุว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 75 ของผู้ตอบข้อมูลมีจำนวนพนักงานจ้างเหมามากกว่าร้อยละ 75 และส่วนใหญ่หรือร้อยละ 60 ของผู้ตอบข้อมูลจะมีชั่วโมงทำงานระหว่าง 41-70 ชั่วโมงใน 1 สัปดาห์ ตั้งแต่ 71 ชั่วโมงขึ้นไปมีร้อยละ 40 โดยที่มากกว่า 98 ชั่วโมงต่อสัปดาห์มีร้อยละ 10 ขณะที่ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 72.2 ของผู้ตอบข้อมูลไม่มีวันหยุด ที่มีวันหยุดมีเพียงร้อยละ 11.1 จึงนับได้ว่าร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนส่วนใหญ่ใช้แรงงานค่อนข้างเข้มข้น โดยที่ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 71.4 ของผู้ตอบข้อมูลจ่ายค่าแรงให้กับลูกจ้างเฉลี่ยวันละ 150-200 บาทต่อคน

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับกิจการรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชคือนอกจากจะรับซื้อวัสดุหมุนเวียนจากพนักงานประจำรถเก็บขนชยะแล้ว ร้านค้ารับซื้อวัสดุหมุนเวียนเหล่านี้

ยังได้ทำประกันอุบัติเหตุให้กับบรรดารถเก็บขนขยะที่เป็นลูกค้าของตัวเองด้วย เนื่องจากหากเกิดอุบัติเหตุเฉี่ยวชน พนักงานขับรถเก็บขนขยะสามารถนำรถไปซ่อมได้ด้วยตัวเองโดยอาศัยเงินประกัน ซึ่งจะใช้เวลาไม่นาน แต่หากเป็นการซ่อมตามรูปแบบ วิธีการ และขั้นตอนของกรุงเทพมหานครแล้วอาจจะต้องเสียเวลารอถึง 1-2 อาทิตย์ ซึ่งนอกจากจะถูกตำหนิจากบ้านเรือนในพื้นที่รับผิดชอบเพราะไม่มีรถเก็บขนขยะคันใดปฏิบัติหน้าที่แทนแล้ว ที่สำคัญคือการขาดรายได้จากการขายขยะที่คัดแยกได้

ขณะเดียวกันหากเป็นกรณีอุปกรณ์หรืออะไหล่รถเสียหายหรือชำรุดเล็กๆ น้อยๆ ไม่ว่าจะเป็นยางแตก สายพานขาด หรือสายไฮดรอลิคเสีย ทางร้านค้าเหล่านี้ก็จะเป็นผู้ออกเงินค่าซื้อหรือซ่อมให้ ไม่ต้องเสียเวลากับการเบิกหรือซ่อมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพราะเหตุนี้ รถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครทุกคันจึงมีประกันอุบัติเหตุ ไปขายขยะให้กับร้านใดร้านนั้นก็จะเป็นผู้ทำประกันให้ ตกประมาณคันละ 9,000 บาทต่อปี หรือหากรถคันใดไม่ต้องการทำประกันก็สามารถขอรับเป็นเงินสดเดือนประจำได้ ตกประมาณเดือนละ 800-1,000 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณและชนิดของขยะ แต่ส่วนใหญ่จะทำประกันเพราะครอบคลุมกว้างขวาง ฉะนั้น หากเป็นร้านรับซื้อขนาดใหญ่ มีรถเก็บขนขยะขาประจำจำนวนมาก ก็ต้องเสียเงินค่าประกันและรายเดือนให้กับรถเก็บขนขยะเป็นจำนวนมาก บางรายตกปีละกว่าครึ่งล้านบาท ดังกรณีร้าน “ป้ายังค์” ที่ “ทุกวันนี้ป้าประกันไว้ 60 คัน ไม่ประกัน 20 คัน เพราะ 20 คันนี้ขอเป็นเงินสดเดือนเหมาจ่าย” (สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2543) ที่ต้องจ่ายเงินในส่วนนี้ถึงประมาณ 600,000 บาทต่อปี

4.2 ผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนในโรงขนถ่ายขยะ 2,000 ตัน

นอกจากร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนข้างต้นแล้ว ผู้ประกอบธุรกิจรับซื้อขยะบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชยังประกอบด้วยรายที่ทำการรับซื้ออยู่ภายในโรงขนถ่ายขยะ 2,000 ตันด้วยอย่างสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้รับซื้อขยะที่คุ้มเก็บได้ภายในบริเวณโรงขนถ่ายขยะแต่เพียงผู้เดียว ผู้รับซื้อรายดังกล่าว ได้ประมูล/สัมปทานเก็บขยะภายในโรงขนถ่ายขยะจากบริษัทเอกชนที่รับสัมปทานการขนถ่ายขยะจากกรุงเทพมหานครจากบริเวณโรงขนถ่ายขยะไปฝั่งกลบที่ ต.ราชาเทวะ อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ กล่าวกันว่า ผู้ได้รับสัมปทานเก็บขยะ ภายในโรงขนถ่ายขยะต้องจ่ายเงินสูงถึงเดือนละ 320,000 บาท ให้กับบริษัทเอกชนที่สัมปทานขนถ่าย ทั้งที่ตามกฎหมายแล้วบริษัทนี้ไม่ได้มีกรรมสิทธิ์ในขยะเหล่านี้ ขยะยังเป็นกรรมสิทธิ์ของกรุงเทพมหานคร บริษัทเพียงแต่รับสัมปทานการขนถ่ายขยะไปฝั่งกลบเท่านั้น ไม่มีกรรมสิทธิ์ถือครองในขยะและไม่สามารถประมูลให้กับใครได้ กระนั้นระบบการซื้อขายขยะภายในโรงขนถ่ายขยะนี้ก็ดำเนินมาได้ประมาณ 5 ปีแล้ว

ทั้งนี้ การรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะดังกล่าวจะต่างจากร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนด้านนอก เพราะด้านนอกรับซื้อขยะจากรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเป็นหลักและจ้างเหมาแรงงานให้คัดแยกขยะให้กับร้าน แต่ภายในโรงขนถ่ายรับซื้อขยะจากผู้คุ้มเก็บขยะบริเวณลานขนถ่ายขยะเท่านั้น นอกจากนี้ การเข้าไปคุ้มเก็บขยะภายในโรงขนถ่ายขยะก็

จำเป็นต้องจ่ายเงิน 4 รายการดังที่กล่าวแล้ว และขยะที่คุ้มเก็บได้ก็ต้องขายให้กับ ผู้ที่ได้รับสัมปทานเก็บขยะเพียงรายเดียวเท่านั้น หากรายได้ฝืนจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาคุ้มเก็บขยะภายในโรงขนถ่ายขยะอีก โดย “การออกจากโรงงานจะมีคนเฝ้าตรวจ ป้องกันไม่ให้นำขยะออกไปขายข้างนอก บางทีถึงแม้จะร่วมมือกับคนเฝ้านำของบางอย่างออกมาได้บ้าง แต่พวกแรงงานพม่ากับเขมรจะไปฟ้อง” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้คุ้มเก็บขยะ, 29 ตุลาคม 2543)

ที่สำคัญราคาขยะที่รับซื้อจะต่ำกว่าที่ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายนอกรับซื้ออยู่มาก บางชนิดต่ำกว่าถึงประมาณ 4 เท่าตัว เป็นต้นว่า พลาสติกร้านค้าด้านนอกรับซื้อกิโกรัมละ 6 บาท ภายในโรงขนถ่ายขยะรับซื้อกิโกรัมละ 2 บาท ส่วนขวดน้ำด้านนอกรับซื้อกิโกรัมละ 8 บาท ภายในโรงขนถ่ายขยะรับซื้อกิโกรัมละ 2 บาท กระดาษ 4 บาทต่อ 1 บาท ทองเหลืองทองแดง ตะกั่ว 70 บาทต่อ 10 บาท โดยเฉพาะขวดน้ำหอมนั้นด้านนอกซื้อเป็นขวดๆ ละประมาณ 300-500 บาท แต่ภายในรับซื้อในราคาเดียวกับขวดแก้ว เช่นเดียวกับโทรศัพท์ที่ภายนอกรับซื้อขึ้นละ 30-40 บาท แต่ภายในรับซื้อ 3 ขึ้น 10 บาท เป็นต้น

นอกจากนี้ การรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะยังตัดน้ำหนักประมาณ ร้อยละ 10-30 ไม่กำหนดแน่ชัด ขึ้นอยู่กับความปนเปื้อนของขยะ ขณะเดียวกันผู้คุ้มเก็บขยะทุกรายจะต้องเก็บขวดแก้วมาขายด้วยจำนวน 2 กระสอบป่าน หากไม่ปฏิบัติตามจะถูกตัดราคารับซื้อลงมา เป็นต้นว่าหากเก็บขวดแก้วมาขายด้วยจะขายพลาสติกได้กิโกรัมละ 2 บาท แต่หากไม่เก็บมาจะขายได้เพียงกิโกรัมละ 1 บาท ทั้งนี้ ผู้คุ้มเก็บขยะในโรงขนถ่ายส่วนใหญ่ไม่ต้องการเก็บขวดแก้วเพราะว่าหนักและราคาถูก อีกทั้งการรับซื้อก็ไม่ได้ซึ่งตาซึ่งเหมือนวัสดุหมุนเวียนอื่นๆ หากแต่จะซื้อเป็นกระสอบป่านราคากระสอบละ 10-12 บาท เป็นเหตุให้ผู้ที่เคยคุ้มเก็บขยะบริเวณ “หัวกอง” แต่เดิมเลิกอาชีพคุ้มเก็บขยะไปเป็นจำนวนมากหลังจากที่ขยะทั้งหมดต้องมาเทภายในบริเวณโรงขนถ่ายขยะดังที่กล่าวแล้ว ปัจจุบันมีผู้คุ้มเก็บขยะภายในโรงขนถ่ายขยะประมาณ 150 คน ส่วนใหญ่เป็นคนนอกชุมชนและแรงงานต่างชาติ ส่วนการขายขยะส่งต่อของผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะไม่แตกต่างไปจากร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนด้านนอก โดยจะส่งขยะที่คัดแยกแล้วแต่ละชนิดไปยังโรงงานเพื่อทำการแปรรูปใหม่

4.3 ผู้รับซื้อวัสดุที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่

นอกเหนือจากที่เป็นวัสดุหมุนเวียนหรือวัสดุ “recycle” แล้ว ขยะยังสามารถคัดแยกและซื้อขายได้ในลักษณะของวัสดุที่สามารถนำกลับไปใช้ได้ใหม่หรือที่เรียกกันว่า “reuse” ไม่ต้องนำกลับไปหลอมหรือแปรรูปกลับไปเป็นวัตถุดิบเหมือนวัสดุหมุนเวียน หากแต่ทำความสะอาดหรือซ่อมแซมเพียงเล็กน้อยก็สามารถนำกลับไปใช้การได้เป็นอย่างดี จึงครอบคลุมชนิดของขยะกว้างกว่าในส่วนของวัสดุหมุนเวียนมาก นับตั้งแต่เทปเพลง ม้วนวิดีโอ แผ่นซีดีเพลง วิทยุ เทป เทปเพลง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องและจอยคอมพิวเตอร์ นาฬิกา เครื่องคิดเลข ปากกา ขวด

น้ำหอม เครื่องเงิน ของเก่า ฯลฯ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อะไรที่ยังสามารถใช้งานได้และเป็นที่ต้องการของตลาดก็จะรับซื้อหมด โดยผู้รับซื้อส่วนใหญ่จะรับซื้อสินค้าแทบทุกชนิด แต่ก็มีบางรายที่เน้นรับซื้อเฉพาะสินค้าบางชนิด ขึ้นอยู่กับตลาดหรือสถานที่ที่จะนำสินค้าไปวางขาย เป็นต้นว่าหากเป็นผู้รับซื้อที่นำสินค้าไปวางขายที่ตัววันนา ก็จะได้รับซื้อเฉพาะสินค้าที่บรรดาวัยรุ่นชื่นชอบหรือนิยมใช้ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งรวมสินค้าวัยรุ่นเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนรายที่มีตลาดอยู่ที่คลองถมก็จะเน้นรับซื้อสินค้าที่นำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง ขณะที่รายที่วางขายบริเวณริมคลองหลอดก็จะรับซื้อสินค้าที่เป็นของจุกจิก ของสะสม หรือของที่ระลึกต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ดี สินค้าที่ซื้อขายกันคึกคักและราคาดีกว่าชนิดอื่นคือขวดน้ำหอมต่างประเทศ เพราะสามารถนำไปอัดหัวน้ำหอมและวางขายใหม่ได้ในราคาค่อนข้างสูง “อย่างขวดน้ำหอมบางยี่ห้อขวดละสามร้อย เอาไปล้างแล้วอัดหัวน้ำหอมซื้อมาจากนอก ต้นทุนไม่ถึงพัน เอาไปวางขายขวดสองสามพัน

ภายในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่จำนวนมาก เฉพาะรายใหญ่ๆ มีมากกว่า 20 ราย โดยจะตั้งจุดรับซื้อกระจายอยู่ทั่วบริเวณ เป็นต้นว่าบริเวณด้านหน้าโรงขนถ่ายขยะ บริเวณสถานที่ล้างรถเก็บขนขยะ ตามชุมชนต่างๆ ฯลฯ ขณะที่ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบางร้านก็รับซื้อด้วย ผู้รับซื้อสินค้าเหล่านี้จะפקเงินติดตัวมาประมาณรายละ 5,000 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าที่ซื้อได้ แต่หากเตรียมเงินมาไม่พอก็สามารถค้างไว้ก่อนได้ เนื่องจากส่วนใหญ่จะซื้อขายกันมานานหรือเป็นลูกค้าขาประจำ โดยผู้นำวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่มาขายส่วนใหญ่จะเป็นพนักงานประจำรถเก็บขนขยะที่คัดแยกไว้เป็นการส่วนตัว มีบ้างที่เป็นผู้รับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน

นอกจากนี้ ผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่ยังประกอบด้วยผู้รับซื้อจากด้านนอกที่ตระเวนเข้ามารับซื้อสินค้าต่อจากผู้รับซื้อข้างต้นอีกทอดด้วย กล่าวคือ แม้ผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่จะนำสินค้าที่ซื้อได้ไปขายเองเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่สินค้าบางชนิดก็จะแบ่งขายให้กับผู้รับซื้อตระเวนจากด้านนอก ซึ่งประกอบด้วยทั้งที่ซื้อรถจักรยานยนต์และขับรถยนต์กระบะเข้ามา โดยส่วนใหญ่จะเลือกซื้อสินค้าเฉพาะชนิดที่ตัวเองต้องการมากกว่าจะซื้อแบบทั่วไป ดังกรณี “อาแปะ” ที่ตระเวนเข้ามารับซื้อแต่เฉพาะอะไหล่รถยนต์จากผู้รับซื้อเหล่านี้เนื่องจากจะนำไปปรับปรุงซ่อมแซมก่อนจะส่งขายยังร้านรับซื้อของเก่าย่านเชียงกงอีกทอด วันหนึ่งจะตระเวนเข้ามารับซื้อ 2 รอบ รอบเช้าจะใช้รถจักรยานยนต์เนื่องจากปริมาณสินค้ายังไม่มาก ขณะที่รอบบ่ายจะใช้รถยนต์กระบะเพราะมีปริมาณสินค้าให้ซื้อมากกว่า

4.4 อาชีพ / กิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

อาชีพหรือกิจกรรมเกี่ยวกับขยะไม่ได้จำกัดแต่เพียงผู้รับจ้าง ผู้ขาย และผู้ซื้อขยะโดยตรงข้างต้นเท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงผู้ประกอบการอาชีพหรือกิจกรรมอื่นๆ ภายในชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชด้วย เป็นต้นว่า ร้านขายของชำและร้านขายอาหารซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากและลูกค้าของร้านเหล่านี้ส่วนใหญ่คือผู้ประกอบการอาชีพเกี่ยวกับขยะข้างต้น โดยเฉพาะที่เป็นผู้คัดแยกและคู้ยเก็บขยะ เช่นเดียวกับอาชีพที่รถจักรยานยนต์รับจ้างที่ลูกค้าส่วนใหญ่ก็คือชาวชุมชนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ โดยผู้ประกอบการนี้มีทั้งที่เป็นชาวชุมชน คนที่อยู่ในซอยอ่อนนุช 88 และคนจากย่านลาดกระบัง บางคนเป็นพนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานคร เมื่อเลิกงานก็มาซื้อรถจักรยานยนต์รับจ้าง รวมแล้วประมาณ 50 ราย

และนอกจากชุมชนในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชแล้ว ชุมชนรอบนอกที่อยู่ใกล้ๆ ก็มีระบบเศรษฐกิจหรือประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับขยะด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่าชุมชนกระพุ่มเสื่อปลาที่ตั้งอยู่ตรงข้ามอีกฟากถนน แม่บ้านของชุมชนประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือนกันเป็นส่วนใหญ่ นับตั้งแต่การเย็บปักถักร้อย การทำกรงกระต่าย กรงนก กรงหนู โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทำ “ร่มรีไซเคิล” ที่เป็นการนำร่มเก่าที่รับซื้อจากพนักงานประจำรถเก็บขนขยะหรือร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในศูนย์ฯ อ่อนนุชแล้วนำมาซ่อมแซมให้สามารถใช้งานได้ก่อนจะนำไปวางขายราคาคันละ 50-60 บาท เป็นต้น

จึงจะเห็นได้ว่า “ขยะ” ที่นำมาขนถ่ายที่ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชครอบคลุมกิจกรรมหลายลักษณะ และเกี่ยวข้องกับชาวชุมชนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชรวมถึงบริเวณใกล้เคียงค่อนข้างมาก สามารถแสดงเป็นแผนภูมิวงจรรูทริก/เศรษฐกิจเกี่ยวกับขยะได้ดังนี้

5. มูลค่าทางเศรษฐกิจของขยะ

ขยะที่นำมาขนถ่ายบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจหรือ วงจรธุรกิจที่กว้างขวาง ก่อให้เกิดตลาดงานและการจ้างงานสำหรับคนไร้การศึกษาหรือการศึกษาต่ำจำนวนมาก ที่สำคัญยังเป็นแหล่งรายได้ชั้นดีสำหรับคนยากจน เพราะผู้ประกอบการอาชีพเกี่ยวกับขยะบริเวณศูนย์ อ่อนนุชส่วนใหญ่จะมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่า “ขีดความยากจน” โดยแบบสำรวจผู้ประกอบการอาชีพเกี่ยวกับขยะ พบว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 37 ของผู้ตอบข้อมูลมีรายได้ประมาณวันละ 201-300 บาท รองลงมาหรือร้อยละ 23.5 มีรายได้วันละ 101-200 บาท ขณะที่ร้อยละ 12.3 มีรายได้วันละ 301-400 บาท และร้อยละ 7.4 มีรายได้วันละ 501-600 บาท ที่มีรายได้มากกว่า 700 บาทมีร้อยละ 2.5 มีเพียงร้อยละ 11.1 เท่านั้นที่มีรายได้ ต่อวันไม่เกิน 100 บาท (ดู ตารางที่ 4 แสดงรายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับขยะ ใน ภาคผนวก) อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการอาชีพเกี่ยวกับขยะแต่ละกลุ่มมีลักษณะและขนาดของรายได้ต่างกัน สามารถจำแนกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

5.1 แรงงานรับจ้างเกี่ยวกับขยะ

ผู้รับจ้างเหมาคัดแยกและย่อยหรือทำความสะอาดขยะมีรายได้จากนำขยะที่คัดแยก ย่อย และทำความสะอาดไปซึ่งตายเป็นหลัก ขยะแต่ละชนิดจะได้ค่าจ้างไม่เท่ากัน หากเป็น “พลาสติกจะได้กิโลกรัมละ 50 สตางค์ กระดาษคละหรือจิปจ๋วจะได้กิโลกรัมละ 10 สตางค์ ส่วนที่ ตัดถุงพลาสติกจะได้กิโลกรัมละ 2 บาท” (ลูกจ้างรายวันร้านร่วมไทยรับซื้อวัสดุรีไซเคิล, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2544) รายได้แต่ละวันจะขึ้นอยู่กับปริมาณขยะที่คัดแยก ย่อย และทำ ความสะอาดได้ เนื่องจากเป็นระบบการจ้างเหมา นอกจากนั้น หาก “ฟูลค์” พบของมีค่า เครื่องประดับ หรือวัสดุที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ ก็จะมีรายได้พิเศษเพิ่มขึ้นมา ซึ่งมีไม่บ่อยนัก เพราะส่วนใหญ่จะไม่เล็ดรอดสายตาของพนักงานประจำรถเก็บขนขยะซึ่งเป็นผู้คัดแยก ขยะมาแล้วก่อนจะนำมาขายให้

ส่วนพนักงานแบกขนหรือใช้แรงงานในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนหากเป็นลูกจ้างรายวัน จะได้วันละประมาณ 120-200 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณขยะที่ร้านรับซื้อนั้นๆ รับซื้อ หากเป็นราย เดือนจะได้ประมาณเดือนละ 4,000-5,000 บาท ขณะที่ผู้คุ้มเก็บขยะขายภายในโรงขนถ่าย ขยะมีรายได้ทางเดียวคือขายขยะที่คุ้มเก็บได้ ตกวันละประมาณ 150-200 บาท ไม่สามารถนำ ของมีค่าหรือวัสดุที่นำกลับไปใช้ใหม่ออกไปขายได้เพราะมีคนคอยตรวจตราการเข้าออก ส่วน ผู้คุ้มเก็บขยะรายย่อย/อิสระต่างๆ หากเป็นรายที่ประกอบอาชีพคุ้มเก็บขยะเป็นหลักจะได้ ประมาณวันละ 150 บาท “กองทัพมด” ได้ประมาณวันละ 100 บาท ส่วนที่เป็นอาชีพเสริม รายได้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าจะพบขยะมากน้อยแค่ไหน เป็นขยะชนิดที่มีราคาหรือไม่

5.2 พนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานคร

พนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครมีรายได้หลัก 3 ช่องทางด้วยกัน คือจากเงินเดือนประจำ จากการขายขยะให้กับทั้งร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนและผู้รับซื้อวัสดุนำไปใช้ใหม่ และจากเงิน “ค่าตึก” โดยในส่วนของเงินเดือนนั้นหากยังไม่บรรจุ ชั้นแรกจะได้รับเงินเดือน 4,100 บาท ส่วนที่บรรจุแล้วชั้นแรกจะได้เดือนละ 4,700 บาท แล้วค่อยๆ ปรับขึ้นตามอายุงาน และหากเป็นวันหยุดจะได้เงินล่วงเวลาอีกวันละ 200 บาท ส่วนเงิน “ค่าตึก” เป็นเงินที่บ้านเรือน บริษัท ร้านค้า โรงงาน โรงแรม ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ จ่ายให้เป็นการสมนาคุณ “เป็นเรื่องของน้ำใจมากกว่า” (สัมภาษณ์กลุ่มพนักงานประจำรถเก็บขนขยะและสิ่งปฏิกูลกรุงเทพมหานคร) ไม่ได้บังคับว่าจะต้องจ่ายเท่าใด หากเป็นบ้านเรือนทั่วไปจะได้หลังละ 20 บาทต่อเดือน แต่หากเป็นบริษัทหรือสถานประกอบการประเภทต่างๆ จะได้สูงกว่านี้มาก

รายได้จากการขายขยะทำรถคันหนึ่งจะตกประมาณ 800-1,500 บาทต่อครั้ง เมื่อแบ่งคนละเท่าๆ กัน 5 คนก็จะได้คนละประมาณ 150-300 บาทต่อวัน หรือหากคำนวณจากร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชที่ซื้อขยะจากรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเฉลี่ยเดือนละประมาณ 20,000-35,000 บาทต่อคัน พนักงานประจำรถเก็บขนขยะของกรุงเทพมหานครจะมีรายได้จากการขายขยะทำรถประมาณเดือนละ 5,000-7,000 บาท หรือหากบางวัน “ฟลุ๊ค” เจอสิ่งของมีราคาขึ้นมาเช่นสร้อยคอทองคำ แหวนเพชร รวมทั้งวัสดุที่สามารถนำไปใช้ได้อื่นๆ ก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นไปอีก จึงเป็นธรรมชาติอยู่เองที่พนักงานประจำรถเก็บขนขยะส่วนใหญ่ไม่สู้จะสนใจรายได้จาก “ค่าตึก” หรือกระทั่งเงินเดือนนัก แต่จะให้ความสำคัญกับรายได้จากการขายวัสดุหมุนเวียนทำรถมากกว่า เนื่องจากมีจำนวนสูงพอๆ หรืออาจจะมากกว่าเงินเดือนประจำที่ได้รับหากเป็นรายที่ยังไม่ได้รับการบรรจุหรือเพิ่งจะได้รับบรรจุ⁶

และด้วยความที่การขายขยะทำรถสามารถสร้างรายได้ให้เป็นการกอบเป็นกำไรเช่นนี้ บางครั้งจึงมีการจ่ายเงินเพื่อ “ซื้อตำแหน่ง” โดยเฉพาะตำแหน่งพนักงานขับรถเก็บขนขยะที่มี

---

⁶ อย่างไรก็ตามก็ดี ข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่างพนักงานเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครจำนวน 650 รายโดยสำนักวิชาความสะอาด กรุงเทพมหานคร ระบุว่ารายได้ของพนักงานเก็บขนขยะกรุงเทพมหานคร 1 คนประกอบด้วย 1. เงินเดือนเฉลี่ยเดือนละ 5,250 บาท 2. รายได้จากการขายขยะเฉลี่ยเดือนละ 2,515 บาท และ 3. รายได้จากการเก็บค่าตึกเฉลี่ยเดือนละ 2,560 บาท ซึ่งพบว่ารายได้จากการขายขยะต่างจากที่พบในแบบสำรวจและการสัมภาษณ์กลุ่มข้างต้น เป็นไปได้ว่าอาจจะเกิดจากกลุ่มตัวอย่างที่ต่างกัน หรือจากการคำนวณ/ปรับรายได้รายวันเป็นรายเดือน หรือปัจจัยอื่นๆ ซึ่งจำเป็นจะต้องศึกษาโดยละเอียดจริงจังต่อไป แต่ในขั้นนี้สามารถระบุได้ว่าเงินรายได้จากการขายขยะน่าจะสูงกว่าข้อมูลของสำนัก เพราะอย่างน้อยที่สุดเมื่อถามว่าหากกรุงเทพมหานครจะชดเชยกับการเลิกคัดแยกและขายขยะทำรถด้วยการเพิ่มเงินเดือนขึ้นให้อีกเท่าตัวจะเอาหรือไม่ ทุกๆ รายตอบเป็นเสียงเดียวกันโดยไม่ต้องคิดว่า “ไม่เอา”

ราคาถึง 30,000-40,000 บาท เช่นเดียวกับตำแหน่งประจำรถอื่นๆ ที่มีการซื้อขายในราคา ลดหลั่นกันไป นอกจากนี้ ด้วยความที่เส้นทางเก็บขนขยะแต่ละเส้นจะผ่านแหล่งขยะที่มี คุณภาพและราคาไม่เท่ากัน โดยเฉพาะหากเป็นห้างสรรพสินค้าหรือโรงแรมใหญ่ๆ ขยะจะมี คุณภาพดีและเป็นชนิดที่ขายได้ราคาดี รถเก็บขนขยะคันใดจะได้วิ่งเส้นทางไหนขึ้นอยู่กับ การกำหนดของผู้บังคับบัญชาเป็นหลัก เพราะเหตุนี้ บางครั้งจึงมีการ “ซื้อเส้นทาง” กันด้วยเงิน จำนวนไม่น้อยเช่นกัน

5.3 ร้านและผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนและผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่

ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช มีรายได้จากการขายวัสดุ หมุนเวียนที่จ้างเหมาแรงงานคัดแยกให้เป็นหลัก ซึ่งมีขนาดค่อนข้างสูง โดยแบบสำรวจร้านรับ ซื้อวัสดุหมุนเวียนพบว่าส่วนใหญ่หรือร้อยละ 31.3 ของผู้ตอบข้อมูลมีรายได้เฉลี่ยวันละ 501- 1,000 บาท ขณะที่ที่มีรายได้วันละ 1,500 มีสูงถึงร้อยละ 25 ส่วนที่มีรายได้ต่ำกว่าวันละ 300 บาทมีเพียงร้อยละ 6.3 เท่านั้น (ดู ตารางที่ 5 แสดงรายได้ต่อวันของร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน ในภาคผนวก)

ส่วนผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนในโรงขนถ่ายขยะ ซึ่งมีอยู่รายเดียว มีรายได้หลักจากการขาย วัสดุหมุนเวียนที่รับซื้อจากผู้คัดแยกขยะภายในโรงขนถ่ายขยะ (เฉลี่ยวันละ 200-300 บาทต่อคน) ฉะนั้น เมื่อจำนวนผู้เข้าไปคัดแยกขยะในโรงขนถ่ายขยะมีประมาณวันละ 150 ราย รายได้ของ ผู้รับซื้อรายนี้ จึงอาจจะสูงถึงประมาณวันละ 40,000 บาท (ไม่นับรวมรายได้จากเงินต่างๆ 4 รายการที่ผู้เข้าไปคัดแยกขยะต้องจ่ายให้อีกดังที่กล่าวแล้วข้างต้น) ซึ่งเป็นรายได้ที่สูงสุดใน บรรดาผู้ประกอบการเกี่ยวกับขยะบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชทั้งหมด

ส่วนผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่มีรายได้จากส่วนต่างของราคาสินค้าที่นำไปขายต่อ อีกทอด รายได้แต่ละวันไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปริมาณและชนิดของสินค้าที่ซื้อได้ เพราะสินค้า บางชนิดโดยเฉพาะขวดน้ำหอมทำกำไรดี อาจได้กำไรถึงขวดละ 500 บาท แต่บางชนิดก็ไม่มี ราคา อย่างไรก็ตามการณั้รายได้ของผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่รายเล็กที่สุดไม่ต่ำ กว่าเดือนละ 8,000 บาท หากเป็นรายใหญ่จะอยู่ระหว่างเดือนละ 10,000-20,000 บาท เช่น กรณี “อาแปะ” ข้างต้นที่รับซื้ออะไหล่รถยนต์จนสามารถส่งบุตรเล่าเรียนจบมหาวิทยาลัย เอกชนได้ถึง 2 คน ก็สามารถยืนยันรายได้จำนวนมากจากธุรกิจขยะส่วนนี้ได้เป็นอย่างดี

เห็นได้ว่าชาวชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะแต่ ละกลุ่มต่างมีรายได้จาก “ขยะ” ในรูปแบบที่หลากหลายและในปริมาณที่ต่างกันออกไป ที่ สำคัญพวกเขาสามารถเพิ่มคุณค่าให้กับขยะที่ไม่เป็นที่ต้องการ ช่วยลดปริมาณขยะที่ต้อง กำจัด โดยเฉพาะอย่างช่วยลดอัตราการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาเป็นวัตถุดิบในการ ผลิตสินค้าต่างๆ

หากพิจารณาเฉพาะขยะที่รถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครขายให้กับร้านรับซื้อวัสดุ
หมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชในแต่ละวันซึ่งเฉลี่ยคันละประมาณ 556.46 กิโลกรัม ขณะที่ใน
1 วันจะมีรถเก็บขนขยะนำขยะเข้ามาที่โรงขนถ่ายขยะของศูนย์ฯ อ่อนนุชประมาณวันละ 874
เที่ยว จึงสามารถประมาณการได้ว่าในแต่ละวันร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุช
รับซื้อขยะเพื่อนำกลับไปแปรรูปใหม่ได้ถึงวันละประมาณ 300 ตัน และหากคิดราคาเฉลี่ยต่อตัน
ตามที่กรุงเทพมหานครคำนวณไว้ตันละ 2,500 บาท จะได้ว่าในแต่ละวันมีเงินหมุนเวียนใน
กิจการรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชอย่างน้อยที่สุดประมาณวันละ 750,000 บาท

ยิ่งกว่านี้ หากพิจารณาภาพรวมกิจการเกี่ยวกับขยะทั้งกรุงเทพมหานครจะพบว่ายัง
ประกอบด้วยคนกลุ่มอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่แม่บ้านตามบริษัทที่คัดแยกขยะให้ขาย
“รถซาเล้ง” ทั้งแบบถีบและติดเครื่องยนต์จำนวนกว่า 2,000 รายที่ตระเวนรับซื้อขยะไปทั่วทั้ง
กรุงเทพมหานคร ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนที่ในเขตกรุงเทพมหานครมีมากถึงเกือบ 1,000 แห่ง⁷
ไปจนกระทั่งถึงโรงงานรับซื้อวัสดุหมุนเวียนเพื่อนำไปแปรรูปใช้ใหม่ เพราะเหตุนี้ “ขยะ” จึง
ไม่ใช่สิ่งสกปรก ไร้ราคา ที่จำเป็นจะต้องกำจัดทิ้งให้เร็วที่สุด หากแต่เป็น “ฐานทรัพยากร” หลัก
ของคนหลายๆ หลายกลุ่ม โดยเฉพาะชาวชุมชนบริเวณศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชที่ส่วนใหญ่
ต่างดำรงชีวิตอยู่ด้วยขยะเป็นหลัก

---

⁷ ในเขตกรุงเทพมหานครมีร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนหรือ “ร้านรับซื้อของเก่า” ทั้งหมด 995 ร้าน มากที่สุดอยู่ที่เขตหลักสี่จำนวน 156
ร้าน รองลงมาคือเขตสัมพันธวงศ์จำนวน 106 ร้าน เนื่องจากทั้ง 2 เขตนี้เป็นที่ตั้งของย่านเซียงกงซึ่งเป็นแหล่งซื้อขาย “ของเก่า”
ประเภทอะไหล่และเครื่องยนต์ขนาดใหญ่ เว้นเพียงเขตคันนายาวเพียงเขตเดียวที่ไม่มีร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน โดยเขตประเวศที่เป็น
ที่ตั้งศูนย์ฯ กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนทั้งสิ้น 19 ร้าน (ฝ่ายสุขภาพิบาลโรงงาน กองอนามัยสิ่งแวดล้อม 2542) ทั้งนี้
เหตุที่เขตประเวศมีจำนวนร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนน้อยกว่าเขตอื่นๆ โดยเฉพาะเขตหลักสี่กับเขตสัมพันธวงศ์สืบเนื่องมาจากว่า วัสดุ
หมุนเวียนที่ได้จากรถเก็บขนขยะส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับหรือเกรด b กับ เกรด c เพราะปนเปื้อนและผ่านการคัดแยกจากกลุ่มรถ “ซา
เล้ง” มาแล้วรอบหนึ่ง จึงมีปริมาณจำกัดและคุณภาพด้อยกว่า ร้านรับซื้อจึงมีจำนวนไม่มาก ขณะที่วัสดุหมุนเวียนที่ได้จาก “ซาเล้ง”
แม่บ้านบริษัท รวมทั้งรถยนต์กระบะที่ตระเวนรับซื้อตามหมู่บ้าน จะมีปริมาณมากกว่า และคุณภาพดีกว่าหรือที่เรียกว่าขยะเกรด a
จึงมีร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนหรือ “ร้านรับซื้อของเก่า” ลักษณะนี้จะกระจายอยู่ทั่วทุกเขตในกรุงเทพมหานคร และจะหนาแน่นเป็นพิเศษ
ในย่านที่เป็นแหล่งซื้อขายอะไหล่และเครื่องยนต์เก่าดัง 2 เขตข้างต้น

โครงการโรงงานกำจัดมูลฝอย ด้วยวิธีผสมผสานกับชุมชนกองขยะอ่อนนุช

บทนี้เป็นกรกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน (อ่อนนุช 1) กับชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช แบ่งเป็น 3 ส่วน

- ความเป็นมาและรายละเอียดของโครงการดังกล่าว
- ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการฯ ต่อชุมชนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชหากมีการดำเนินการก่อสร้าง
- ทัศนคติและข้อเสนอของชาวชุมชนที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะที่มีต่อโครงการฯ และแบบแผนการบริหารจัดการขยะ ดังจะแสดงให้เห็นเป็นส่วนๆ ไป

1. โครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน (อ่อนนุช 1)

กรุงเทพมหานครมีแนวคิดที่จะสร้างโรงงานกำจัดขยะแห่งใหม่ขึ้นในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมาเป็นเวลานานแล้ว โดยได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาต่างๆ ทำการศึกษาการวางแผนการจัดการมูลฝอย โดยเฉพาะในด้านการกำจัดมูลฝอยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เรื่อยมาจำนวนหลายบริษัทด้วยกัน และส่วนใหญ่จะมีความเห็น ข้อเสนอแนะ ตลอดจนแนวทางไปในทิศทางเดียวกัน นับตั้งแต่การระบุความสำคัญของปัญหาในการจัดการมูลฝอยของกรุงเทพมหานครที่ประกอบด้วย 2 ข้อ คือ การที่ปริมาณมูลฝอยที่เก็บขนได้มีเพิ่มมากขึ้นทุกปี กับการที่วิธีการกำจัดขยะแบบฝังกลบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่สามารถรองรับปัญหาปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้นทุกปีได้ เพราะมีข้อจำกัดในด้านสถานที่ จึงจำเป็นต้องหาแนวทาง/วิธีการจัดการกับขยะที่เพิ่มปริมาณขึ้นทุกปีเหล่านี้ให้ได้ โดยวางอยู่บนวัตถุประสงค์ 3 ประการด้วยกัน คือ ต้องมีต้นทุนการดำเนินการต่อตันมูลฝอยต่ำที่สุด ต้องนำมูลฝอยมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด และต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรน้อยที่สุด ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินการดังนี้

1. การลดอัตราการผลิตมูลฝอยและปริมาณมูลฝอย
2. การปรับปรุงระบบการเก็บขนมูลฝอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวบรวมมูลฝอยในขั้นต้น เพื่อเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพเชิงราคาของระบบเก็บขนมูลฝอย
3. การพัฒนาระบบการกำจัดมูลฝอย โดยเน้นในด้านการจัดการแบบผสมผสาน
4. การพัฒนาขีดความสามารถขององค์กร และ
5. การให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดการมูลฝอย เพื่อแบ่งเบาภาระในด้านการเงินของกรุงเทพมหานคร และเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

ที่ผ่านมาได้มีการเสนอแผนแม่บทเกี่ยวกับการจัดการขยะในกรุงเทพมหานครหลายแผนด้วยกัน จนกระทั่งล่าสุดได้มีการเสนอโครงการก่อสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน (อ่อนนุช 1) ขึ้นที่ บริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช โดยโครงการดังกล่าวนี้อยู่ในแนวทางที่ 3 ของบรรดาแนวทางต่างๆ ข้างต้น ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ๆ คือ การปรับปรุงพื้นที่บริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชปัจจุบัน กับการก่อสร้างระบบกำจัดมูลฝอยแบบผสมผสานขนาด 2,000 ตันต่อวัน ซึ่งประกอบด้วยระบบการคัดแยกมูลฝอย ระบบการทำปุ๋ยหมัก ระบบการเผาเพื่อแปรรูปมูลฝอยเป็นพลังงานไฟฟ้า และระบบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ระบบการฝังกลบ โดยมีองค์ประกอบโครงการฯ ดังนี้

1. โรงงานคัดแยกมูลฝอย ขนาด 2,000 ตันต่อวัน เนื้อที่ 12.5 ไร่
2. โรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ขนาด 800 ตันต่อวัน เนื้อที่ 30 ไร่
3. โรงงานเตาเผามูลฝอย ขนาด 450 ตันต่อวัน จำนวน 3 เตา รวม 1,350 ตันต่อวัน เนื้อที่ 16.3 ไร่

โครงการดังกล่าวจึงเป็นโครงการขนาดใหญ่ ใช้เนื้อที่บริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชทั้งสิ้น 58.8 ไร่ และใช้งบประมาณในการลงทุนสูงถึง 7,000 ล้านบาท โดยกรุงเทพมหานครได้ขอสนับสนุนงบประมาณเป็นเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JBIC) จำนวนกว่า 5,000 ล้านบาท ปัจจุบันโครงการอยู่ระหว่างการพิจารณาทบทวน

2. ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการอ่อนนุช 1 ต่อชุมชนและผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะ

รายงานการศึกษาความเหมาะสม (feasibility) ของโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานของบรรดาบริษัทที่ปรึกษา รวมทั้งรายงานการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) ระบุถึงชุมชนบริเวณรอบศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชและผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะไว้ตรงกัน นับตั้งแต่การถือว่บางส่วนเป็นผู้รื้อถอนเข้ามาทำการปลูกสิ่งก่อสร้างเพื่อใช้พักอาศัย ทำการค้าขาย และซื้อขายวัสดุหมุนเวียนในบริเวณพื้นที่ดำเนินโครงการฯ นอกจากนี้ยังระบุถึงการกองวัสดุหมุนเวียนรื้อถอนบนผิวดินในพื้นที่เพื่อเตรียมการซื้อขายและขนย้ายออกไป รวมทั้งการที่รถเก็บขนมูลฝอยและรถรับซื้อมูลฝอยหมุนเวียนจอดบนผิวดินอาจรบกวน “ทำให้เกิดภาพที่ไม่น่าดู ไม่เป็นระเบียบ และกีดขวางการจราจรเป็นอย่างมาก” พร้อมกับเสนอให้มีการย้ายชุมชนที่รื้อถอนออกเพื่อทำเป็น “แนวกันชนสีเขียว” (buffer zone) เสนอให้มีการกั้นรั้วโครงการฯ และเสนอให้มีการจัดสร้างพื้นที่สำหรับซื้อขายวัสดุหมุนเวียนขึ้นบริเวณด้านทิศเหนือของพื้นที่โครงการฯ เพื่อจัดระเบียบการซื้อขายวัสดุหมุนเวียนใหม่

โดยในส่วนของชุมชนบุกรุกที่จะถูกย้ายออกเช่นชุมชนเกาะยาวจะได้รับการกำหนดให้อยู่ในบริเวณหนึ่งของพื้นที่โครงการฯ บริเวณอาคารสำนักงานศูนย์ฯ เดิม ดังที่ระบุไว้ในข้อ 8 ของข้อเสนอการใช้ประโยชน์ที่ดินจำนวน 15 ข้อว่า “8. พื้นที่สำหรับโครงการในอนาคต ซึ่งอาจจะเป็นโครงการรองรับชุมชน

และกิจกรรมการคัดแยกมูลฝอยอยู่ด้านหน้าโครงการ (ในพื้นที่อาคารสำนักงานเดิม) เพื่อเป็นการจัดระเบียบของผู้ประกอบการรับซื้อมูลฝอย ตลอดจนสัมพันธ์กับพื้นที่ศูนย์จัดการมูลฝอยหมุนเวียนที่อยู่ตรงข้าม พื้นที่ประมาณ 16 ไร่” (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม)⁸

เพราะเหตุนี้ ชุมชนและผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับขยะบริเวณรอบๆ และภายในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชจึงจะได้รับผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจจากการก่อสร้างและดำเนินโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน 2 ลักษณะด้วยกัน

ลักษณะแรกเป็นในแง่ที่อยู่อาศัย โดยในส่วนของร้านค้ารับซื้อวัสดุหมุนเวียนที่ตั้งกองวัสดุหมุนเวียนระเกะระกะตามผิวจราจรที่ “ทำให้เกิดภาพที่ไม่น่าดู ไม่เป็นระเบียบ และกีดขวางการจราจรเป็นอย่างมาก” จะถูกจัดระเบียบใหม่โดยให้ย้ายไปอยู่รวมกันบริเวณด้านเหนือของพื้นที่โครงการฯ เช่นเดียวกับในส่วนของชุมชนเกาะยาวซึ่งเป็นชุมชนบุกรุกที่จะถูกจัดระเบียบให้ไปอยู่ยังพื้นที่แห่งใหม่บริเวณด้านทิศใต้ของพื้นที่โครงการฯ

ส่วนอีกลักษณะจะเป็นในแง่ของการประกอบอาชีพ โดยในส่วนของผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนนอกจากจะถูกจัดระเบียบสถานที่ประกอบการใหม่แล้ว ยังอาจจะสูญเสียแหล่งขายหลักที่ป้อนให้ตัวเองในแต่ละวัน เพราะหากพิจารณาจากแนวทาง/ยุทธศาสตร์การจัดการขยะที่เพิ่มปริมาณมากขึ้นทุกปีของกรุงเทพมหานครก่อนหน้า โดยเฉพาะข้อที่ 2 ที่ระบุว่าให้มี “การปรับปรุงระบบการเก็บขนมูลฝอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวบรวมมูลฝอยในขั้นต้น เพื่อเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพเชิงราคาของระบบเก็บขนมูลฝอย” โดยอ้างว่าการเก็บขนมูลฝอยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันใช้เวลาทั้งในการเก็บขนแต่ละจุดและเวลาในการเดินทางจากจุดเก็บขนสุดท้ายมายังศูนย์ฯ สูงกว่าที่ควรจะเป็นอยู่มาก เพราะเสียเวลาไปกับการที่พนักงานประจำรถเก็บขนทำการคัดแยกขยะทำรถและจอดแวะขายขยะเหล่านั้นตามรายทาง จึงเสนอให้มีการหาแนวทางให้พนักงานประจำรถเก็บขนขยะของกรุงเทพมหานครเลิกกิจกรรมการคัดแยกและขายขยะทำรถ โดยจะได้ปรับปรุงรายได้ ผลตอบแทน กระทั่งสร้างแรงจูงใจให้กับพนักงานเหล่านี้ เพื่อลดการแยกขยะโดยพนักงานเหล่านี้ให้เหลือน้อยที่สุด และใช้เวลาในการขนเก็บให้เหลือน้อยที่สุด

ซึ่งหากการณเป็นเช่นนี้จริงก็หมายความว่าร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนบริเวณศูนย์ฯ อ่อนนุชอาจจะไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้อีก เพราะกลุ่มผู้ขายขยะหลักเป็นพนักงานประจำรถเก็บขนขยะเหล่านี้ดังที่กล่าวไปแล้วก่อนหน้า เว้นเสียแต่ว่าจะได้เป็นผู้สัมปทานการรับซื้อวัสดุหมุนเวียนในโรงคัดแยกขยะที่จะเกิดขึ้น ซึ่งคงจะมีการแข่งขันกันสูง และอาจจะมีเพียงรายเดียวที่ “แข็งแรง” ที่สุดที่จะได้รับสัมปทานหรือการประมูลไป ขณะที่ร้านที่เหลืออื่นๆ อีกจำนวนมากคงจะต้องปิดตัวลงเพราะไม่มีขยะมาป้อนดังกล่าว

⁸ อย่างไรก็ดี เมื่อคราวการชี้แจงโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน วันที่ 4 พฤศจิกายน 2543 ที่ผ่านมา ณ สำนักงานศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาดกล่าวว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่บริเวณที่จะจัดสรรให้กับชุมชนบุกรุกใหม่ จากแต่เดิมที่กำหนดให้อยู่บริเวณพื้นที่อาคารสำนักงานศูนย์ฯ เดิม เปลี่ยนมาเป็นบริเวณด้านทิศใต้ของพื้นที่โครงการฯ โดยอาจจะอยู่ประมาณหลังแฟลตของกรุงเทพมหานคร

เช่นเดียวกับบรรดาผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่อีกจำนวนหลายรายที่พลอยจะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการจัดการขยะเช่นที่ว่านี้ด้วย เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วว่าผู้นำสินค้ามาขายให้กับผู้ซื้อเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นพนักงานประจำรถเก็บขยะกรุงเทพมหานคร กับอีกบางส่วนจะเป็นผู้รับจ้างคัดแยกขยะให้กับร้านรับซื้อ ฉะนั้น เมื่อพนักงานประจำรถเก็บขยะไม่สามารถคัดแยกขยะทำารถได้เหมือนเก่า โอกาสที่จะพบวัสดุที่สามารถนำไปใช้ได้ใหม่จึงไม่มี และจะไม่มีสินค้าใดๆ มาขายให้กับผู้รับซื้อเหล่านี้ได้อีก เช่นเดียวกับที่เมื่อไม่มีวัสดุหมุนเวียนจากรถเก็บขยะมาให้คัดแยก โอกาสที่ผู้รับจ้างคัดแยกขยะตามร้านรับซื้อจะพบวัสดุที่สามารถนำไปใช้ใหม่ได้ ซึ่งมักจะมีราคาสูงกว่าวัสดุหมุนเวียนอย่างกระดาษ พลาสติก ขวดแก้วมาก ก็ไม่มี อันจะส่งผลให้ไม่มีสินค้าไปขายให้กับผู้รับซื้อเหล่านี้ และเมื่อทั้งพนักงานประจำรถเก็บขยะและผู้รับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนไม่มีสินค้ามาขายให้อีกต่อไป ผู้รับซื้อวัสดุที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ได้เหล่านี้ก็จะต้องเลิกกิจการไปในที่สุด

ขณะที่ผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะเองก็จะได้รับผลกระทบจากโครงการที่ว่านี้เช่นกัน แต่จะเป็นอีกลักษณะและในอัตราที่ไม่รุนแรงเท่า กล่าวคือ หากมีการดำเนินโครงการฯ ขยะจำนวนครึ่งหนึ่งหรือประมาณ 2,000 ตันในแต่ละวันจะถูกแบ่งไปส่งป้อนให้กับโรงคัดแยกขยะของโครงการฯ ซึ่งสามารถคัดแยกขยะได้ประมาณวันละ 100 ตัน (ตัวเลขประมาณการของ กทม.) และถือเป็นรายได้อีกส่วนหนึ่งนอกเหนือจากการขายไฟฟ้าและปุ๋ยหมักที่จะช่วยให้โครงการฯ สามารถคืนทุนได้ในระยะเวลา 25 ปี ฉะนั้น ขยะที่จะเข้ามาเทบริเวณโรงขนถ่ายจึงเหลือเพียงครึ่งของปริมาณเดิม ซึ่งก็หมายความว่าผู้รับซื้อรายดังกล่าวจะมีรายได้ลดลงถึงครึ่ง และอาจจะขาดเซยรายได้ที่สูญเสียไปด้วยการลดราคาซื้อวัสดุหมุนเวียนลงมาอีก

ส่วนผู้คัดแยกและคู้เก็บขยะจะได้รับผลกระทบต่างกันออกไป โดยผู้รับจ้างคัดแยกขยะให้กับร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนจะได้รับผลกระทบในแง่ที่ว่าเมื่อไม่มีวัสดุหมุนเวียนจากรถเก็บขยะป้อนเข้ามา ร้านรับซื้อก็ไม่มีงานจะจ้าง ผู้รับจ้างคัดแยกขยะเหล่านี้ก็ต้อง “ตกงาน” พร้อมๆ กับการเลิกกิจการของร้านรับซื้อข้างต้น

ขณะที่ผู้คู้เก็บขยะในโรงขนถ่ายจะมีรายได้น้อยลงจากที่ปัจจุบันก็มีน้อยอยู่แล้ว เนื่องจากจะคู้เก็บขยะได้น้อยลงจากการที่มีขยะเข้ามาเทลดลงไปจำนวนถึงครึ่งจากที่มีอยู่เดิม ยิ่งกว่านี้ อาจจะต้องประสบกับการลดราคาสินค้าอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดเซยรายได้ที่สูญเสียไปของผู้รับซื้อข้างต้น จึงเป็นไปได้สูงที่ผู้คู้เก็บขยะในโรงขนถ่ายขยะในปัจจุบันจะเลิกประกอบอาชีพนี้หลังจากมีการดำเนินโครงการฯ

อย่างไรก็ดี ผู้ประกอบอาชีพคัดแยกและคู้เก็บขยะเหล่านี้ดูจะมีโอกาส/ทางเลือก/ทางออกมากกว่าบรรดาร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนและผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่ เนื่องจากการออกแบบโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานส่วนหนึ่งคำนึงถึงการดูดซับแรงงานเหล่านี้ด้วย โดยเฉพาะในโรงคัดแยกขยะที่สามารถรองรับแรงงานกลุ่มนี้ได้มากถึง 345 อัตราในตำแหน่งพนักงานคัดแยกขยะประจำสายพานลำเลียง ขณะที่มีตำแหน่งพนักงานขับรถมากถึง 88 อัตรา ตำแหน่งพนักงานตักซัง 9 อัตรา และพนักงาน

รักษาความปลอดภัยอีก 2 อัตรา โดยจะพิจารณารับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอย
อ่อนนุชก่อนเป็นลำดับแรก “หากใครยังพึงพอใจอยู่กับงานที่ทำอยู่เดิมก็ไม่ใช่ไร แต่หากสนใจจะเข้ามาเป็น
พนักงานของโครงการฯ ก็จะได้รับพิจารณาเป็นลำดับแรก แล้วเราจะจัดที่พักอาศัยให้ในฐานะพนักงาน
ของกรุงเทพมหานครด้วย” (ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร, 4 พฤศจิกายน 2543)

นอกจากนี้ พนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครเองก็จะได้รับผลกระทบจากการดำเนิน
โครงการดังกล่าวด้วยอย่างสำคัญ เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วว่านอกจากเงินเดือนประจำตำแหน่ง พนักงานประจำ
รถเก็บขนขยะเหล่านี้ยังมีรายได้จากส่วนอื่นๆ อีก ที่สำคัญคือรายได้จากการขายขยะที่มีจำนวนเท่าๆ กับ
หรืออาจจะมากกว่าเงินเดือน ฉะนั้น รูปแบบ/วิธีการเก็บขนขยะแบบใหม่ภายใต้โครงการฯ ที่ไม่อนุญาตให้
พนักงานประจำรถเก็บขนขยะทำการคัดแยกขยะท้ายรถ ก็ส่งผลให้คนกลุ่มนี้ต้องสูญเสียรายได้หลักที่เคยได้
ไป ไม่ว่าจะมีการชดเชยให้ในรูปแบบใดก็ตามที่ เช่นเดียวกับผู้ประกอบการอื่นๆ ที่แม้จะไม่เกี่ยวเนื่อง
กับขยะโดยตรงเช่นร้านขายของชำ ร้านอาหาร และรถจักรยานยนต์รับจ้าง ก็มีส่วนตัวรับผลกระทบจากการ
ดำเนินโครงการฯ ด้วย เพราะลูกค้าหลักของผู้ประกอบการอาชีพเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสมาชิกในชุมชนที่
ประกอบอาชีพเกี่ยวเนื่องกับขยะ หากคนเหล่านี้ไม่มีงาน ไม่มีรายได้ หรืออยู่ไม่ได้ ต้องอพยพโยกย้ายไปอยู่
ที่อื่น ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อกลุ่มอาชีพเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3. ทักษะและข้อเสนอของชาวชุมชนต่อโครงการอ่อนนุช 1 และ

การบริหารจัดการขยะ

ที่ผ่านมาชาวชุมชนบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชส่วนใหญ่ไม่เคยได้ยินหรือรับรู้เรื่องราว
เกี่ยวกับโครงการก่อสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน หรือแม้บางรายจะรับรู้แต่ก็ไม่ชัดเจน
เพราะเล่าสู่กันฟังปากต่อปากมากกว่าจะมีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาชี้แจงให้รับทราบ เช่นผู้นำชุมชนสามัคคี
ธรรมได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ อย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบต่างๆ จากชาวบ้าน บอกต่อกันมาบ้าง
เช่นเดียวกับผู้นำชุมชนร่วมใจพัฒนาที่รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ มาบ้าง แต่ “เป็นเพียงข่าวคุยกัน ไม่มี
รายละเอียด” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนร่วมใจพัฒนา, 27 ตุลาคม 2543) จนกระทั่งมีการศึกษาผลกระทบ
ทางสังคมและเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการฯ ชาวชุมชนจึงได้ทราบเรื่องราวและรายละเอียด และต่างมี
ปฏิกิริยาและทัศนคติต่อโครงการฯ ไปในทิศทางเดียวกันด้วยเหตุผลที่ต่างกันออกไป

ในส่วนร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน แม้ส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกับการจัดระเบียบที่อยู่อาศัยและสถานที่
รับซื้อใหม่ แต่ทุกรายไม่เห็นด้วยหากกรุงเทพมหานครจะเปลี่ยนแปลงระบบการเก็บขนขยะที่เป็นอยู่ใน
ปัจจุบัน ที่ห้ามไม่ให้พนักงานประจำรถเก็บขนขยะทำการคัดแยกขยะท้ายรถเพื่อนำมาขายอีกต่อไป เพราะ
ดังที่ได้กล่าวโดยละเอียดก่อนหน้านี้แล้วว่าวัสดุหมุนเวียนที่ป้อนเข้าสู่ร้านรับซื้อเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมาจากรถ
เก็บขนขยะ ฉะนั้น การที่พนักงานเหล่านี้ไม่สามารถคัดแยกขยะท้ายรถเหมือนเก่าได้ ก็หมายความว่าจะไม่
มีวัสดุหมุนเวียนเข้ามาป้อนร้านรับซื้อเหล่านี้อีกต่อไป ซึ่งก็หมายถึงการต้องเลิกกิจการไปโดยปริยาย ดังที่

เจ้าของร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนรายหนึ่งแสดงความเห็นว่า “จะห้ามรถเหลืองว่าไม่ให้เก็บแยกขยะมาขายไม่ได้ อย่าสั่งเลิกก็แล้วกัน เพราะป่าจะได้มีส่วนรายได้เดิมอยู่ ถ้า กทม. สั่งไม่ให้แยกขยะเก็บมาขาย ให้ทิ้งรวมเลยป่าแยะแน่ ดังนั้น ยืนยันว่าให้มีรถแยกขยะเหมือนเดิม เพื่อจะได้มีรายได้จากส่วนนี้ ส่วนที่เหลือจากแยกแล้วก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง...เพราะถ้ารถขยะไม่เก็บมาขาย เอาไปเทที่กองขยะหมด แล้วใครจะเอามาขายให้พวกที่รับซื้อ” (สัมภาษณ์กลุ่มร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน 28 ตุลาคม 2543) เช่นเดียวกับผู้รับซื้อวัสดุนำไปใช้ใหม่ได้ก็เห็นว่า “การบังคับขายคิดว่าต้องให้อิสระกับรถเหลืองในการขาย ถ้าโรงงานเตาเผามาก็ให้เขารับเอาขยะไปอย่างเดียว พวกเราก็อยู่ได้” (ผู้รับซื้อวัสดุนำกลับไปใช้ใหม่, สัมภาษณ์ 1 พฤศจิกายน 2543)

ขณะที่พนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครแม้ “ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครไม่ยอมให้แยกขยะในรถ ถ้าไม่แยกจะหาเงินมาชดเชย โดยจะทำการออกเทศบัญญัติขึ้นค่าธรรมเนียมเก็บขยะ โดยจะจัดสรรเงินจากค่าเก็บขยะให้แก่คนรถเหลือง มีค่าตอบแทนมากกว่าเงินเดือน 1. เก็บค่าธรรมเนียม 100 บาท ให้รถเหลือง 5 บาท 2. เก็บค่าธรรมเนียม 100 บาท ให้รถเหลือง 15 บาท ถ้ามาทำงานทุกวัน 3. เก็บค่าธรรมเนียม 100 บาท ให้รถเหลือง 10 บาท ถ้าขยันเก็บสะอาดเรียบร้อย คำนวณได้ว่าจะได้ประมาณ 6,000-6,500 บาทต่อคน แต่จะห้ามไม่ให้ฉีกถุงแยกขยะบนถนน ใครฝ่าฝืนจับได้ถูกไล่ออก” (ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร, 4 พฤศจิกายน 2543)

ทว่าทุกรายไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่ว่านี้ เพราะ “ส่วนที่บอกว่าให้แยกในสวนกลางแล้วจะเพิ่มเงินเดือนให้ นั่นคิดว่าไม่คุ้มกับที่แยกขายเอง” (สัมภาษณ์กลุ่มพนักงานประจำรถเก็บขนขยะและสิ่งปฏิกูล กรุงเทพมหานคร, 1 พฤศจิกายน 2543) เนื่องจากระบบการซื้อขายที่เป็นอยู่ พนักงานเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ หากแต่ยังได้รับการประกันอุบัติเหตุรถเก็บขนขยะโดยร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน หรือหากอะไหล่หรืออุปกรณ์ชำรุดเสียหายเล็กๆ น้อยๆ ทางร้านก็จะจ่ายเงินค่าซ่อมแซมและซื้อให้ ไม่ต้องรอซ่อมรอเบิกจากกรุงเทพมหานครที่มักจะใช้เวลานานมาก เสียทั้งรายได้ทั้งยังถูกประชาชนดูว่าเพราะไม่มีใครไปเก็บขนขยะให้แทน⁹ พร้อมทั้งนี้ พนักงานประจำรถเก็บขนขยะกรุงเทพมหานครยังได้คัดค้านข้อกล่าวหาที่ว่า การคัดแยกและขายขยะทำยรถของพวกตนทำให้เสียเวลาว่าไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด ตรงกันข้าม กลับจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บขน เพราะจะช่วยให้สามารถเก็บขนได้ในปริมาณ

---

⁹ อย่างไรก็ตาม เมื่อคราวชี้แจงรายละเอียดและตอบคำถามเกี่ยวกับโครงการกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2543 ณ สำนักงานศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร ได้ชี้แจงกรณีการซ่อมที่ล่าช้าว่า “ท่านผู้ว่าฯ ให้เตรียมสร้างหน่วยซ่อมเร็วแบบ ชสมก. เพิ่มอีก 16 หน่วย หน่วยนี้จะซ่อมรถ ปะยาง อยู่เป็นประจำ” ส่วนในเรื่องการประกันอุบัติเหตุให้กับรถเก็บขนขยะนั้น ผู้อำนวยการฯ กล่าวว่า เป็นความเข้าใจผิดของพนักงานประจำรถเก็บขนขยะและร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน เพราะรถเก็บขนขยะทุกคันของกรุงเทพมหานครล้วนแล้วแต่ได้รับการประกันอุบัติเหตุไว้แล้วทั้งสิ้น จึงไม่มีความจำเป็นจะต้องเสียเงินค่าประกันอุบัติเหตุให้กับรถเก็บขนขยะเพิ่มแต่อย่างใด (พิชัย ไม่ทราบนามสกุล, ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร, 4 พฤศจิกายน 2543)

เพิ่มขึ้น ส่วนสาเหตุที่ล่าช้านั้นเป็นเพราะ “รถติดมากกว่า ไม่ใช่เราเก็บขนหรือจอดขายขยะ เพราะว่าเราคัดแยกบนรถ คนเก็บขนก็ขนไป คนคัดแยกก็แยกไป ไม่เกี่ยวกัน แล้วจอดขายก็ไม่เกิน 10 นาทีเอง”

ส่วนผู้ค้าขยะแม้ส่วนใหญ่จะสนใจเป็นพนักงานในโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน โดยเฉพาะในส่วนของโรงคัดแยกขยะ เพราะ “มีเงินเดือนหรือรายวัน ให้รายได้คุ้มค่าครองชีพ” โดยคิดว่า “เขาควรรับเราเป็นกลุ่มแรก เพราะเราเป็นคนพื้นที่” (ผู้ค้าขยะ, 29 ตุลาคม 2543) ทว่าหากมีการเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกการผูกขาดการซื้อขายวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะ สามารถค้าขายได้อย่างอิสระ ผู้ค้าขยะส่วนใหญ่เห็นว่าการประกอบอาชีพค้าขยะเช่นเดิมจะดีกว่า แต่หากระบบการผูกขาดยังเป็นเช่นในปัจจุบัน ก็เลือกที่จะไปเป็นพนักงานขายของโครงการฯ ดังที่ว่า “ถ้ารถมาเทกองไว้ก่อนใส่สายพาน เราจะยังไปค้าได้ ถ้าได้ค้าอิสระจะดีกว่า แต่ต้องไม่กดราคาซื้อ ค้าอิสระดีกว่า มีโอกาสพู้ครวยด้วย แต่ถ้าค้าแล้วโดนกดราคา เข้าโรงงานดีกว่า ให้ขายใครก็ได้จะดีกว่า” พร้อมกับเสนอว่าหากสามารถเข้าไปเก็บได้เลยหรือเป็นระบบค่าจ้างรายวันโดยไม่มีผู้ประมูลผูกขาดอย่างเช่นในปัจจุบันก็จะให้ประโยชน์กับชาวชุมชนมาก โดยพวกตนจะจัดระบบกันเอง ไม่ต้องมีใครมาคอยควบคุม

ขณะที่ผู้รับจ้างคัดแยกขยะในร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนไม่สนใจจะเป็นพนักงานของโครงการฯ เพราะ “คิดว่าการเก็บแบบนี้ก็ดีอยู่แล้ว เพราะอยากหยุดเมื่อไหร่ก็ได้ ยื่นรอเก็บดีกว่าแย่งกันเก็บ” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้คัดแยกขยะ, 29 ตุลาคม 2543)

ทั้งนี้ หากจะมีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการขยะ ร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียนส่วนใหญ่มีความต้องการให้แก้ไขปัญหาคารผูกขาดการรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะ ซึ่งเอื้อเฉพาะผู้มีทุนมากกว่าที่มี “เส้นสาย” ต่างๆ เพียงรายเดียวเท่านั้นดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ หลายรายจึงเสนอว่าหากมีการดำเนินโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานจะสามารถลดการผูกขาดดังกล่าวนี้ลงได้หรือไม่ โดยเสนอให้ผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนทุกรายมีสิทธิเข้าไปรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายด้วยได้ หมุนเวียนสลับกันเข้าไป ดังที่ว่า “ตอนนี้การซื้อของเก่าเป็นการผูกขาด ถ้ามีทุนมากก็พอไปได้ ถ้ามีทุนน้อยก็จะลำบากหน่อย ไม่กล้าลงทุน และถ้าต่อไปเป็นของเทศบาล (กรุงเทพมหานคร, ผู้เขียน) แล้ว ผมอยากจะทำให้พ่อค้าทุกคนมีสิทธิเข้าไปซื้อขยะได้ หมุนเวียนกันคนละ 3-4 เดือน หรือ 2 เดือน เพราะปัจจุบันมีหลายรายถ้าเป็นไปได้ควรจะมี 3 เดือนต่อราย หรือเดือนละ 1 ราย” (สัมภาษณ์กลุ่มร้านรับซื้อวัสดุหมุนเวียน, 28 ตุลาคม 2543) ส่วนอีกรายเห็นด้วย แต่คิดว่า 3 เดือนช้าเกินไป อยากจะให้สลับรอบเร็วกว่านี้¹⁰

¹⁰ อย่างไรก็ตาม เมื่อคราวชี้แจงรายละเอียดและตอบคำถามเกี่ยวกับโครงการกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสานเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2543 ณ สำนักงานศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร ได้ชี้แจงกรณีนี้ที่ผู้รับซื้อวัสดุหมุนเวียนต้องการให้ยกเลิกการผูกขาดการรับซื้อวัสดุหมุนเวียนภายในโรงขนถ่ายขยะว่าไม่สามารถกระทำให้ได้ เนื่องจาก “ในโรงขนถ่ายที่จ้างเอกชนมาขนถ่ายเราทำให้ผู้รับเหมาไป เมื่อเขาแยกขยะแล้วสามารถไปขายใครก็ได้ เราไม่มีสิทธิไปก้าวกายเขา แต่ถ้าเป็นระบบคัดแยกที่จะสร้างใหม่เมื่อแยกได้อาจมีการประมูล ใครประมูลได้ราคาก็ขายให้” (พิชัย ไม่ทราบนามสกุล, ผู้อำนวยการสำนักรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร, 4 พฤศจิกายน 2543)

ส่วนกรณีการจัดระเบียบสถานที่รับซื้อวัสดุหมุนเวียนใหม่ แม้ผู้รับซื้อส่วนใหญ่จะเห็นด้วย แต่บางรายก็ไม่เห็นด้วย ต้องการให้คงรูปแบบที่เป็นอยู่อย่างในปัจจุบันมากกว่า เพราะกิจการต้องใช้พื้นที่ประกอบการกว้างขวาง ขณะเดียวกันหากต้องมีการประมูลก็อาจจะสู้ราคาไม่ไหว ที่สำคัญที่เป็นอยู่ปัจจุบันก็ดีอยู่แล้ว โดยเฉพาะรายที่ประกอบการบนที่ดินของตัวเองรวมถึงรายที่เช่าที่กรุงเทพมหานครอยู่ ไม่มีเหตุผลอันใดที่ต้องมาเสียเงินจำนวนมากเพื่อกำหนดใหม่ หากจำเป็นจริงๆ ก็คงจะต้องมีการลดราคาซื้อวัสดุหมุนเวียนลงมาลดเซย์ค่าประมูล ค่าเช่า ค่าสัมปทาน ฯลฯ ดังที่ว่า “ป่าคิดว่าทุกคนอยากจะทำเหมือนเดิม ไม่ต้องการเข้าไปเป็นระบบศูนย์กลาง เพราะทำให้ไม่สะดวก ถ้าต้องเข้าไปรวมที่โรงคัดแยก ขอให้เรามีส่วนร่วมด้วย โดยหมุนเวียนเดือนละเจ้า ที่ดิน 12 ไร่ จะมีคนส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่ แต่ป่าขอให้เหมือนเดิมแล้วจะทำอย่างไร ดังนั้น พวกเช่าที่คงอยากให้เหมือนเดิม ต้องใช้ที่กว้างสำหรับทำความสะอาดขยะที่รับซื้อ แล้วต้องดูเงื่อนไขการเช่าว่าเช่าอย่างไร ถ้าให้ประมูลอาจสู้ไม่ไหว เพราะเราไม่มีเงินพอ เช่นปีละ 3-4 ล้าน แล้วมารับซื้อ ก็คงต้องลดราคาซื้อลงกันหน่อย” (สัมภาษณ์วันคำ 28 ตุลาคม 2543)

ขณะที่ชุมชนบุกรุกเช่นชุมชนเกาะยาวส่วนใหญ่เห็นด้วยหากกรุงเทพมหานครจะปรับปรุงและจัดระเบียบที่พักอาศัยให้ โดยเสนอว่าหากกรุงเทพมหานครจะจัดสรรที่พักอาศัยให้ใหม่ก็จะไป แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องอยู่ในละแวกใกล้เคียง เพราะเคยอยู่มาแต่ไหนแต่ไร ที่สำคัญคือเป็นแหล่งทำมาหากิน พร้อมกันนี้ยังเสนอให้แบ่งที่อยู่อาศัยเป็นแปลงๆ ละ 15-20 ตารางวาต่อครอบครัว และต้องการจะปลูกสร้างบ้านเอง ไม่ขออยู่อาศัยในรูปแบบแฟลต เนื่องจากคับแคบและอึดอัด ไม่โล่งโปร่งสบายเหมือนบ้านเป็นหลังๆ

นอกจากนี้ ไม่เพียงแต่ผู้ประกอบการเกี่ยวกับขยะเท่านั้นที่ส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วยกับรูปแบบ/วิธีการบริหารจัดการขยะภายใต้โครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน หากแม้แต่ชาวชุมชนดั้งเดิมก็ยังมีแนวโน้มที่จะไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว เพราะไม่มั่นใจในผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ กล่าวคือ แม้รายงานการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) ระบุว่าโครงการฯ ไม่ส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม หรือหากส่งผลกระทบก็ในอัตราที่น้อยมาก สามารถป้องกันและลดผลกระทบได้ไม่ยาก ที่สำคัญวัตถุประสงค์หลักประการหนึ่งของโครงการฯ คือการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน โดยเฉพาะน้ำเน่าเสียและกลิ่นเหม็น เป็นการช่วยปรับปรุง แก้ไข พื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมอยู่ด้วยอย่างสำคัญ ทว่ากลุ่มผู้นำชุมชนเทพรักษาคิดว่า การดำเนินโครงการฯ จะต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างแน่นอน เพราะมีบทเรียนจากโรงเตาเผาขยะติดเชื้อปัจจุบันที่กรุงเทพมหานครปล่อยปลดละเลยมาโดยตลอด¹¹

¹¹ ที่ผ่านมายังไม่เคยมีการศึกษาการศึกษาผลกระทบจากควันและกลิ่นที่ปล่อยจากปล่องโรงงานเตาเผาขยะติดเชื้อ มีแต่เพียงการศึกษาตรวจวัดระดับเสียงและความร้อนว่าจะเป็นอันตรายต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานหรือไม่ โดยผลการศึกษาระบุว่าไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด กล่าวคือ “จากผลการตรวจวัดระดับความดังของเสียงและความร้อนโรงงานเตาเผาขยะติดเชื้อโรงพยาบาลของบริษัทกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2543 พบว่า Burner ของเตาเผาขยะมีระดับความดังเสียงเฉลี่ยตลอดเวลาทำงาน ๘ ชั่วโมง (Leq. 8 hrs.) 86 dBA. ซึ่งพนักงานที่ทำงานสัมผัสกับเสียง ไม่เกินมาตรฐาน อยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัย และมีค่าดัชนี WBGT อยู่ในช่วง 21.6 – 26.8 C ไม่เกินมาตรฐาน อยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัยรายงานผลการตรวจวัดระดับเสียงและความร้อนโรงงานเตาเผาขยะติดเชื้อโรงพยาบาล” (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย 2543: บทคัดย่อ)

“ชุมชนจะเป็นอย่างไร กทม. ไม่เคยสนใจมาเหลียวดู” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนเทพรักษา, 30 ตุลาคม 2543)

ท้ายที่สุดเห็นว่าถึงแม้การเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลโครงการฯ อาจจะช่วยแก้ไขปัญหาได้ เพราะชาวชุมชนจะมีอำนาจต่อรอง ทว่า “ถึงอย่างไรเสียก็ไม่ควรสร้าง เช่นกลุ่มผู้นำชุมชนสามัคคีธรรมที่นอกจากจะกล่าวว่พวกตนขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับโรงเตาเผาขยะของโครงการฯ แล้ว ยังค่อนข้างจะเป็นกังวลกับฝุ่นละอองและน้ำเสีย เนื่องจาก “โรงงานมีอายุถึง 25 ปี จะมีระบบป้องกันหรือระบบประกันการรั่วซึมของมลพิษทางอากาศและน้ำได้อย่างไร คาดว่าทางโรงงานคงสามารถตอบได้ในเชิงเทคนิค แต่ก็ยังไม่เชื่ออยู่ดี เพราะเตาเผาขยะติดตั้งในปัจจุบันยังไม่เคยมีหน่วยงานใดมาบอกเรื่องผลกระทบต่อชุมชนว่ามีหรือไม่ อย่างไร” (สัมภาษณ์กลุ่มผู้นำชุมชนสามัคคีธรรม, 28 ตุลาคม 2543) เหล่านี้เป็นต้น

การจัดการขยะในบริบทของชุมชน

ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงสถานการณ์ขยะ และรูปแบบการจัดการขยะ ทั้งที่เป็นอยู่และทิศทางที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต แยกเป็น ดังนี้

- สถานการณ์ขยะในเมืองไทย
- การจัดการขยะของรัฐ
- รูปแบบการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชน
- การจัดการขยะของชุมชนในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช
- ทิศทางการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชนในอนาคต กรณีชุมชนอ่อนนุช
- ทิศทางการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชน
- บทสรุปขยะคือกองทุนชุมชน

1. สถานการณ์ขยะในเมืองไทย

เมื่อเดือนกันยายน 2543 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบโครงการก่อสร้างโรงกำจัดขยะมูลฝอยด้วยวิธีผสมผสาน มูลค่า 7,000 ล้านบาท ที่เสนอโดยกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะสร้างขึ้นที่ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช โดยการขอใช้เงินกู้จากธนาคารญี่ปุ่นเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศ (JBIC)

โครงการนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหลากหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วย เช่น ประเด็นเรื่องการก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ ทางน้ำ ประเด็นของการไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ตลอดจนในเรื่องของความไม่เหมาะสมของโครงการที่ต้องเผาศยะที่สามารถนำมาใช้ใหม่ทั้งไป ทั้ง ๆ ที่ขยะเหล่านี้หากนำมาใช้ใหม่ จะก่อให้เกิดการมีงานทำ ช่วยลดขยะ ลดค่าใช้จ่ายในการกำจัดขยะได้มหาศาล

ข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม รวบรวมเกี่ยวกับสถานการณ์ขยะในประเทศไทย พบว่าในแต่ละวันมีขยะมากถึงประมาณ 38,000 ตัน เฉลี่ยแล้วต่อหนึ่งคนทิ้งขยะ 1 กิโลกรัมต่อวัน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมการบริโภคของคนเราทุกวันนี้เน้นความสะดวกสบาย ใช้ภาชนะที่ผลิตจากสารสังเคราะห์มากขึ้น

ขยะจำนวนมหาศาลนี้ หากนำมาคัดแยกอย่างถูกวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคัดแยกจากครัวเรือน ก็จะได้ขยะที่สามารถนำไปใช้ใหม่ได้ถึง ร้อยละ 40 (กรณีศึกษาของบริษัททวงษ์พาณิชย์) หรือวันละ 15,200 ตัน คิดเป็นเงินวันละ 38 ล้านบาท (ราคาโดยเฉลี่ยของขยะ ตันละ 2,500 บาท) หรือคิดเป็นเงินปีละ 13,870 ล้านบาท

แต่สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีการคัดแยกขยะเพื่อนำกลับไปใช้ใหม่น้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการคัดแยกโดยร้านรับซื้อของเก่า รถซาเล้ง คนคู่ขยะ เป็นต้น เพียงประมาณร้อยละ 5 ของขยะทั้งหมดเท่านั้น หรือ 1,895 ตันต่อวัน ดังนั้น จึงมีขยะที่สามารถนำกลับไปใช้ใหม่ถูกทิ้งไปถึงวันละ 11,975 ตัน คิดเป็นเงิน 30 ล้านบาทต่อวัน หรือปีละ 10,927 ล้านบาท

ด้วยข้อมูลตัวเลข และสภาพข้อเท็จจริงนี้เอง ที่ทำให้ผู้ที่ศึกษาด้านการจัดการขยะ หันมาให้ความสนใจกับการนำขยะกลับมาใช้ใหม่ให้มากที่สุด ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการขยะไม่น้อย ถึงกับเจาะจงไปว่าการจัดการขยะที่ดีที่สุด ต้องเน้นไปที่ชุมชนต้องไม่นำขยะออกจากชุมชน โดยที่ยังไม่ได้จัดการกับขยะนั้นให้ถึงที่สุด ควรสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม ให้โอกาสและประโยชน์กับชุมชน ได้จัดการขยะตลอดจนร่วมกันสร้างสำนึกในการคัดแยกขยะโดยชุมชนเอง

ดร.พอล คอนเนต ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการขยะชาวอเมริกา กล่าวว่า การที่เรากำลังก้าวสู่ศตวรรษที่ 21 ภารกิจของเราในสังคมไม่ใช่การหาพื้นที่ทิ้งหรือฝังกลบขยะแห่งใหม่ หรือสร้างโรงงานเผาขยะรุ่นใหม่ แต่คือการหาวิธีการในการลดปริมาณขยะเป็นอันดับแรก

แน่นอน การลดปริมาณขยะที่ย่อยมีหลากหลายวิธี เช่น การใช้วัสดุที่ผลิตจากธรรมชาติแทนวัสดุที่ผลิตจากสารสังเคราะห์ ซึ่งย่อยสลายยาก เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภคการใช้มาตราการทางกฎหมาย กำหนดให้ผู้ผลิตใช้บรรจุภัณฑ์ที่ทำมาจากวัสดุที่สามารถนำไปรีไซเคิลใหม่ได้ ตลอดจนถึงการรณรงค์ให้มีการนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ใหม่

วัสดุที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ ที่มีอยู่ประมาณร้อยละ 40 หรือวันละ 15,200 ตัน นั้น สามารถจำแนกประเภทได้ 5 ชนิด (ยังไม่รวมขยะเปียก) คือ

1. กระดาษชนิดต่าง ๆ
2. โลหะ
3. แก้ว
4. พลาสติกชนิดต่าง ๆ
5. วัสดุชนิดอื่น ๆ (เช่น กาบมะพร้าว ฝุ่น ฯลฯ)

วัสดุแต่ละชนิด ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก มีที่มาและคุณภาพที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งที่มาของวัสดุเหลือใช้ หรือขยะเหล่านี้ จะบ่งบอกถึงคุณภาพของขยะได้เป็นอย่างดี เพราะขยะในแต่ละที่ มีการคัดแยกหรือรวบรวมก่อนทิ้งไม่เหมือนกัน เช่น

- ขยะจากห้างสรรพสินค้า , บริษัทห้างร้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมีคุณภาพดี เนื่องจากมีระบบการคัดแยกที่ดี รวมทั้งสถานที่เหล่านี้ไม่ค่อยมีวัสดุเปื้อน ทำให้อายุการใช้งาน , พลาสติก ฯลฯ ยังคงมีคุณภาพดี
- ขยะจากครัวเรือน ยังไม่มีระบบการคัดแยกที่ดีพอ ระหว่างขยะเปื้อนกับวัสดุที่สามารถนำมาใช้ใหม่ได้ ทำให้อายุการใช้งานนำมาใช้ใหม่ได้ปนเปื้อนวัสดุเปื้อน ซึ่งจะส่งผลต่อราคาซื้อขายตามมา

2. การจัดการขยะของรัฐ

ด้วยปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านการจัดการของหน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล

กรุงเทพมหานคร มีปริมาณขยะถึงวันละประมาณ 9,000 ตัน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ความสามารถในการจัดการขยะมีขีดจำกัด กรุงเทพมหานคร มีแหล่งรองรับขยะอยู่ 3 ศูนย์ คือ ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช รับปริมาณขยะได้วันละ 4,000 ตัน , ศูนย์กำจัดมูลฝอยหนองแขม และศูนย์กำจัดมูลฝอยท่าแร้ง ซึ่งรับปริมาณขยะได้แห่งละประมาณ 2,000 ตันต่อวัน

ที่ผ่านมา กรุงเทพมหานคร จะกำจัดขยะโดยการฝังกลบ โดยขยะจากทั้งสามศูนย์จะถูกขนถ่ายไปฝังกลบในที่ฝังกลบราชาเทวะ สมุทรปราการ และกำแพงแสน ซึ่งที่ฝังกลบเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งราชาเทวะ จะรองรับขยะได้อีกประมาณ 3 ปีเท่านั้น ทำให้กรุงเทพมหานคร พยายามที่จะหาวิธีการกำจัดขยะด้วยวิธีอื่นเพิ่มขึ้น แทนที่จะฝังกลบเพียงอย่างเดียว

ในอดีตกรุงเทพมหานคร เคยกำจัดขยะโดยการเผาด้วยการสร้างเตาเผาขึ้นมา ณ ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช แต่ดำเนินการได้ไม่นาน ก็ต้องล้มเลิกไปโดยไม่ทราบเหตุผลที่ชัดเจน จากนั้นในสมัยที่ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้ตั้งโรงงานทำปุ๋ยจากขยะ ซึ่งแนวโน้มเป็นไปได้ดี แต่เมื่อสิ้นวาระการบริหารงานของ พล.ต.จำลอง ศรีเมือง โรงงานทำปุ๋ยนี้ก็เลิกไปเช่นกัน เนื่องจากไม่มีผู้สานต่อ

จากนั้น กรุงเทพมหานคร ในสมัยของนายพิจิตต รัตตกุล ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้ดำเนินโครงการโรงงานกำจัดมูลฝอยแบบผสมผสานขึ้น ณ ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช โดยโรงงานดังกล่าวประกอบด้วยสามส่วน คือ โรงงานคัดแยกขยะขนาด 2,000 ตันต่อวัน มูลค่า 1,000 ล้านบาท , โรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากขยะขนาด 800 ตันต่อวัน มูลค่า 1,000 ล้านบาท และโรงงานเตาเผามูลฝอยขนาด 450 ตันต่อวัน จำนวน 3

เตา รวม 1,350 ต้นต่อวัน มูลค่ากว่า 5,000 ล้านบาท รวมขยะที่เข้าสู่ระบบโรงงานทั้ง 3 ส่วน ประมาณ 2,000 ต้นต่อวัน โดยมีโครงการขอใช้เงินกู้จากธนาคารญี่ปุ่นเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศ (JBIC)

อย่างไรก็ตาม โครงการดังกล่าวได้ถูกยกเลิก โดยนายสมัคร สุนทรเวช ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนใหม่ โดยให้เหตุผลว่า มีกระแสต่อต้านจากผู้ไม่เห็นด้วยสูง อีกทั้งต้องรับภาระค่าใช้จ่ายยาวนานถึง 25 ปี ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์การเงินของชาติในขณะนี้ (เดลินิวส์ 6 ก.พ. 44) แต่แนวคิดในการสร้างโรงงานเผาขยะของกรุงเทพมหานคร ก็ยังคงมีอยู่โดยจะทำการสร้างโรงงานเตาเผาขนาดเล็กกระจายไปตามจุดต่าง ๆ 2-3 แห่ง ล่าสุด ผู้บริหารกรุงเทพมหานครได้เสนอการสร้างโครงการดังกล่าวให้ผู้ว่ากรุงเทพมหานครทบทวนใหม่ คาดว่าจะรู้ผลประมาณเดือนเมษายน 2544 (มติชนรายวัน 2 มี.ค. 44)

ส่วนสถานการณ์การกำจัดขยะของเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ,องค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ นั้น ก็ยังคงเป็นปัญหาที่เหมือน ๆ กัน คือ ปัจจุบันยังคงใช้วิธีฝังกลบ โดยการนำขยะจากเมืองออกไปฝังกลบนอกเมือง ซึ่งมักจะเกิดกรณีพิพาทกับประชาชนในชนบทอยู่เสมอ เนื่องจากชาวชนบทต้องทนกับกลิ่นเหม็นจากขยะที่พวกเขาไม่ได้ก่อกำขึ้น

ด้วยเหตุนี้ บางเทศบาลจึงหันมาใช้วิธีกำจัดขยะโดยการเผาแทน เช่น ที่จังหวัดภูเก็ต และเกาะสมุย ซึ่งโรงงานเผาขยะเหล่านี้ยังคงมีข้อสงสัย ถึงความเหมาะสมมาจนทุกวันนี้

โรงงานเตาเผาขยะภูเก็ตเน้นโรงงานขนาด 250 ต้นต่อวัน ตั้งอยู่บริเวณหมู่บ้านสะพานหิน อำเภอเมือง และสามารถขยายเตาเผาได้อีกเท่าตัว เพื่อรองรับปริมาณขยะที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต โดยเมื่อภูเก็ตมีประชากร 260,000 คน มีปริมาณขยะถึงวันละประมาณ 250 ตัน แต่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากเป็นเมืองท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเข้ามาภูเก็ตปีละประมาณ 2 ล้านคน

ดร.พล สาเกตทอง ผู้ประสานงานโรงงานเตาเผาขยะภูเก็ตให้ข้อมูลต่อคณะดูงานจากสำนักรักษาความสะอาดกรุงเทพมหานคร (20 มี.ค.44) ว่าสาเหตุที่เลือกกำจัดขยะโดยการสร้างเตาเผา เนื่องจากปริมาณขยะของภูเก็ตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ต้องตัดสินใจอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าในการศึกษาถึงแนวทางการกำจัดขยะจะศึกษาในหลายทางเลือกก็ตาม ถ้าเลือกการสร้างเตาเผาจะลดปริมาณขยะได้ถึง ร้อยละ 80 แต่ถ้าเลือกการนำขยะมารีไซเคิลจะลดขยะได้ร้อยละ 15 เท่านั้น

โรงงานเตาเผาภูเก็ต ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 ใช้งบประมาณในการเผาสูงมากถึงปีละ 90 ล้านบาท หรือ เท่ากับหนึ่งในสามของงบประมาณของเทศบาลเมืองภูเก็ตทั้งหมด

นอกจากนี้ยังสร้างผลกระทบในหลาย ๆ ทาง การสร้างมลพิษทางอากาศ การปล่อยน้ำบำบัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบต่อชาวชุมชนสะพานหิน กว่า 200 ครอบครัว เพราะก่อนสร้างโรงงานเตาเผา

ขยะของเมืองภูเก็ตทั้งหมด จะถูกนำมาเทกองและ ฝังกลบ ณ บริเวณหมู่บ้านสะพานหิน ชาวบ้านได้อาศัย คู้ขยะเหล่านี้ขายเลี้ยงชีพมานับสิบ ๆ ปี แต่พอสร้างโรงงานเตาเผา ชาวบ้านก็เก็บขยะได้น้อยลง โดยเข้าไป คู้ขยะเก็บขยะจากซีเมนต์ที่โรงงานเผาไหม้ไม่หมด เช่น เหล็ก ,อลูมิเนียม ,ทองแดง ทำให้มีรายได้ลดลง บางรายต้องเลิกอาชีพคู้ขยะไปก็มี และพิษจากซีเมนต์ยังเป็นอันตรายต่อสุขภาพอีกด้วย

อย่างไรก็ตามขณะนี้ เทศบาลภูเก็ตอยู่ในระหว่างดำเนินการสร้างโรงงานคัดแยกขยะเพิ่มอีกหนึ่ง โรง เพื่อทำการคัดแยกขยะดีออกมาก่อนที่จะนำขยะเข้าสู่เตาเผา โดยเปิดให้เอกชนเข้าสัมปทานเพื่อ ดำเนินการซึ่งบริษัท กิจการก่อสร้าง จำกัด เป็นผู้ได้รับสัมปทาน

โรงงานคัดแยกขยะภูเก็ตนี้ ผู้รับสัมปทานจะดำเนินการเป็นเวลา 15 ปี โดยสร้างโรงงานคัดแยกเอง มูลค่าประมาณ 70 ล้านบาท พร้อมเสนอผลประโยชน์ให้กับทางเทศบาลเมืองภูเก็ต ปีละ 1 ล้านบาท และ เมื่อครบสัญญาจะต้องยกโรงงานให้เป็นที่ทรัพย์สินของเทศบาล

กระบวนการคัดแยกนั้น โรงงานจะปล่อยขยะไปตามสายพานแล้วใช้แรงงานคนคัดแยก (ซึ่ง เทศบาลมีเงื่อนไขว่าให้จ้างแรงงานจากชาวชุมชนสะพานหิน ซึ่งเคยคู้ขยะอยู่ก่อนเป็นคนคัดแยก แต่จาก การสอบถามชาวสะพานหิน ส่วนใหญ่ไม่ต้องการจะเข้าไปเป็นลูกจ้าง เพราะได้ค่าแรงต่ำ ไม่พอใช้จ่าย) ส่วนวัสดุจำพวกเหล็กก็จะถูกคัดโดยแม่เหล็กแยกออกไปก่อนที่จะปล่อยขยะลงสู่สายพาน ซึ่งวัสดุที่นำ กลับมาใช้ใหม่เหล่านี้ เทศบาลเมืองภูเก็ตคำนวณไว้ว่าจะคัดแยกได้ถึง 100 ตันต่อวัน คิดเป็นเงิน 91 ล้านบาทต่อปี ซึ่งเป็นเงินจำนวนมหาศาล แต่เทศบาลกลับได้เพียงปีละ 1 ล้านบาทเท่านั้น ในขณะที่ชาวชุมชน สะพานหิน ซึ่งทำมาหากินกับขยะอยู่เดิมกลับไม่ได้อะไรเลย อย่างดีก็แค่ลูกจ้างค่าแรงต่ำของบริษัทผู้ได้รับ สัมปทาน

ไม่เพียงแต่เฉพาะที่จังหวัดภูเก็ตเท่านั้น ที่จัดการขยะโดยการสร้างเตาเผา ยังมีที่เกาะสมุยอีกหนึ่ง แห่ง ซึ่งปัจจุบันโรงงานเตาเผาแห่งนี้ มีปัญหาในการดำเนินงาน เนื่องจากเกาะสมุยมีปริมาณขยะไม่มาก พอที่จะป้อนเข้าเตาเผา กล่าวคือ ปริมาณขยะของเกาะสมุยมีเพียงประมาณ 100 ตันต่อวัน ในขณะที่เตาเผาเป็นขนาด 250 ตันต่อวัน จึงดูเหมือนว่าการลงทุนเพื่อสร้างเตาเผาที่เกาะสมุย จะเป็นการลงทุนที่เร็วเกินไป

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่มีการโต้แย้งกันอย่างกว้างขวางในการกำจัดขยะโดยการเผาก็คือ สารพิษที่เกิดจากเตาเผาขยะ โดย กรีนพีซ ระบุว่า การเผาขยะจะก่อให้เกิดสารไดออกซิน ซึ่งเป็นพิษต่อชีวิตเป็น จำนวนมาก อีกทั้งซีเมนต์ที่เกิดจากการเผาก็ยากที่จะกำจัดหรือควบคุมไม่ให้เกิดมลพิษได้ รวมทั้งน้ำทิ้ง จากโรงงานก็ไม่สามารถบำบัดดีได้ก่อนปล่อย สู่แหล่งน้ำธรรมชาติอย่างกรณีของภูเก็ตเป็นตัวอย่าง

3. รูปแบบการจัดการขยะโดยชุมชน

ยังไม่มีหน่วยงานใดสำรวจข้อมูลที่ชัดเจนว่า ปัจจุบันคนที่มีอาชีพเกี่ยวกับการรีไซเคิลขยะอันได้แก่ คนคู้ขยะรถซาเล้งเก็บขยะ ร้านรับซื้อของเก่า เป็นต้น มีอยู่จำนวนเท่าไร แต่ขยะที่นำกลับมาใช้ใหม่ได้เกือบทั้งหมดมาจากกลุ่มคนเหล่านี้ คือ ประมาณวันละ 1,895 ตันต่อวัน และเป็นไปเพื่อการประกอบอาชีพมากกว่าวัตถุประสงค์อย่างอื่น

การประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเก็บวัสดุเหลือใช้ไปขายนี้ เท่าที่เป็นอยู่จะมีลักษณะโดยธรรมชาติ กล่าวคือ คนคู้ขยะก็ดี ซาเล้งก็ดี จะเป็นจุดแรกที่นำขยะมาขายยังร้านรับซื้อของเก่า จากนั้นร้านรับซื้อของเก่าจะเป็นผู้รวบรวมแยกประเภทก่อนนำไปขายให้กับโรงงานแปรรูปต่าง ๆ ต่อไป เช่น โรงงานทำเม็ดพลาสติก โรงงานผลิตกระดาษ โรงงานผลิตเกี่ยวกับแก้ว เป็นต้น

อย่างไรก็ตามประมาณ 3 - 4 ปี ที่ผ่านมา ได้มีชาวชุมชนแออัดในที่ต่าง ๆ ได้รวมตัวกันสร้างศูนย์รับซื้อของเก่า และทำการรีไซเคิลขึ้นในชุมชนของตนเอง มีลักษณะเป็นธุรกิจชุมชนมากขึ้น ดังนั้นรูปแบบในการจัดการขยะโดยชุมชนที่ผ่านมาพอจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ประเภท ซาเล้งอิสระ กลุ่มนี้จะเป็นผู้มีรายได้น้อย ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดทั่วประเทศ มีเอกลักษณ์ประจำ ก็คือ ถีบซาเล้งเก็บของเก่าขาย โดยเก็บตามถังขยะหน้าบ้าน ที่รวมขยะตามตลาดสด เป็นต้น ในบางครั้งอาจรับซื้อจากพวกเดียวกันหรือรับซื้อตามบ้านบ้าง แต่ไม่มากนัก

ลักษณะของ "ซาเล้ง" ในแต่ละท้องที่อาจจะแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น ที่ "จังหวัดอุบลราชธานี" และหลาย ๆ จังหวัดในภาคอีสาน จะมีลักษณะคล้ายรถเข็นพวกเขา เรียกตัวเองว่า "รถซุก" (รถเข็น) เคลื่อนไปโดยการใช้แรงคน แต่ปัจจุบันมีน้อยลงทุกวันหลาย ๆ ที่ประยุกต์โดยการพ่วงเข้ากับรถมอเตอร์ไซด์ เพื่อให้สามารถหาขยะได้มากขึ้นและทุนแรงไปในตัว

ลักษณะที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มนี้ก็คือ คนจนที่ไม่มีแม่ซาเล้ง สำหรับใส่ขยะ เนื่องจากยากจนมาก ๆ มีเพียงถุงหรือกระสอบใบเดียว คู้หาขยะที่พอจะขายได้ไปตามสถานที่ต่าง ๆ ตลาดสดบ้าง ถ้ำรองรับขยะในหมู่บ้านบ้าง ภาพที่คือนกระสอบขยะไว้ด้านหลัง มีลักษณะคล้าย ๆ ซานตาครอส จึงถูกเรียกขานว่า "ซานตาครอส" ถ้า

จะว่าไปแล้ว "ซานตาครอส" คือจุดเริ่มแรกของ "กลุ่มชาเล้ง" เพราะหากหารายได้มาจำนวนหนึ่งก็จะรวบรวมเงินเพื่อซื้อรถซุก หรือ รถชาเล้งต่อไป

กลุ่มชาเล้งนี้ จะไม่มีความสัมพันธ์กันเองมากนัก ต่างคนต่างทำมาหากิน แต่จะมีความสัมพันธ์กับร้านค้ารับซื้อของเก่าในลักษณะของการกู้ยืมเงินไปซื้อของเก่า โดยมีการคิดดอกเบี้ยในระดับที่แตกต่างกันออกไป แต่ส่วนใหญ่ดอกเบี้ยจะสูงกว่าดอกเบี้ยเงินกู้ในระบบ บางรายนอกจากกู้เงินเพื่อหมุนเวียนรับซื้อของเก่าแล้ว ยังกู้ไปซื้อชาเล้งอีกด้วย โดยมีพันธสัญญากันว่าจะต้องนำของเก่ามาขายให้กับร้านที่ปล่อยเงินกู้นั้น

อย่างไรก็ดีมีอยู่ในบางชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มชาเล้งชุมชนเสื่อใหญ่อุทิศ กรุงเทพมหานคร แต่ก็ไม่มีรูปแบบหรือทำกิจกรรมอย่างอื่นร่วมกันมาก

ลักษณะเด่นที่น่าสนใจของชาเล้งอีกประการหนึ่งก็คือ แต่ละคนจะมีเส้นทางการค้นหาหรือรับซื้อของเก่าเป็นของตนเอง ไม่มีการทับเส้นทางการ ซึ่งในเส้นทางการของตนเองนั้น ชาเล้งจะรู้ว่ามีห้างมีร้านค้ามีโรงเรือนอยู่ที่แห่ง แต่แต่ละคนจะมีจุดรับซื้อที่แน่นอน มีจุดค้าที่แน่นอน อย่างเช่น กรณีของพ่อใหญ่ตั้งพรหมลา แห่งชุมชนเกตุแก้ว ในเขตเทศบาลวารินชำราบ ที่พ่อใหญ่ ชูกรรตไปจะมีจุดรวมของเก่าไว้เป็นระยะ ๆ 4-5 จุด ซึ่งเป็นขาประจำของพ่อใหญ่ เพียงซึ่งแล้วขนของขึ้นรถซุก พร้อมจ่ายเงินเท่านั้น และ ในถึงขณะตลอดเส้นทางการพ่อใหญ่ก็จะค้าหาของเหลือใช้ไปด้วย มิใช่รับซื้อเพียงอย่างเดียว

2. ประเภทส่งเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนา

กลุ่มนี้ ส่วนหนึ่งพัฒนาการมาจากกลุ่มชาเล้งอิสระ แต่ฐานที่มาที่แท้จริงของกลุ่มเกิดจากการที่ภายในชุมชนนั้น มีกิจกรรมการพัฒนาที่หลากหลายอยู่ก่อน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสวัสดิการชุมชน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนอย่างมากในอันที่จะช่วยให้ชาวชุมชนได้ร่วมกันทำงานเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

โดยปกติแล้ว คนจนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่บุกรุก จึงขาดสาธารณูปโภคจำเป็นน้ำประปา ไฟฟ้า จากรัฐ ทำให้พวกเขาต้องดิ้นรนกันเองเพื่อความอยู่รอด และเพื่อควมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายในชุมชน ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาเพื่อหยิบยืมแบ่งปันกันเอง เพราะพวกเขาไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบได้ การตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นมาเพื่อส่งเสริมหางานให้กับชาวชุมชนสมาชิก รวบรวมเงินกันคนละเล็กคนละน้อยเพื่อตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการขึ้นมา ยามเจ็บป่วยจะได้ช่วยเหลือกันได้ เป็นต้น

กิจกรรมเหล่านี้ได้สร้างประสบการณ์สำคัญในการบริหารจัดการให้กับผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อันที่จะฟันฝ่าปัญหาอุปสรรคไปได้ และโดยที่ภายในชุมชนประชาชนส่วนใหญ่จะมีอาชีพเก็บของเก่าขาย อยู่เป็นจำนวนมากเกือบทุกชุมชนและมักจะถูกกดราคาซื้อซื้อจากพ่อค้ารับซื้อของเก่าอยู่เป็นนิจ แม้เวลาขาดแคลนเงินหมุนเวียนและไปกู้ยืมจากพ่อค้ารับซื้อของเก่าก็จะถูกคิดดอกเบี้ยที่แพง ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มรับซื้อของเก่าขึ้นภายในชุมชนจัดการโดยองค์กรชุมชน เพื่อรับซื้อของเก่าจากชาวบ้าน หรือสมาชิกภายในชุมชนในราคาที่ยุติธรรม ชาวบ้านที่ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการรับซื้อก็สามารถกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ไปใช้ได้

ลักษณะเด่นของ “กลุ่มส่งเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน” นี้ ถึงแม้ว่าจะมีจุดเริ่มต้นจากความเดือดร้อนของสมาชิกภายในชุมชนก็ตาม แต่เป้าหมายที่แท้จริงของกลุ่มอยู่ที่ “การพัฒนาชุมชน” กล่าวคือ การใช้เงื่อนไขของกิจกรรมรับซื้อขยะไปสู่การพัฒนาชุมชน เช่นเดียวกับการทำกิจกรรมอื่น ๆ ภายในชุมชน “รูปแบบการรับซื้อขยะ” ของกลุ่มจึงมีการบริหารจัดการที่มีระบบ มีคณะกรรมการกลุ่มดูแลจัดการ รวมทั้งจะต้องมีการเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชนด้วย เช่น การออมทรัพย์ ,การจัดสวัสดิการ เป็นต้น

ปัจจุบันกิจกรรมกลุ่มรับซื้อขยะในชุมชนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากด้วยเงื่อนไขคล้าย ๆ กัน แต่กระนั้นก็ตาม ในแต่ละชุมชนก็มีรายละเอียดปลีกย่อยหรือมีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนกัน มีที่มาที่ไม่เหมือนกัน

“คนกับล้อ” ของเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลราชธานี เกิดขึ้นในปี 2541 โดยการรวมตัวของชุมชนแออัด 14 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี และวาริน ชำราบ เพื่อรับซื้อของเก่าจากสมาชิก “รถซูก” พร้อมทั้งรณรงค์ในการรักษาสิ่งแวดล้อมชุมชนควบคู่ไปด้วย

พ่อใหญ่ ตั้งพรมลา ซึ่งรับผิดชอบโครงการ “คนกับล้อ” ให้ข้อมูลว่า “สมาชิกรถซูกทุกคนจะต้องติดป้ายรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม ตัวรถทาสีเขียว รวมทั้งจะต้องผ่านการอบรมในการคู้ขยะ ไม่ทำให้หน้าบ้านเลอะเทอะจนถูกต่อว่าได้มีการแนะนำสมาชิกทุกคนให้รู้ว่าขยะอะไรเป็นพิษหรือไม่ ต้องระวังในการเก็บขยะ”

นั่นคือการจัดการของ “คนกับล้อ” ในช่วงแรก ๆ แต่หลังจากนั้นด้วยความที่มีการบริหารจัดการกันเป็นระบบ มีการสรุปปัญหาเป็นระยะ ทำให้ “คนกับล้อ”

พัฒนาการจากการรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม และการรับซื้อของเก่าไปสู่การนำวัสดุ บางอย่างที่รับซื้อไปปรับปรุงซ่อมแซมเพื่อนำมาใช้ใหม่อีกด้วย

พัสดมเก่า ๆ เหล็ก หม้อกรองรถยนต์ แหนบรถ ตู้เย็น รถจักรยาน สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ ศูนย์ “คนกับล้อ” ทำและประดิษฐ์ใหม่ออกจำหน่ายในราคาถูกให้กับโรงเรียน ชุมชน และประชาชนทั่วไป สร้างงาน สร้างรายได้ ให้กับลูกหลานในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง อีกทั้งมีเงินส่วนหนึ่งเข้ากลุ่มเพื่อขยายงานต่อไป ซึ่งปัจจุบัน “คนกับล้อ” ได้ขยายสาขาที่ สองขึ้นที่ชุมชนคูมิตร์ พร้อมคิดค้นรูปแบบ “อุ้งรถซุก คลินิกคนเข็น” ไว้บริการสมาชิก ยามรถเสีย หรือคนเข็นเจ็บป่วยอีกด้วย

ไม่เพียงแต่มีอุปสรรคขวานขวามั้นเท่านั้น กิจกรรมที่ใช้การรับซื้อขยะเพื่อการพัฒนา ได้ขยาย ไปยังชุมชนแออัดต่าง ๆ ทั้งประเทศ โดยมีจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งที่แตกต่างกันออกไป เช่น ที่ชุมชนเมืองอุดรดิตต์ จะเน้นการเก็บขยะขายเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยอันเชื่อมโยง กับ “โครงการเมืองงาม” ของเทศบาลเมืองอุดรดิตต์ “โครงการเชียงใหม่พวงสะอาด” เน้นในการรักษาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาอาชีพให้กับสมาชิก เป็นต้น

3. ประเภท

ส่งเสริม

สิ่งแวดล้อม

ชุมชน

กลุ่มนี้มีลักษณะคล้าย ๆ กับกลุ่มส่งเสริมกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน แต่ไม่ได้เน้นที่ การใช้ขยะสร้างงานสร้างรายได้ให้กับสมาชิก แต่เน้นให้ชาวชุมชนร่วมกันรักษา สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

จุดเริ่มต้นของโครงการนี้ เกิดขึ้นที่ชุมชนในเขตคลองเตย ซึ่งต้องประสบปัญหาน้ำท่วม ขังอยู่เป็นประจำ ส่วนหนึ่งมาจากชาวชุมชนทิ้งขยะซัดขวางทางระบายน้ำ ทางชุมชน จึงหาทางออกด้วยการรณรงค์ให้ชาวชุมชนคัดแยกขยะจากบ้านแล้วนำมาแลกไข่ไก่ กับชุมชน หรือเรียกว่า “โครงการขยะแลกไข่”

โครงการขยะแลกไข่ หรือโครงการรักษาสิ่งแวดล้อมคลองเตยนี้ไม่ได้หวังให้ชาวบ้าน สร้างงานสร้างรายได้จากขยะ แต่เป็นการรณรงค์ให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษา สิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเอง โดยการคัดแยกขยะมาแลกไข่ซึ่งทำกันทั้งชุมชนทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ มีการบริหารงานของโครงการอย่างชัดเจน มีคณะกรรมการโครงการมีฝ่าย รณรงค์และประชาสัมพันธ์ ฝ่ายบัญชี และฝ่ายจำหน่าย เป็นต้น

สิ่งที่ชาวชุมชนได้รับจากโครงการนี้ก็คือชุมชนสะอาด น้ำไม่ท่วมขังอย่างแต่ก่อน แคมป์ยังได้ไข่ไก่กลับไปบริโภค เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน ทั้งเด็กและเยาวชนในการช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมชุมชนของตนเอง

ส่วนชุมชนนั้นก็จะได้ขยะไปจำหน่าย นำเงินรายได้มาพัฒนาชุมชนด้านอื่น ๆ สิ่งแวดล้อมภายในชุมชนก็ดีขึ้น และยังได้สร้างอาสาสมัคร เด็ก เยาวชนในการที่จะร่วมกันทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรืออาจต่อยอดบุคลากรเหล่านี้ให้มาร่วมพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไป

ปัจจุบัน แนวคิดในการดำเนินงานของโครงการขยะแลกไข่ ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งชาวชุมชนและองค์กรพัฒนาต่าง ๆ จึงทำให้มีแรงสนับสนุนการดำเนินงานด้านการเงินจากองค์กรพัฒนาอย่างกว้างขวาง เช่น มูลนิธิดวงประทีป มูลนิธิชุมชนเมือง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม เป็นต้น

ด้วยแรงสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนแนวคิดที่แปลกใหม่ น่าสนใจและทำได้ไม่ยาก นี้เองทำให้โครงการ “ขยะแลกไข่” แพร่หลายไปสู่การปฏิบัติ ณ ชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศกว่า 30 ชุมชน ทำให้ต้องมีการพัฒนาโครงสร้างการจัดการไปสู่โครงสร้างระดับเครือข่าย มีการตั้งฝ่าย “ชุมชนสมาชิก” ขึ้นมาเพื่อให้การสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินงานต่อชุมชนเหล่านั้น

ในการดำเนินงานนั้น จะทำกันทุกวันหยุดสุดสัปดาห์ เนื่องจากเป็นวันที่ชาวชุมชนอยู่กันพร้อมหน้า และด้วยเหตุที่โครงการไม่ได้หวังผลทางธุรกิจนี้เอง ในระยะยาวจึงเกิดปัญหาด้านเงินหมุนเวียนในการจัดการอยู่พอสมควร เพราะปริมาณไข่ที่ชาวบ้านได้รับจะไม่คำนึงถึงความสมดุลกับปริมาณขยะ ที่นำมาแลกมากนัก แต่จะพิจารณาจากความตั้งใจ การมีส่วนร่วมเป็นหลัก เช่น บางครั้ง เด็ก ๆ ที่นำขยะเพียงน้อยนิดมาแลก ก็จะได้ไข่ไปในจำนวนที่มากกว่า เพื่อต้องการเติมกำลังใจให้กับเด็ก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้โครงการขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานอยู่บ้าง ทิศทางข้างหน้า คณะกรรมการโครงการจึงควรที่จะหารายได้เพิ่ม โดยการนำวัสดุที่รับซื้อมา บางอย่างไปประดิษฐ์ใหม่ เช่น พัดลม ตู้เย็น เพื่อเพิ่มมูลค่าขึ้น แทนที่จะขอการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนจากหน่วยงานนอกเพียงอย่างเดียวซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างพัฒนาโครงการ

4. ประเภท ธนาคาร ขยะ

กลุ่มนี้เป็นพัฒนาการในการจัดการขยะที่น่าสนใจของชาวชุมชน โดยเน้นทั้งด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมและการสร้างรายได้ให้ชาวชุมชน แต่ในระยะแรกจะมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่เด็กและเยาวชน

ธนาคารขยะนี้เป็นความร่วมมือจากหลายฝ่าย เช่น เทศบาล โรงเรียน ชุมชน และนักพัฒนาต่าง ๆ ในการที่จะรณรงค์ให้เด็กนักเรียนนำขยะจากบ้านมาฝากไว้ ณ ที่ทำการธนาคารขยะ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีที่ทำการอยู่ตามโรงเรียนต่าง ๆ เท่ากับเป็นการใช้เด็กเป็นสื่อในการที่จะรณรงค์ให้พ่อ-แม่ พี่-น้อง ชาวชุมชน ร่วมกันคัดแยกขยะดี ออกจากขยะเปียกเพื่อนำไปสร้างประโยชน์ต่อไป อีกทั้งเป็นการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนและส่วนรวมอีกด้วย

การบริหารธนาคารขยะนั้น จะทำโดยเด็ก ๆ เอง ทุก ๆ สัปดาห์ จะมี เด็ก ๆ เปลี่ยนเวรกันมารับฝากขยะที่เพื่อน ๆ พ่อ-แม่ นำมาจากบ้าน ซึ่งแล้วบันทึกเอาไว้ และคำนวณออกมาเป็นตัวเงิน เป็นการรับฝากขยะเช่นเดียวกับที่ธนาคารรับฝากเงิน จากนั้นทางธนาคารจะรวบรวมและแยกประเภทขยะเพื่อขายให้กับพวกรับ-ซื้อ ของเก่าต่อไป ยามใดที่เด็ก ๆ มีความจำเป็นต้องใช้เงิน เช่น นำไปซื้อสมุด ดินสอ ใช้เพื่อการเรียน สามารถมาขอถอนเงินจากธนาคารขยะได้ เป็นการแบ่งเบาภาระด้านการเงินให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

ปัจจุบันกลุ่มธนาคารขยะได้เป็นจริงทางการปฏิบัติในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น กลุ่มธนาคารขยะโรงเรียนวัดพันปี เทศบาลเมืองพิษณุโลก กลุ่มธนาคารขยะโรงเรียนเทศบาล 6 เทศบาลเมือง กาญจนบุรี เป็นต้น กลุ่มนี้จะมีกำลังหลักในการสนับสนุนคือ เทศบาล และเป็นกลุ่มที่น่าสนใจในการจัดการขยะโดยชุมชน เพราะมีเป้าหมายที่การปลูกฝังเด็กเยาวชน อันเป็นรากฐานของสังคมให้รู้รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวม

อย่างไรก็ดี ในบางชุมชนได้นำความคิดเกี่ยวกับการรณรงค์ให้เด็กช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้ในชุมชน เช่น ศูนย์รีไซเคิลชุมชนสุขสันต์ 26 ที่เริ่มจากกรรมการชุมชนรณรงค์ให้แต่ละครอบครัวคัดแยกขยะจากบ้าน แล้วให้เด็ก ๆ ในชุมชนเป็นผู้รวบรวมขยะเหล่านั้นมาให้ชุมชนนำไปจัดการต่อไปทั้งในรูปการขายขยะแห้งและการนำขยะเปียกมาทำขยะหมักหรือทำปุ๋ยชีวภาพออกจำหน่าย โดยเด็ก ๆ จะได้ค่าตอบแทนเป็นค่าขนม และชุมชนนำเงินอีกส่วนหนึ่งไปพัฒนาการเรียนรู้อีกกับศูนย์เด็กในชุมชน

ศูนย์รีไซเคิลชุมชนสุขสันต์ 26 ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นศูนย์รับซื้อสมบูรณแบบโดยได้รับเงินสนับสนุนโครงการจากกองทุนชุมชน มีการขยายงานรณรงค์ไปยังชุมชนเครือข่ายในเขตอำเภอบางกะปิ ซึ่งไม่เพียงทำกันเฉพาะคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถรณรงค์ไปยังชนชั้นกลางให้มีการคัดแยกขยะจากบ้านเพื่อจำหน่ายให้กับศูนย์อีกด้วย รวมทั้งได้เปิดตลาดนัดขยะขึ้นในที่ต่าง ๆ เพื่อรับซื้อขยะจากบางชุมชนโดยตรง

5. กลุ่มธุรกิจ เอกชน อิสระ

ได้แก่กลุ่มรับซื้อของเก่าจากบรรดาสี่กลุ่มต่าง ๆ ข้างต้น ซึ่งกระจายไปทุกทุกจังหวัด มีลักษณะการดำเนินงานเป็นอิสระเจ้าของคนเดียว แต่มีความสำคัญมากในอันที่จะรวบรวมวัสดุเหลือใช้ในที่ต่าง ๆ ไปยังโรงงานแปรรูป หรือรีไซเคิลต่อไป

ในหลาย ๆ ที่ธุรกิจเอกชนอิสระนั้น ได้ดำเนินการรับซื้อและจัดการขยะเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดมากขึ้น เช่น โรงงานรับซื้อพลาสติกของนายสมาน แสงเงิน ที่ตั้งอยู่ในชุมชนสามัคคี ใกล้บริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช จะรับซื้อวัสดุประเภทพลาสติกเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นแก้วน้ำ ขวด จากนั้นก็จะแยกประเภทเข้าเครื่องย่อย ทำความสะอาด และขายให้กับโรงงานผลิตเม็ดพลาสติกอีกทีหนึ่ง

นายสมาน แสงเงิน เล่าให้ฟังว่า ตนเป็นคนค้าขยะมาก่อนและมาเริ่มต้นธุรกิจรับซื้อพลาสติกเมื่อสิบปีก่อน ด้วยเงินลงทุนเพียงสองหมื่นบาท เพราะเล็งเห็นว่าพลาสติกมีมาก อย่างแก้วน้ำที่ใช้ครั้งเดียวก็ทิ้ง ไม่มีประโยชน์อะไรเลย จึงคิดรับซื้อมาในราคาที่ไม่สูงนัก แต่พอนำมาย่อย ทำความสะอาดแล้วจะขายได้ก็โลกรั้มละ 18-19 บาท ตอนนี้นำส่งพลาสติกให้กับโรงงานอัดเม็ดพลาสติกทุกวัน มีคนงานคัดแยกถึง 30 กว่าคน เครื่องย่อยพลาสติก จริง ๆ แล้วราคาไม่สูงมากนัก ระดับชุมชนถ้ารวมตัวกันทำก็จะได้ เพราะเพิ่มมูลค่าให้กับขยะได้มาก แต่สำคัญต้องรวบรวมพลาสติกให้ได้ในปริมาณมากพอสมควรจึงจะคุ้มค่าการลงทุน

4. การจัดการขยะของชุมชนในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช

ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนการประกอบอาชีพของชาวชุมชนต่าง ๆ รอบกองขยะอ่อนนุช ประมาณ 8 ชุมชน รวม 4,000 คน ได้กล่าวไว้ละเอียดแล้วในบทต้น ๆ ในที่นี้จึงขอสรุปรวบยอดอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจเรื่อง “การจัดการขยะในอนาคตเฉพาะกรณีของชาวชุมชนอ่อนนุช”

ชีวิตของชาวออนนุชเริ่มต้นเมื่อ 40 กว่าปีก่อน เมื่อกรุงเทพมหานครย้ายที่ขนถ่ายขยะจากดินแดง มายังออนนุช (ซึ่งแต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมุสลิม) ทำให้ประชาชนที่มีอาชีพหาขยะขายอยู่ที่ดินแดง ต้องอพยพตามกองขยะมาด้วย ต่อมาก็มียุทธศาสตร์จากจังหวัดต่าง ๆ เข้ามาทำมาหากินกับกองขยะเพิ่มขึ้น จนกลายเป็นชุมชนตั้งอยู่รอบรอบกองขยะ

เมื่อพิจารณาจากภาพรวม จะพบว่าสมาชิกชุมชนรอบ ๆ หรือในศูนย์กำจัดมูลฝอยออนนุช ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เช่าที่ดิน ผู้เช่าบ้าน หรือไม่กี่เป็นผู้บุกรุก ซึ่งมีอยู่ถึงร้อยละ 79.8 ของชาวชุมชนทั้งหมด ส่วนชุมชนที่มีที่ดินเป็นของตนเองจะเป็นชุมชนเก่าแก่ เช่น ชุมชนเทพรักษา และที่น่าสนใจก็คือ ชุมชนร่วมใจ พัฒนาที่รวมตัวกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อรวมกันซื้อที่ดินกันทั้งชุมชน แล้วแบ่งซอยออกโฉนดที่ดินเป็นของตนเอง

การมาของโครงการก่อสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยแบบผสมผสานของกรุงเทพมหานครที่จะสร้างขึ้น ที่ศูนย์กำจัดมูลฝอยออนนุช ได้สร้างความวิตกกังวลให้กับชาวชุมชนเหล่านี้เป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่าโครงการดังกล่าวจะถูกสั่งระงับโดยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแล้วก็ตาม แต่ผู้บริหารกรุงเทพมหานครก็กำลังนำมาปิดฝุ่นเพื่อปลุกให้โครงการดังกล่าวฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

แต่เดิมขยะจากทั่วสารทิศในกรุงเทพมหานครจะมุ่งหน้ามายังศูนย์กำจัดมูลฝอยออนนุช เทกองสูงเป็นภูเขา ชาวบ้านก็อาศัยเก็บคุ้ยขยะจาก “หัวกองสด” กันอย่างอิสระ ก่อให้เกิดอาชีพหลากหลายขึ้นในกองขยะแห่งนี้ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นอย่างมาก เพราะกรุงเทพมหานครได้ยกเลิกการเทกอง มาเป็นการสร้างโรงงานกำจัดขยะให้รถขนขยะ (รถเหลือง, รถเขียว) ของ กทม. นำขยะมาเทกองไว้ที่โรงงานแห่งนี้ จากนั้นก็จะขนขยะเหล่านี้ไปฝังกลบ ณ ที่ฝังกลบราชาเทวะ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งปัจจุบันผู้รับเหมามาขนถ่ายและฝังกลบก็คือบริษัทเอกชน การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้การทำมาหากินของชาวชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วยพอสรุปเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- 1. กลุ่ม หรือรถเก็บขยะของกรุงเทพมหานคร** เฉพาะที่นำขยะมากำจัด ณ ศูนย์กำจัดมูลฝอยออนนุช มีถึง 350 คัน หรือ 850 เทียวต่อวัน ซึ่งรถแต่ละคันจะมีคนประจำรถ 5 คน เป็นคนขับ 1 คน แยกขยะบนรถ 2 คน และคนขนขยะ 2 คน คนเหล่านี้จะทำกรัดแยกขยะไปพร้อม ๆ กับการเก็บขยะ โดยนำไปขาย ณ ร้านรับซื้อของเก่าที่ตั้งอยู่ภายในศูนย์ ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 18 ร้าน แต่ละร้านก็จะมีรถเหลืองขาประจำขายขยะให้ร้านละ 20 – 30 คัน

จากการสุ่มตัวอย่างสอบถามกลุ่มรถเหลือง พบว่าจะเก็บขยะได้วันละ 800-1,500 บาท แล้วนำไปแบ่ง 5 คน ๆ ละเท่า ๆ กัน โดยเฉลี่ยแล้วรถเหลืองแต่ละคันจะแยกขยะได้เที่ยวละ 550 กิโลกรัม หรือวันละ 300 ตัน ซึ่งขยะที่มาจากกรัดแยกของรถเหลืองทั้งหมดที่ขนขยะมายังศูนย์กำจัดมูลฝอยออนนุชคิดเป็นเงินวันละ 750,000 บาท หรือ 270 ล้านบาทต่อปี

ด้วยมูลค่าขยะจำนวนมากศาลนี้เอง ทำให้รายได้ส่วนใหญ่ของเจ้าหน้าที่ประจำรถเหลือง มาจากการขายขยะ ซึ่งมากกว่าเงินเดือนประจำที่รับจากกรุงเทพมหานคร ถึงแม้ว่า กรุงเทพมหานครจะมีนโยบายไม่ให้มีการแยกขยะบนรถ และจะหาเงินชดเชยมาให้ เพราะสร้างความรำคาญ ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้านและทำให้การจราจรติดขัด แต่คน รถเหลืองก็ยังยืนยันที่จะแยกขยะบนรถต่อไป

คนขับรถเหลืองเล่าให้ฟังว่า การแยกขยะบนรถ ไม่ได้ทำให้เสียเวลาหรือทำให้รถติดอย่างที่ ถูกกล่าวหา แต่กลับจะมีประโยชน์ต่อกรุงเทพมหานครอีกด้วย กล่าวคือ ร้านค้าที่นำ ขยะไปขาย จะประกันรถให้ เวลารถประสบอุบัติเหตุก็นำเข้าซ่อมได้ทันที แต่ถ้าเข้าสู่ศูนย์ ซ่อมของกรุงเทพมหานครจะเสียเวลา 1-2 สัปดาห์ ทำให้ไม่มีรถไปเก็บขยะ ชาวบ้านก็ว่า เอาได้ นอกจากนี้ร้านค้ายังบริการในการหยิบยืมเงินเมื่อยามเดือดร้อน ไม่มีเงินเสียค่า เทอมให้ลูก หรือเมื่อยามเจ็บป่วย แล้วค่อยหักเงินจากการขายขยะกันทีหลัง คนขับรถ เหลืองบอกว่าถึงแม้กรุงเทพมหานครจะสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยใหม่หรือไม่ก็ตาม การ คัดแยกขยะบนรถก็คงต้องทำต่อไปในขณะที่บางคนบอกว่า ถ้ากรุงเทพมหานครชดเชย เงินให้ เท่ากับที่ได้รับอยู่ก็จะไม่แยกขยะบนรถ

2. กลุ่ม ร้านค้า

กลุ่มนี้จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มรถเหลืองอย่างแนบแน่น ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ขยะ ที่ร้านค้ารับซื้อเกือบทั้งหมด มาจากกลุ่มรถเหลือง ปัจจุบันร้านค้าในบริเวณและรายรอบ ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีอยู่ทั้งหมด 18 ร้าน แต่ละร้านจะมีขยะอยู่เป็นจำนวนมาก มี ระบบการคัดแยกที่ดี ตลอดจนมีเครื่องทุ่นแรงในการขนถ่ายขยะที่ทันสมัย เช่น รถตัก รถ ยก เป็นต้น ร้านค้าเหล่านี้เกือบทั้งหมดจะขายขยะให้โรงงานรีไซเคิลโดยตรง เพราะมี ปริมาณขยะมากพอ (ครั้งละไม่น้อยกว่า 2 ตัน)

อย่างไรก็ตาม กลุ่มร้านค้านี้ยังแยกย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่รับซื้อวัสดุทุกชนิดแล้ว นำมาคัดแยกเพื่อส่งขายต่อ กับกลุ่มที่รับซื้อวัสดุเฉพาะอย่าง โดยทำการรับซื้อทั้ง ภายนอกและภายในศูนย์ฯแล้วนำมาดัดแปลง นำมาทำความสะอาดเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า ก่อนจะส่งขายต่อ เช่น การรับซื้อพลาสติก ,การรับซื้อแก้ว ,กลุ่มรับซื้อเหล็ก เป็นต้น ซึ่ง กลุ่มหลังนี้ กำลังได้รับความสนใจอย่างมากถึงแม้จะต้องลงทุนเพิ่มเติมในส่วนของ เครื่องจักรก็ตาม แต่สินค้าที่ออกมาจะมีราคาสูงกว่าการรับซื้อแล้วขายไปหลายเท่า

3. กลุ่ม คนค้า

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การค้าขยะในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชไม่ได้ค้าหากันอย่างอิสระ เหมือนแต่ก่อน เพราะกรุงเทพมหานครต้องการขนถ่ายทันทีเพื่อนำไปฝังกลบ ณ ราชธาเท

จะ โดยบริษัทเอกชน ดังนั้นการค้ำชยะจึงสามารถทำได้เพียงแห่งเดียวเท่านั้นก็คือ ณ โรง
กำจัดมูลฝอย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โรงขนถ่าย” อีกทั้งการค้ำชยะที่นี้ไม่ใช่ใคร ๆ ก็
สามารถเข้ามาค้ำชยะได้ เพราะกรรมสิทธิ์ของขยะตกเป็นของบริษัทเอกชน ซึ่งได้รับสัมปทาน
ขนถ่ายจากกรุงเทพมหานคร

บริษัทเอกชน ได้สัมปทานให้เอกชนเข้ามาทำการค้ำชยะก่อนที่จะขนถ่ายออกไปฝังกลบ
โดยขณะที่ผู้ได้รับสัมปทานเป็นเอกชนรายเดียว หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้า” ใครก็ตามที่
จะเข้ามาค้ำชยะได้ ต้องขึ้นทะเบียน คนละ 150 บาท และยังมีค่าชกเลื้อ และค่าวินราย
วันให้กับเจ้า รวมแล้วคนละ 20 บาทต่อวัน อีกทั้งชยะที่ค้ำชได้ทั้งหมดจะต้องขายให้เจ้า
เท่านั้น โดยจะมีคนของเจ้ามาตั้งโต๊ะรับซื้อถึงที่

คนที่เข้ามาสมัครค้ำชยะที่นี้มีหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นภรรยาของคนขับรถบริษัทเอกชน
ซึ่งมีบ้านพักอยู่ภายในบริเวณกองขยะ โดยบริษัทเอกชนเป็นผู้สร้างให้ นอกจากนั้นก็เป็น
แรงงานจากต่างจังหวัด เช่น บุรีรัมย์ , สุรินทร์ และแรงงานพม่า รวมแล้วประมาณ 150
คน

การค้ำชยะที่นี้ทำได้ตลอดเวลา เพราะรถเหลืองจะนำขยะมาถ่ายอยู่ตลอด ในการค้ำชก็
ต้องแข่งกับเวลา เพราะรถขนถ่ายของบริษัทเอกชน จะต้องขนถ่ายออกไปทันที ดังนั้น
บางครั้งก็ค้ำชไม่ทัน ยังคงมีของที่พอจะขายได้ถูกนำไปฝังกลบเป็นจำนวนมาก

สำหรับการรับซื้อของเจ้านั้น จะทำกันตอนประมาณบ่ายสามโมง คนค้ำชเล่าว่า เจ็บซื้อใน
ราคาที่สูงกว่าร้านรับซื้อข้างนอก ประมาณ 4 เท่า ในแต่ละวันมีรายได้ประมาณคนละ
200 บาท ขึ้นอยู่กับว่าใครขายกันมากน้อยต่างกัน อย่างคนที่ขายกันก็ได้ถึงวันละ 500 บาท
ก็มี โดยเฉลี่ยแล้วการค้ำชชยะที่นี้ได้ชยะวันละประมาณ 30 ตัน หรือ 1.5 % ของชยะ
ทั้งหมด (2,000 ตัน) เท่านั้น คิดเป็นเงินประมาณวันละ 100,000 บาท หรือปีละ 36.5
ล้านบาท ในขณะที่เจ้าจ่ายเป็นค่าสัมปทานให้บริษัทเอกชนเพียงเดือนละ 300,000 บาท
เท่านั้น

4. กลุ่ม ริยสุ

คือกลุ่มคนที่รับซื้อของเก่าประเภทที่ยังพอใช้ได้ เพียงนำไปซ่อมแซมปรับปรุงเล็กน้อย
เช่น รับซื้อขวดน้ำหอม รองเท้า ตลับเทป หนังสือ เป็นต้น กลุ่มพวกนี้จะมีทั้งคนที่อยู่
ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยมีวงจรในการทำงานหลายต่อ กล่าวคือ หลังจากที่
พ่อค้าริยสุรับซื้อของ (จากคนขับรถเหลืองบ้าง , คนค้ำชชยะบ้าง , ร้านค้าบ้าง) แล้วจะมี
พ่อค้าจากภายนอกชุมชนมารับซื้อจากพ่อค้าริยสุอีกทอดหนึ่งโดยเลือกซื้อเฉพาะสินค้าที่

ตนเองสนใจและทำมาหากินอยู่ เช่น บางคนเลือกซื้อเฉพาะขวดน้ำหอม ,บางคนเลือกซื้อเฉพาะเหล็ก เป็นต้น

พ่อค้าคนหนึ่ง (ชาวบ้านเรียกไฉ้อ้วน) ซึ่งรับซื้ออยู่บริเวณลานล่างรถ (รถเก็บขยะ กทม.) เล่าว่าในแต่ละวันต้องมีเงินหมุนเวียนไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท คนที่ทำแบบผมมีประมาณ 20 ราย แต่คนที่มาซื้อต่อมีมาก เขาซื้อต่อในรายการที่เขาสนใจ นำไปซ่อม ทำความสะอาด แล้วนำไปขายที่คลองถมบ้าง ศูนย์การค้าตะวันน้าง

กลุ่มรียูนีส์มีความหมายอย่างยิ่งต่อการเพิ่มมูลค่าวัสดุ อย่างเช่นบางคนรับซื้อพัคลมตู้เย็น ,อะไหล่รถ แล้วนำไปแยกชิ้นส่วน รายการไหนซ่อมเองได้ก็นำไปซ่อมแล้วนำออกขาย รายการไหนซ่อมไม่ได้ก็แยกอะไหล่ที่ดีออกมาเพื่อส่งขายต่อที่ตลาด เชียงกง ซึ่งจะได้ราคาที่สูงกว่าการรับซื้อครั้งแรกหลายเท่าตัว

กล่าวโดยสรุปแล้ว ขยะที่เข้าโรงกำจัดมูลฝอยอ่อนนุช จะเกี่ยวพันกับชีวิตชาวชุมชนไม่ต่ำกว่า 4,000 คนในแต่ละวัน กลุ่มคนต่าง ๆ ที่หากินอยู่กับขยะเหล่านี้ก่อให้เกิดการมีรายได้ ทำให้เงินหมุนเวียนอยู่รวมประมาณ 350 ล้านบาทต่อปี ซึ่งเป็นตัวเลขที่น่าสนใจอย่างยิ่งกับการทำมาหากินที่ยังไม่มีระบบ มีรูปแบบมากนุกอย่างอ่อนนุช

5. ทิศทางการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชนในอนาคต (กรณี “ชุมชนอ่อนนุช”)

จากการศึกษาการจัดการขยะของชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ดังกล่าวข้างต้น พบข้อเท็จจริงบางประการที่ควรหยิบยกมาพิจารณา เพื่อนำไปสู่การจัดการขยะที่น่าจะเป็นในอนาคต คือ

1. ความสัมพันธ์เชิงสังคมของกลุ่มคนในชุมชนอ่อนนุช

แต่ละกลุ่มที่มีอาชีพเกี่ยวกับขยะแต่ละประเภท ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มรถเหลือง กลุ่มร้านค้า กลุ่มคนค้าย หรือกลุ่มรียูนีส์ ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์เชิงสังคมต่อกัน ต่างกลุ่มต่างทำมาหากิน ทำหน้าที่ของตนเอง แม้แต่ความสัมพันธ์ด้านอาชีพที่เป็นอยู่ก็ไม่ครบวงจร หรือมีความสัมพันธ์เฉพาะกลุ่มเท่านั้น เช่น กลุ่มร้านค้า จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มรถเหลือง กลุ่มรียูนีส์ในชุมชนก็จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มรียูนีส์นอกชุมชน เป็นต้น ดังนั้น โอกาสที่ทุกกลุ่มจะมารวมกันพัฒนาอาชีพเกี่ยวกับขยะอย่างครบวงจร จึงยังไม่เกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่ประชาชนเหล่านี้อาศัยอยู่บนพื้นที่เดียวกัน น่าจะสะดวกต่อการพูดคุยพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน

สาเหตุที่กลุ่มคนเหล่านี้ยังขาดความสัมพันธ์เชิงสังคมต่อกัน มีสาเหตุ หลาย ๆ ประการ ประกอบกัน ดังนี้

- ก. คนในศูนย์
กำจัดมูลฝอย
อ่อนนุช** มีที่มาที่หลากหลาย บางส่วนเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม อีกกลุ่มเป็นคนค้าขายที่อพยพตามกองขยะมาจากดินแดง และรุ่นหลังสุดจะเป็นคนที่อพยพมาจากต่างจังหวัด เพื่อมาหากินกับกองขยะ บางส่วนเป็นครอบครัวของคนขับรถของ บริษัทเอกชน ซึ่งมีลักษณะการอยู่อาศัยชั่วคราว ด้วยการมีที่มาที่ หลากหลายนี้เอง ถ้าจะสร้างความสัมพันธ์ของประชาชนแต่ละกลุ่มจะต้องอาศัยการจัดการเชิงสังคมเข้าไปสนับสนุนแต่ที่ผ่าน มายังไม่เกิดขึ้น
- ข. ประชาชน
ทั้งหมดใน
ศูนย์กำจัดมูล
ฝอยอ่อนนุช** ยังคงมีการแบ่งระดับชั้นเกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจให้เห็นอยู่หลาย ๆ กลุ่ม เช่น คนขับรถ ,คนค้าขายบนรถ ก็คือคนที่ไต่เต้ามาจากคนที่ ทำมาหากินอยู่ในกองขยะมาก่อน หรือคนค้าขายของเจ๊ ก็มักจะ ถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนระดับล่างสุด เพราะไม่มีโอกาสจะพูดหรือ ต่อรองกับใคร เป็นต้น
- ค. แม้
ความสัมพันธ์
ในชุมชน
เดียวกันก็ยังไม่
ดี** กล่าวคือ การทำกิจกรรมเชิงสังคมร่วมกันของคนในชุมชน เดียวกันก็ยังมีน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่เป็นชุมชนบุกรุกหรือเช่าที่ อยู่อาศัยบนที่ดินของคนอื่น จะมีการทำกิจกรรมร่วมกันบ้างก็ เฉพาะชุมชนที่สร้างบ้านอยู่บนที่ดินของตนเองและได้รับการ รับรองจากทางราชการเท่านั้น เช่น กิจกรรมด้าน ยาเสพติด การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชาวชุมชนร่วมใจพัฒนา เป็นต้น
- ง. ยังไม่มีองค์กร
หรือหน่วยงาน
พัฒนาใด ๆ
เข้าไป
สนับสนุนการ
ดำเนินงานเชิง
พัฒนา** ที่จะร้อยเงี้ยวให้ชาวชุมชนทั้งหลายได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน จะมีก็แต่หน่วยงานของกรุงเทพมหานคร หรือสำนักงานเขต เท่านั้น แต่ก็เลือกปฏิบัติเฉพาะชุมชนที่เขตให้การรับรองเท่านั้น ซึ่งเมื่อประมาณสิบกว่าปีก่อน มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เคยลงมา ทำงานพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยขึ้นที่ ชุมชนร่วมใจพัฒนา แต่ปัจจุบันก็ยกเลิกไปแล้ว

2.

ความสัมพันธ์เชิงอาชีพ

อันสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงสังคมของคนในศูนย์จัดมูลฝอยอ่อนนุชไม่ค่อยเกิดเป็นรูปธรรมนี้เอง ทำให้พวกเขาเสียโอกาสบางอย่างที่น่าจะเกิดขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียโอกาสในการที่จะร่วมกันพัฒนาอาชีพเกี่ยวกับขยะใหม่ ๆ ขึ้นมา

สิ่งที่พบเห็นเกี่ยวกับอาชีพการจัดการขยะของชาวชุมชนในบริเวณนี้ จะมีลักษณะเป็นธรรมชาติ กล่าวคือ คู้ยแล้วเอาไปขาย แยกแล้วเอาไปขาย หรือรับซื้อแล้วเอาไปขาย จะมีซ่อมแซมแล้วเอาไปขายอยู่บ้าง ก็เฉพาะแต่กลุ่มวัยชราเท่านั้น แต่ก็ต่างคนต่างทำ และยังไม่ถึงที่สุดเพียงแต่ให้มีของไปขายเท่านั้น หรือถึงแม้จะมีการนำขยะมาปรับปรุงแปรรูปใหม่ก่อนขายอย่างการย่อยพลาสติก เป็นต้น แต่ก็เป็นการทำเฉพาะราย เป็นเอกเทศ ไม่สัมพันธ์กับชุมชนมากนัก และยังไม่พัฒนาไปสู่การแปรรูปให้ถึงที่สุด

ดังนั้น ด้วยความพร้อมทางด้านปริมาณขยะที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณศูนย์จำกัดมูลฝอยอ่อนนุชแห่งนี้หากได้มีการจัดความสัมพันธ์บางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ด้านสังคมและด้านอาชีพ ก็จะช่วยศักยภาพของชุมชนในการจัดการขยะอย่างครบวงจรได้

มีการเปรียบเทียบว่าขยะ คือ กองทุนของชุมชน เพราะขยะเป็นที่มาของอาชีพ รายได้ความเป็นอยู่และทุกสิ่งทุกอย่างของคนที่นี่ ดังนั้น การทำลายขยะด้วยวิธีการฝังกลบ เผา หรือด้วยวิธีอะไรก็ตามแต่ ก็เท่ากันเป็นการทำลายกองทุนของ ชุมชนไป

ดังนั้น ถึงแม้ว่ากรุงเทพมหานคร จะสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยแบบผสมผสานขึ้นที่ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช หรือไม่ก็ตามภาระหลักของชาวชุมชนที่นี่ ก็ยังคงเป็นการรักษาพื้นที่ หรือทำให้กองทุนยังคงอยู่ แต่การทำเพียงรักษากองทุนให้คงอยู่เพียงอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอแต่ควรที่จะพัฒนากองทุนนี้ให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในอนาคต ดังนั้นการที่ชาวชุมชนจะได้มาร่วมกันวางจังหวะก้าวในการพัฒนากองทุน จึงเป็นเรื่องจำเป็น

**๑. จังหวะก้าวในการสร้าง
ความสัมพันธ์
ทางสังคม**   ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ในศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุชมีค่อนข้างน้อย ไม่ว่าจะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเดียวกัน ระหว่างชุมชนในกลุ่มอาชีพเดียวกัน หรือระหว่างกลุ่มอาชีพ ฯลฯ ส่งผลให้พลังในการที่จะสร้างสรรสังคมร่วมกันขาดหายไป ความเข้าใจเอื้ออาทรต่อกันยัง

ไม่เกิดขึ้นเท่าที่ควร ดังนั้นการวางจังหวะก้าวในการสร้างความสัมพันธ์ ทางด้านสังคมเพื่อเติมพลังให้กับชุมชน จึงควรทำอย่างต่อเนื่องในลักษณะต่าง ๆ กัน

ก. การร่วมกันทำกิจกรรมภายในชุมชน โดยชุมชนเอง ตามเงื่อนไขและความจำเป็นและความพร้อมของแต่ละชุมชน เช่น กิจกรรมรักษาสิ่งแวดล้อม กิจกรรมออมทรัพย์ กิจกรรมเด็กและเยาวชน กิจกรรมด้านยาเสพติด เป็นต้น ซึ่งการทำกิจกรรมเหล่านี้จะเป็นที่มาและรากฐานสำคัญของ

- ความเข้าใจเอาใจใส่เอื้ออาทรต่างกันภายในชุมชน
- ฝึกการบริหารจัดการเบื้องต้น อันจะนำไปสู่การจัดการเรื่องอื่น ๆ ต่อไป
- เกิดผลของกิจกรรมอันจะทำให้ชุมชนพัฒนาและเป็นที่ยอมรับของสังคม

ที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าการทำกิจกรรมในชุมชนจะมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก มีเป็นบางชุมชนเท่านั้น และอยู่ในลักษณะที่ทางการเข้าจัดการมากกว่าที่ชาวชุมชนจะคิดทำกันเอง

ข. การร่วมกันสร้างเครือข่ายกิจกรรมระหว่างชุมชน ซึ่งจะเป็นบันไดอีกก้าวหนึ่งที่มีความสำคัญในการเตรียมความพร้อมของชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน คือการที่ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่เดียวกันรวมตัวกัน เพื่อทำ กิจกรรมการพัฒนาในระดับที่กว้างขึ้น สำคัญขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดผลต่าง ๆ ตามมาคือ

- เกิดการหนุนช่วยกิจกรรมการพัฒนาซึ่งกันและกัน
- เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน
- เกิดพลังใหม่ในอันที่จะร่วมกันสร้างสรรกิจกรรมหรือการทำงานที่มีลักษณะซับซ้อนและใหญ่ขึ้นได้
- มีอำนาจต่อรองสูงขึ้น

การที่ชุมชนทำกิจกรรมพัฒนาร่วมกันทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น จะเป็นการวางจังหวะก้าวเพื่อเตรียม

ความพร้อมเป็นการดึงพลัง สามัคคี พลังความรู้ พลังความคิด พลังการจัดการ เพื่อเดินก้าวไปสู่การทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานทางด้านอาชีพให้มีความก้าวหน้าไปสู่อีกมิติหนึ่งที่มีคุณภาพกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

๒. การพัฒนางาน ดังได้กล่าวมาแล้วว่า งานอาชีพเกี่ยวกับขยะของชาวชุมชนใน **อาชีพเกี่ยวกับ** บริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช ยังคงดำเนินไปเหมือน ๆ เดิม ยัง **ขยะไปสู่มิติ** ไม่มีอำนาจต่อรองที่จะทำอะไรได้มากกว่าที่เป็นอยู่ คนคู้ขยะก็ **ใหม่** ยังคงถูกกดราคารับซื้ออยู่เช่นเดิม การประดิษฐ์คิดค้นวัสดุเหลือใช้ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นก็ยังทำกันน้อยและต่างคนต่างทำทั้ง ๆ ที่พวกเขาอยู่ในจุดที่มีปริมาณขยะจำนวนมาก เหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งมาจากการที่ชาวชุมชนขาดความสัมพันธ์ทางด้านสังคม ขาดความร่วมมือที่จะทำ คิด ร่วมกัน

หลังจากที่ชุมชนได้จัดความสัมพันธ์ หรือเดินตามจังหวะก้าวทางสังคมดังกล่าวข้างต้น ไปได้สักระยะหนึ่ง เชื่อว่าชาวชุมชนจะเกิดองค์ความรู้การจัดการ เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดความคิด ที่จะทำงาน อื่น ๆ ร่วมกันมากขึ้น ซึ่งการจัดการขยะโดยพวกเขาเองก็เป็นจุดหนึ่งที่เป็นไปได้

จากสภาพข้อเท็จจริงของขยะในบริเวณศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช อันเปรียบเสมือนกองทุนของชาวอ่อนนุชทั้ง 4,000 คน นั้นมีจุดที่น่าสนใจ 2 ประเด็น คือ

ก. รับผิดชอบขยะบริเวณหัวกองสด ซึ่งมีอยู่ประมาณ 2,000 ตันต่อวัน ปัจจุบันบริษัทเอกชน ซึ่งเป็นผู้สมทบขนถ่ายจากกรุงเทพมหานครได้สัมปทานการคู้ขยะให้กับ "เจี" ซึ่งลักษณะการทำงานของเจี ได้กล่าวมาแล้ว ทำการคัดแยกได้น้อยมาก เพราะขาดระบบการจัดการที่ดี ซึ่งข้อเท็จจริงน่าจะคัดแยกได้มากกว่านี้ เพียงคัดแยกให้ได้ 3% ก็จะได้ขยะที่สามารถนำไปใช้ใหม่ได้ถึง 60 ตันต่อวัน คิดเป็นเงินวันละ 150,000 บาท หรือปีละ 55 ล้านบาท

การเข้าไปรับสัปดาห์ตัดแยกขยะจากบริษัทเอกชน นั้น จะมีการเปลี่ยนผู้เข้ารับสัปดาห์ทุกปี ซึ่งจะเป็นช่องทางหนึ่งให้ชาวชุมชนเข้าไปดำเนินการได้

- การเข้าไปรับงาน ณ จุดนี้ ชุมชนควรรวมตัวกันในรูปแบบองค์กร ธุรกิจชุมชน หรือรูปบริษัทของชุมชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือหรือสร้างหลักประกันให้กับบริษัทเอกชน ในการเข้าไปดำเนินการ ซึ่งกรณีเช่นนี้มีความเป็นไปได้สูง เนื่องจากคนอ่อนนุชมีความชำนาญเรื่องขยะเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว
- ในการบริหารคนคุ้มขยะ หรือการรับซื้อก็ดี ควรเปิดโอกาสให้กับชาวชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายทุกคนเข้าคุ้มหาขยะได้โดยอิสระภายใต้เงื่อนไขที่ทางกลุ่มเครือข่ายชุมชนจะได้กำหนดร่วมกัน ส่วนการรับซื้อก็รับซื้อในราคาที่เป็นธรรม อาจจะต่ำกว่าราคารับซื้อทั่ว ๆ ไปเพียงเล็กน้อย เพราะขยะที่ได้ ณ จุดนี้เป็นขยะคุณภาพต่ำและปนเปื้อนสิ่งสกปรกมาก

อย่างไรก็ตาม ในอนาคตหากกรุงเทพมหานครหันมาสร้างโรงงานกำจัดมูลฝอยแบบผสมผสาน ซึ่งจะมีโรงงานคัดแยกด้วยส่วนหนึ่ง และกรุงเทพมหานครมีนโยบายจ้างแรงงานในชุมชนเป็นผู้คัดแยกโดยจ่ายเป็นค่าจ้าง หากชาว ชุมชนไม่พอใจที่จะเป็นลูกจ้างกินเงินเดือนจากโรงงานคัดแยกก็อาจเสนอหรือเจรจาต่อรองกับทางกรุงเทพมหานครในการเข้าไปรับสัปดาห์ตัดแยกขยะเสียเองก็เป็นไปได้เช่นกัน

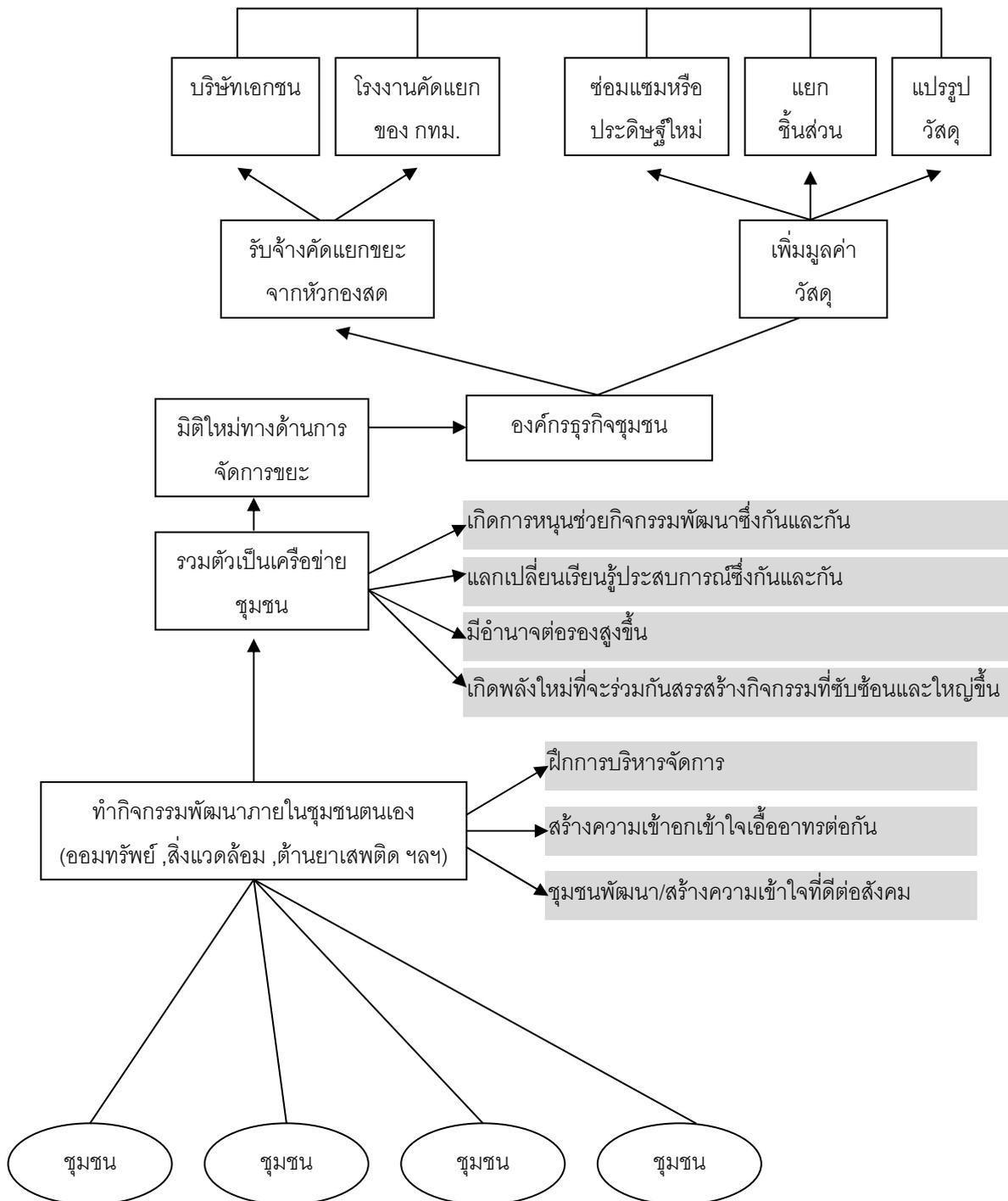
ข. การเพิ่มมูลค่าวัสดุเหลือใช้ นับเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ และควรทำเป็นธุรกิจของชุมชนให้เป็นกิจลักษณะ ซึ่งสามารถทำได้หลาย ๆ รูปแบบ เช่น

- การนำวัสดุที่รับซื้อมาได้ทำการซ่อมแซมใหม่เพื่อขายต่อ เช่น พัดลม เตารีด อุปกรณ์ไฟฟ้า รองเท้า รถจักรยานยนต์ เป็นต้น ซึ่งเท่าที่เป็นอยู่ มีเพียงกลุ่ม รี

ผู้ดูแลรับซื้อแล้วจำหน่ายต่อให้พ่อค้าภายนอกชุมชน
นำไปซ่อมแซมและนำไปขายต่อ ทำให้มูลค่าเพิ่มของ
สินค้าเหล่านี้ตกไปอยู่ในมือของคนภายนอกชุมชน ดังนั้น
หากองค์กรชุมชนมีระบบการรับซื้อจากพ่อค้ารายผู้ดูแล
ปรับปรุง ซ่อมแซมเอง ก็จะเพิ่มมูลค่าก่อให้เกิดรายได้
เพิ่มขึ้น อีกทั้งยังสร้างงานให้กับลูกหลานในชุมชน
(ประเภทช่างซ่อม ต่าง ๆ) อีกจำนวนมาก

- การแยกชิ้นส่วนหรืออะไหล่วัสดุจำพวกอะไหล่รถยนต์
รถจักรยานยนต์ , ตู้เย็น เป็นต้น ซึ่งสามารถทำควบคู่ไป
พร้อม ๆ กับการซ่อมแซมวัสดุได้ อะไหล่ส่วนไหนพอที่จะ
ใช้ทดแทนกันได้ก็ใช้ไปในการซ่อมแซม ส่วนอะไหล่ส่วน
เหลือก็สามารถขายต่อไปตลาดเชียงกงได้เป็นการเพิ่ม
มูลค่าวัสดุได้อีกทางหนึ่ง
- การแปรรูปวัสดุ เป็นการนำวัสดุที่รับซื้อมาทำการแปรรูป
หรือผลิตขึ้นมาใหม่ เช่นการย่อยพลาสติก เพื่อขายให้กับ
โรงงานทำเม็ดพลาสติก การตั้งโรงงานอัดพลาสติก
โรงงานปั่นแก้ว เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ในบริเวณ
โรงงานกำจัดมูลฝอยอ่อนนุช มีเอกชนทำอยู่บ้างแล้ว แต่
เป็นการทำรายย่อย ต้องลงทุนเครื่องจักร โรงเรือน
พอสมควร แต่ผลตอบแทนที่ได้รับนับว่าสูงกว่า
หลายเท่าตัว กิจกรรมการแปรรูปวัสดุนี้ หากกล่าวในแง่
ของธุรกิจที่ร่วมกันทำทั้งชุมชน จะก่อให้เกิดวงจรของ
ธุรกิจเกี่ยวกับขยะอย่างครบวงจร เนื่องจากคนคู้ย คนรับ
ซื้อ และคนแปรรูปอยู่ในแวดวงเดียวกัน เป็นของชุมชน
เหมือนกัน ซึ่งจะช่วยลดขั้นตอนการจัดการ และลด
ต้นทุนการผลิตได้ระดับหนึ่ง

การจัดการขยะ กรณีชุมชนอ่อนนุช

6. ทิศทางการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชน

หากวิเคราะห์กิจกรรมการจัดการขยะที่ชาวชุมชนดำเนินการอยู่แต่เดิมทั้งด้านเป้าหมาย วิธีการ และทิศทางการทำงาน เพื่อนำไปสู่ทิศทางการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชนที่สมบูรณ์แบบ จะพบข้อจำกัด ข้อดี ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

ประเภทกิจกรรม	ข้อเด่น	ข้อจำกัด
กลุ่มชาเลี้ยงอิสระ	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นในเรื่องของการประกอบอาชีพที่ชัดเจน 	<ul style="list-style-type: none"> ● ไม่มีการรวมตัว จึงไม่ก่อให้เกิดพลังในอันที่จะพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง ● ขาดการรณรงค์ในการรักษาสิ่งแวดล้อม ขาดความสัมพันธ์กับชุมชนโดยรวม ● ไม่มีพลังต่อรอง
กลุ่มส่งเสริมการพัฒนาชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นการทำธุรกิจชุมชนที่สัมพันธ์กับอาชีพเดิมของสมาชิก ● มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกับกิจกรรมด้านอื่น ๆ ในชุมชน จึงก่อให้เกิดความเกื้อหนุนกันเองในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> ● กิจกรรมด้านการจัดการขยะ เน้นแต่เฉพาะการรับซื้อและขายไป ยังไม่ครบวงจรของการจัดการขยะ ถึงแม้บางชุมชนจะมีแนวคิดและทำอยู่บ้าง แต่ยังไม่เป็นกิจลักษณะมากนัก เนื่องด้วยข้อจำกัดภายในชุมชนเอง ● กิจกรรมรณรงค์การคัดแยกขยะจากครัวเรือน ยังไม่ได้ทำให้เป็นจริงเป็นจังมากนัก
กลุ่มส่งเสริมสิ่งแวดล้อมชุมชน (ขยะแลกไข่)	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นการรณรงค์ให้ชาวชุมชนแยกขยะจากบ้านโดยใช้เทคนิคที่เป็นรูปธรรมชัดเจน คือ การนำขยะมากแลกไข่ ● มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและสมาชิกในชุมชน ● โครงการสามารถสร้างบุคลากรจำนวนหนึ่งเพื่อการพัฒนางานด้านอื่น ๆ ต่อไป 	<ul style="list-style-type: none"> ● ยังไม่ได้ทำในลักษณะของธุรกิจที่เสริมสร้างรายได้ให้กับชาวชุมชน ● องค์กรชุมชนเองที่เป็นผู้รวบรวมขยะก็ยังไม่ได้ติดต่อถึงการผลักดันให้เป็นธุรกิจชุมชน ดังนั้นในอนาคตอาจก่อให้เกิดปัญหาสภาพคล่องขาดเงินทุนในการดำเนินโครงการ

ประเภทกิจกรรม	ข้อเด่น	ข้อจำกัด
กลุ่มธนาคาร ขยะ	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นการรณรงค์ให้ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนคัดแยกขยะจากบ้าน โดยใช้เทคนิคที่เป็นรูปธรรมคือการนำขยะมาฝากไว้ที่ธนาคาร โดยสามารถเบิกออกมาเป็นเงินได้เมื่อจำเป็น ● มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างธนาคารกับสมาชิกในชุมชน ● ปลุกฝังเยาวชน ,ชาวชุมชน ให้รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> ● มีลักษณะเพียงรับฝากแล้วหายไป ยังไม่ได้ทำกิจกรรมการจัดการขยะอย่างครบวงจร ● ยังไม่เน้นถึงการสร้างงาน สร้างรายได้จากขยะ
กลุ่มธุรกิจอิสระ	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นการสร้างอาชีพที่ชัดเจน ● มีรูปแบบการเพิ่มมูลค่าขยะหลากหลายรูปแบบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ขาดความสัมพันธ์และเกื้อหนุนกับชุมชน เพราะมีลักษณะของธุรกิจเอกชนแสวงหากำไรเป็นหลัก

การแยกแยะข้อเด่น ข้อจำกัดของแต่ละกลุ่มดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้ข้อสังเกตที่น่าสนใจหลายประการ กล่าวคือหากหยิบเฉพาะข้อเด่นของแต่ละกลุ่มมารวมกันแล้วจะได้รูปแบบ/ทิศทางในการจัดการขยะ โดยองค์กรชุมชนที่สมบูรณ์แบบอยู่แล้ว แต่ยังขาดการนำข้อดี ข้อเด่นเหล่านั้นมาใช้อย่างครบถ้วนภายในหนึ่งองค์กรธุรกิจของชุมชน คือ

6.1 กิจกรรมรณรงค์คัดแยกขยะ

ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนก็คือโครงการขยะแลกไข่และธนาคารขยะที่ส่งเสริมสนับสนุน ให้เด็กเยาวชน ,สมาชิกในชุมชน ได้แยกขยะจากบ้านเพื่อนำมาแลกไข่และฝากไว้ที่ธนาคารแล้วมาเบิกออกมาเป็นตัวเงินได้เมื่อต้องการใช้เงินหรือกรณีศูนย์วิีไซเคิลชุมชนสุขสันต์ 26 ที่รณรงค์ให้ชนชั้นกลางทำการแยกขยะจากบ้านมาขายที่ศูนย์อันเป็นรูปแบบเดียวกับที่บริษัท วงษ์พาณิชย์ จำกัด ทำอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

กิจกรรมรณรงค์นี้ นับเป็นจุดที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชน เพราะไม่เพียงทำให้เกิดความร่วมมือที่ดีระหว่างสมาชิกชุมชน

กับโครงการด้านธุรกิจของชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้จากกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่สังคมไทยยังขาดอยู่เป็นอย่างมาก ดังนั้น หากองค์กรชุมชนสามารถจัดการในเรื่องนี้ได้เองอย่างกว้างขวางก็จะ เป็นมิติใหม่ของสังคมบ้านเรา

6.2 กิจกรรมรับซื้อ-ขายไป

คือการที่ชาวชุมชนรวมตัวกันในลักษณะของธุรกิจชุมชนเพื่อทำการรับซื้อวัสดุเหลือใช้จากชาวบ้านที่มีอาชีพหาขยะขายส่งสมาชิกภายในชุมชนและนอกชุมชน หรือรับซื้อขยะที่เป็นผลพวงจากกิจกรรมรณรงค์คัดแยกขยะข้างต้น ลักษณะของกิจกรรมรับซื้อ-ขายไป นั้น หลาย ๆ ชุมชนทำได้ดีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็น "คนกับล้อ" ของเครือข่ายชุมชนแออัดเมืองอุบลราชธานี หรือ "ซาเล้งพ่วงสะอาด" ที่เชียงใหม่ และอีก หลาย ๆ ชุมชนที่ดำเนินการอยู่

กิจกรรมประเภทนี้จะก่อให้เกิดผลพวงที่ดีตามมาหลายประการ เช่น สมาชิกจะขายขยะได้ในราคาที่เป็นธรรม และหากมีการทำในลักษณะของชุมชนมีการสร้างความสัมพันธ์กับกิจกรรมพัฒนาอื่น ๆ ในชุมชน ก็จะทำให้เกิดผลอื่น ๆ ต่อเนื่องมา เช่น สมาชิกสามารถกู้เงินไปใช้หมุนเวียนในการรับซื้อขยะในอัตราดอกเบี้ยที่เป็นธรรม ดอกผลของการประกอบกิจการสามารถนำไปจัดเป็นสวัสดิการอื่น ๆ ให้กับสมาชิกได้เป็นรูปธรรม เช่น โครงการ "อุรุธชุก คลินิกคนเข็น" ของชาวชุมชนคูรุมิตร จังหวัดอุบลราชธานี และเป้าหมายอีกอย่างหนึ่งของกิจกรรมประเภทนี้ที่มองข้ามไม่ได้ก็คือการสร้างอำนาจต่อรองในการขายวัสดุเหลือใช้ของชุมชนโดยการขายให้กับโรงงานแปรรูปโดยตรง หากรับซื้อและส่งได้ในปริมาณที่มากมาย โดยไม่ต้องขายผ่านพ่อค้ารับซื้อ ซึ่งตัดราคาไปอีกทอดหนึ่ง

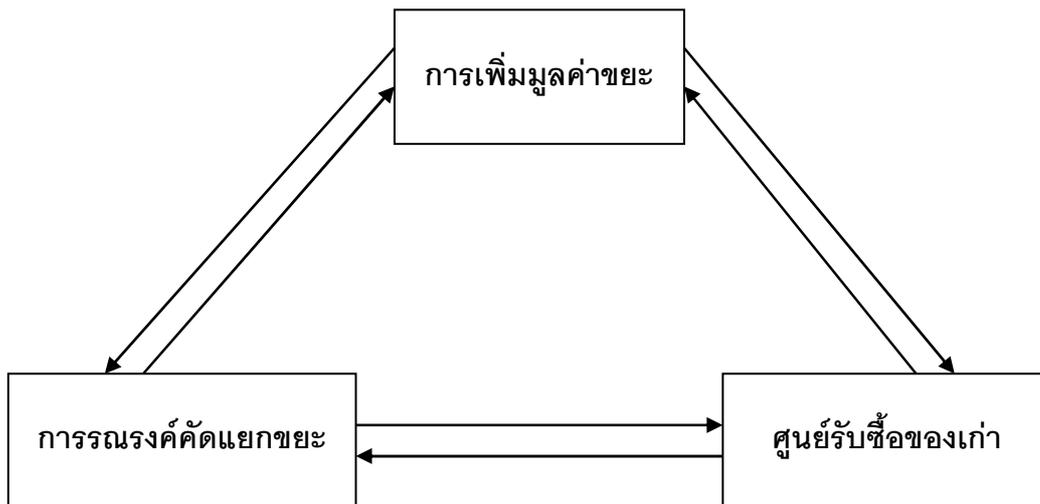
6.3 กิจกรรมเพิ่มมูลค่าวัสดุ

อันได้แก่การนำขยะมาประดิษฐ์คิดค้นใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น ซึ่งเท่าที่เป็นอยู่ยังมีการทำกันน้อยมากทั้ง ๆ ที่จุดนี้น่าจะเป็นจุดที่สำคัญที่สุดในแง่ของการสร้างรายได้ สร้างงานให้กับกลุ่มองค์กรชุมชน

เท่าที่เป็นอยู่ มีการทำอยู่บ้างที่ศูนย์ "คนกับล้อ" จังหวัดอุบลราชธานี ที่นำรถจักรยาน , พัดลม , ตู้เย็น , เหล็ก เป็นต้น มาซ่อมแซมใหม่เพื่อขายต่อที่อื่นยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก แต่กลับไปทำได้ดีและเกิดผลในกลุ่มนักธุรกิจอิสระ ซึ่งมีรูปธรรมให้เห็นอยู่มากมาย เช่น การย่อยพลาสติก , การอัดพลาสติก , การแยกอะไหล่ เป็นต้น

การเพิ่มมูลค่าวัสดุนี้ สามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น การซ่อมแซมหรือประดิษฐ์ใหม่ ,การแยกชิ้นส่วนอะไหล่ และการแปรรูปวัสดุ (ดูรายละเอียดในบทว่าด้วยการจัดการขยะที่ชุมชนอ่อนนุช) ซึ่งแต่ละรูปแบบอาจต้องใช้การจัดการที่ซับซ้อนขึ้น มีการลงทุนในเครื่องจักรมากขึ้น ต้องอาศัยเทคโนโลยีมากกว่าที่ชาวบ้านทำอยู่แต่เดิม แต่เทคโนโลยีเหล่านี้มีอยู่แล้วในปัจจุบัน หากนำมาผนวกกับความสามารถในการจัดการของชาวชุมชนที่มีอยู่เดิม และแรงสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานพัฒนาไม่ว่าจะเป็นเงินทุน ข้อมูลความรู้ เป็นต้น เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ภายในชุมชน ซึ่งจะเป็นมิติใหม่ในการจัดการขยะของชุมชนอันจะส่งผลต่ออาชีพ ,รายได้ ของชาว ชุมชนให้มั่นคงยิ่งขึ้นไป

รูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ในการจัดการขยะโดยองค์กรชุมชน

7. บทสรุป : ชยะคือกองทุนชุมชน

- ในยุคที่ประเทศไทย กำลังประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ประชาชนได้รับความเดือดร้อนกันทั่วหน้า ไม่มียกเว้นยากดีมีจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนในสังคม ชยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ จำนวนมหาศาลถึง 15,200 ตันต่อวัน มูลค่านับหมื่นล้าน แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นฟางเส้นสุดท้ายของคนจน แต่หากนำมาจัดการอย่างถูกวิธีด้วยการสร้างธุรกิจครบวงจรขึ้นมาใน ชุมชนโดยชาวชุมชนเอง ก็จะสร้างงานให้กับคนจนนับแสนคน สร้างรายได้ให้กับคนเหล่านี้ได้อย่างมั่นคง
- ชยะเปียก ซึ่งประมาณว่ามีถึงร้อยละ 40 (ข้อมูลจากศูนย์รีไซเคิล บริษัททวงษ์พาณิชย์) หรือจำนวนหมื่นกว่าตันต่อวัน ยังสามารถนำไปเพิ่มมูลค่าด้วยการนำไปทำชยะหอมหรือปุ๋ยจุลินทรีย์ สร้างรายได้ให้กับชาวชุมชนได้อีกทางหนึ่งอย่างที่หลายชุมชนกำลังทำอยู่ในขณะนี้ ในที่สุดก็จะมีชยะที่ต้องนำไปฝังกลบเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น
- การจัดการชยะโดยองค์กรชุมชนนี้ นอกจะเป็นการนำชยะมาใช้ใหม่ สร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนจน เป็นการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น , ช่วยให้ทรัพยากรป่าไม้ และอื่น ๆ ไม่ต้องถูกทำลายเพิ่มขึ้นแล้ว ยังช่วยรัฐประหยัดงบประมาณในการขนถ่าย ฝังกลบชยะปีละหลายพันล้านบาท (ค่ากำจัดชยะของรัฐ ต้นละ 800 บาท)
- ไม่เพียงเท่านั้น การที่ชาวบ้านได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ก่อให้เกิดการพัฒนาที่เชื่อมโยงต่อกันในชุมชน เกิดผลในการพัฒนาสวัสดิการพัฒนาคนจนอันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศโดยรวมได้อย่างมหาศาล จนไม่สามารถประเมินค่าออกมาได้เป็นตัวเงิน
- ผลเหล่านี้คือสิ่งที่ชาวบ้านสามารถสร้างขึ้นมาจากชยะที่สังคมมองว่าไร้ค่า แต่มันคือกองทุนของชุมชนอย่างแท้จริง การจัดการชยะโดยองค์กรชุมชนให้มีประสิทธิภาพ จึงเท่ากับการพัฒนากองทุนชุมชนให้เจริญขึ้น ควรที่องค์กรพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนจะได้ร่วมมือกันอย่างจริงจัง
- ในทางกลับกัน การนำชยะเหล่านี้ไปเผาทิ้ง , ฝังกลบ ฯลฯ โดยที่ยังไม่ได้รับการจัดการที่ถูกวิธี จึงไม่เพียงเป็นการเผากองทุนชุมชนทิ้งไปเท่านั้น ยังเป็นการเผาทุนทางสังคมอันเป็นทุนของชาติทิ้งไปด้วย